

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
O‘RTA MAXSUS, KASB-HUNAR TA‘LIMI MARKAZI**

**Q.M. ABDULLAYEVA N.S. GAIPOVA
M.A. GAFUROVA**

**TIKUV BUYUMLARINI LOYIHALASH,
MODELLASH VA BADIY BEZASH**

Kasb-hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma

„NOSHIR“ nashriyoti
Toshkent 2010

Taqrizchilar: X. Z. ISMATULLAYEVA — Nizomiy nomidagi TDPU dotsent, t.f.n.,

M. TURSUNXO‘JAYEVA — I Toshkent Pedagogika kolleji oliy toifali o‘qituvchisi

Abdullayeva, Qumri Madjitovna.

Tikuv buyumlarini loyihalash, modellash va badiiy bezash: „Maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar“ yo‘nalishidagi kollej talabalari uchun o‘quv qo‘llanma / Q. M. Abdullayeva, N. C. Gaipova, M.A. Gafurova; O‘zR oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi. — T.: Noshir, 2010. — 168- b.

I. Gaipova, Nasiba Sultonmurodovna

II. Gafurova, Madina Alimdjanovna.

ББК 37.24-2я722

Mazkur qo‘llanma kasb-hunar kollejlari o‘quvchilari uchun „Tikuv buyumlarini loyihalash, modellash va badiiy bezash“ fani masalalarining bayoniga bag‘ishlangan. Undan o‘quvchilar ushbu fan asoslarini zamon talablariga muvofiq o‘rganishda foydalanishlari mumkin.

O‘quv qo‘llanma malakali kichik mutaxassis tayyorlaydigan „Maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar“ yo‘nalishidagi kollej talabariga mo‘ljallangan bo‘lib, undan bolalar madaniyat markazlari to‘g‘arak rahbarlari, shuningdek, shu sohaga qiziqqan keng kitobxonlar ommasi foydalanishlari mumkin.

KIRISH

Ta‘lim va tarbiya sohasidagi chuqur islohotlarni amalga oshirish, „**Kadrlar tayyorlash milliy dasturi**“ vazifalarini ro‘yobga chiqarish, yuqori malakali kadr, barkamol shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishda barcha ta‘lim muassasalari oldiga murakkab, ko‘p qirrali va mas‘uliyatli vazifalar yuklangan.

O‘zbekiston Respublikasining „**Ta‘lim to‘g‘risida**“gi qonuni hamda „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi“da o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limini yangi tipdagi ta‘lim muassasasi sifatidagi rivoji, pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish kabi masalalarga alohida e‘tibor qaratilgan. Bu masalalarni hal etishda kasb-hunar kollejlari ishlab chiqarish ta‘limini tashkil etish, ta‘lim metodlarini tanlash va yangilarini ishlab chiqish davr talabi bo‘lib qolmoqda.

Milliy dasturda ko‘rsatib o‘tilganidek, o‘rta maxsus, kasb-hunar kollejlari o‘quvchilarga o‘zlari tanlagan kasb-hunar yo‘nalishlari bo‘yicha maxsus bilimlar beriladi va kasb-hunarga o‘rgatiladi. Hozirgi kunda ikki mingga yaqin kasb-hunar kollejlari turli xil yo‘nalishdagi kichik mutaxassislar tayyorlanmoqda.

Malakali kichik mutaxassis tayyorlaydigan kasb-hunar kollejlari qatoriga „*Maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar*“ yo‘nalishidagi kollejlarni kiritish mumkin. Mazkur kollejlarda mutaxassislik fanlariga kiruvchi „**Tikuv buyumlarini loyihalash, modellash va badiiy bezash**“ fani o‘qitiladi.

Respublikamizdagi kichik tikuvchilik korxonalari, qo‘shma korxonalar va yakka buyurtma asosida tikish korxonalari ishlab chiqaradigan mahsulotlar aholining kiyimga bo‘lgan ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Shuning uchun oliy o‘quv yurtlarida, kasb-hunar kollejlari, umumta‘lim maktablarida, maktabdan tashqari muassasalarda talaba-yoshlarni tikuvchilik korxonalarida xizmat qilishga tayyorlash ishlariga hamda ta‘lim muassasalarida olgan

mutaxassisligi bo'yicha bilim bera oladigan malakali kadrlar tayyorlashga e'tibor qaratilmoqda.

„Iqtisodiy va siyosiy sohalaridagi barcha islohotlarimizning pirovard maqsadi yurtimizda yashayotgan barcha fuqarolar uchun munosib hayot sharoitlarini tashkil qilib berishdan iboratdir. Aynan shuning uchun ham ma'naviy jihatdan barkamol yetuk rivojlangan insonni tarbiyalash, ta'lim va maorifni yuksaltirish, milliy uyg'onish g'oyasini ro'yobga chiqaradigan yangi avlodni voyaga yetkazish davlatimizning eng muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi“ (I.A.Karimov).

Hozirgi kunda boshqa iste'mol mahsulotlari kabi, kiyimga nisbatan yanada yuqori talablar qo'yilmoqda. Kiyimlarni loyihalash jarayonida ishlab chiqilayotgan kiyimning zamonaviyligi, shakli, detallari, ularning mutanosibligi, bezaklari hamda buyum chizmasini chizishda foydalaniladigan hisoblash formulalari, kiyimning tayyor holda kerakli shaklni ta'minlovchi detallarining grafik usullari yordamida qurish nazarda tutiladi.

Ushbu o'quv qo'llanma ayollar, erkaklar va bolalar kiyimlarini loyihalash, modellashga oid masalalarning bayoni bo'lib, maktab o'qituvchilari, pedagogika kasb-hunar kolleji o'quvchilari, maktabdan tashqari muassasalarning, tikuvchilik to'garaklarning rahbarlariga mo'ljallangan. Bundan tashqari, qo'llanmada bayon etilgan material yakka tartibda kiyim tikadigan keng kitobxonlar ommasini ham qiziqtirishi mumkin.

Bu qo'llanmaning boblarini yozishda **G.K.Xasanbayeva, I.O.Krimova, X.X.Komilova, N.K.Xamroyeva, G.V.Skachkova, L.V.Martoplyas, A.P.Rogova, L.P.Shershneva** kitoblarida bayon etilgan asosiy qoidalardan, „Pfaff Singer“ savdo uyining „Ayollar yengil kiyimini loyihalashlash va modellash“ kitoblaridan, rus tillarda nashr etilgan adabiyotlar hamda shu soha bo'yicha internet tizimidan olingan ma'lumotlardan foydalanildi.

O'quv qo'llanmada berilgan materiallardan amaliy ishda ijodiy foydalanish didni, tadbirkorlikni rivojlantirishga, kiyinish madaniyati tushunchasini kengaytirishga, kasbiy bilimlarni chuqurlashtirishga yordam beradi.

“TIKUV BUYUMLARINI LOYIHALASH, MODELLASH VA BADIY BEZASH“ FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI

O'zbekiston Respublikasidagi kichik tikuvchilik korxonalari, qo'shma korxonalar va yakka buyurtma asosidagi tikuvchilik korxonalari keng iste'molchilar ommasi ehtiyoji va didini qondiradigan xilma-xil kiyimlar ishlab chiqarmoqda. Bu sohani rivojlantirishda xizmat qiluvchi kichik mutaxassislarni kasb-hunar kollejlari tayyorlanadi. Ularga maxsus fan sifatida **„Tikuv buyumlarini loyihalash, modellash va badiiy bezash“** fani o'rgatiladi. Kiyimning asosiy andazalarini tayyorlash, modellar yaratish, asosiy andazalardan model andazalarini chiqarish va unga bezaklar tanlash shu fanning asosiy maqsadidir.

Loyihalash — bu murakkab ijodiy jarayon bo'lib, unda har qanday buyumning, jumladan, kiyimning ham loyihasini ishlab chiqish ko'zda tutilgan. Kiyimni loyihalash deganda, kiyimni tashkil etadigan detallar va materiallar kompleksi, shuningdek ularni o'zaro ulab-tikib, muayyan o'lchovdagi va shakldagi yaxlit buyum holiga keltirish usullari, vositalari tushuniladi. Loyihalash jarayonida buyumning hajmli detallarini tekislikdagi tasvirini hosil qilishdan iborat bo'ladi. Detailarning razmeri, soni va shakli ular yig'ilganda xuddi shu razmer va ko'rinishini beradi.

Kiyimlarni loyihalashda gavdadan o'lchov olish qoidalari va o'lchovlar asosida buyum asos chizmasini chizish, so'ng chizmadan andaza chiqarib tayyorlash qoidalari o'rgatiladi. Kiyimni loyihalash bilan turli muassasalar shug'ullanadi. *Bular* — modalar uyi, tikuvchilik korxonalarining tajriba sexlari, maxsus loyihalash idoralari, ilmiy-tekshirish institutlari va laboratoriyalardir.

Kiyimlarni modellashtirishda kiyim modelini irod qilish va asosiy andazadan model andazasini tayyorlash yo'llari o'rgatiladi. Bunda asos chizmasiga eskiz bo'yicha model chiziqlari kiritilib, yangi model andazasi hosil qilinadi.

Kiyimlarni badiiy bezashda esa kiyimga turli bezaklarni kiyim turiga va vazifasiga qarab berib, ularni bezatish yo'llari o'rgatiladi. Bunda kiyimning assortimentiga, gazlamasiga, kiyimning kimga mo'ljallanganligiga qarab, bezak elementini tanlash ijodiy jarayon ekanligi yaqqol ko'rinadi.

Kiyim haqida ma'lumot

Kiyim tarixidan ma'lumot. Zamonaviy kiyim murakkab tizim bo'lib unga xos loyihalashning shakllanish qonuniyatlarini tushunmoq uchun, kiyimning uzoq o'tmishdagi ko'rinishi haqida ma'lumotga ega bo'lish kerak.

Kiyim hozirgi mukammal ko'rinishiga murakkab bosqichlar orqali yetib kelgan. U odamzod rivojlanishining ilk bosqichlarida iqlim ta'siridan himoya topmoq vositasi sifatida paydo bo'lgan. Kiyimning dastlabki ko'rinishlari ibtidoiy davr odamlarining qabila bo'lib yashagan vaqtiga to'g'ri kelgan. Bu davrda insonlar daraxt barglari, poxollar, hayvon terilarini tanaga beldan bog'lab yurishgan. Kiyim insonning ijtimoiy hayoti, mehnat faoliyati va ongining rivojlanishi tufayli u ham rivojlanib bordi. Kiyimning keyingi ko'rinishi turli o'simlik va hayvonot mahsulotlaridan to'qilgan oddiy gazlamalarni tanaga o'rab yurishdan iborat edi. Qadimgi Gresiyada erkaklar kiyimi ikki qismdan — *xiton* va *gimatiydan* iborat bo'lgan. Xiton — bu ichki kiyim bo'lib, jun yoki zig'ir tolali gazlamadan tayyorlangan. Erkaklar biror yumush bilan ko'chaga chiqayotganda ustki kiyim — gimatiyni kiyib olishgan. Gimatiy to'g'ri to'rtburchak shakldagi, 1,7x4 m o'lchamdagi gazlama bo'lagidan iborat bo'lib, uni yelka ustida bog'lab yoki yelkaga tashlab quyib, gavdaning tabiiy go'zalligi va harakat bemaloliligini ko'rsatadigan hamda unga halaqit bermaydigan nafis taxlamalar tushirib *drapirovka* qilib qo'yilgan (1-rasm, a).

Ayollar kiyimi ham erkaklar kiyimiga o'xshab ikki qismdan iborat bo'lib, ular kiyimi yopiqroq va uzunroq bo'lgan. Ichki kiyimi — *xiton* va ustki kiyimi *peplos* deb atalgan. Peplos 1,5x3,5 m o'lchamdagi gazlama bo'lagidan iborat bo'lgan (1-rasm, b).

Qadimgi greklar va rimliklar bunday burmalangan kiyimlarni ustalik va yuqori did bilan bajarganlar.

Tabiatshunoslik, samo fanlarining kelib chiqishi kiyimga o'z ta'sirini o'tkazgan. Kiyim gazlamasi turlari paydo bo'lgan (yupqa, qalin, shoyi, ip tolali gazlamalar). Keyinchalik kiyimda tananing qismlariga alohida gazlamalarni o'rab tayyorlash, bo'ylab biriktirish mehnat qilish uchun ancha qulaylik tug'dirgan.

Ayniqsa, ignaning kelib chiqishi kiyim qismlarini biriktirib tikishda uning takomillashishiga olib kelgan. XIII asrga kelib kiyimda *yoqalar*, *yeng*, *manjetlar*, *cho'ntaklar*, *taqilmalar* shakllangan. Bu vaqtga kelib kiyimning tashqi ko'rinishida, gazlamasida, bichilishida o'zgarishlar tez rivojlangan. Kiyimning gavgaga yopishgan, etaklari hajmli, qavatli ko'rinishlari, gazlamalarning *atlas*, *barxat*, *movut* kabi turlari paydo bo'lgan.

Yevropa mamlakatlarida feodalizm mustahkam qaror topgan o'rta asrlar davrida maxsus estetik ideal va shunga mos kostyum harakteri tarkib topgan. Odamzot gavgasining go'zalligidan zavqlanish nomunosib va gunoh ish hisoblanib, gavgani qo'poldan-qo'pol, og'ir, keyinchalik esa cho'ziq shakllarga o'rab tashlangan. Tor, yuqori qismi qator-qator murakkab taxlamalardan iborat, orqa etagi juda uzun, ko'ylak juda baland konussimon boshkiyim va nihoyatda cho'ziq poyafzal bilan birga qo'shilgan holda qaddi qomat ko'rinishini o'zgartirib yuborar edi (1-rasm, v).

1- rasm.

2-rasm.

3-rasm.

O'rta asrlarda kostyum gavdani turli vositalar (shnurlar, korsetlar) yordamida qattiq qisib, tabiiy shakldan uzoqlashtiradigan „g'ilof“ sistemasi rivoj topishini boshlab berdi.

Uyg'onish davrida (XVI-XVII asrlar) estetik dunyoqarashni qayta baholash yuz berdi, ya'ni gumanistik ideologiyalar shakllandi. Bu davrda ayollar kiyimi juda noqulay — qattiq, harakatga halaqit beradigan holatda bo'lgan. Ikki qavatli kiyim bir vaqtda kiyilib, beldan etak qismiga karkas yordamida konussimon shakl ko'rinishida bo'lgan. Yubka qismida hech qanday burmalar bo'lmay, karkasga tortib qo'yilgan. Ko'ylakning yuqori lif qismi juda tor bo'lib, pastga tomon burchak shaklida tugallangan edi. Bu davrda ayollar belni xipcha qilib ko'rsatish maqsadida *korsetlar* kiyishgan (2-rasm).

Erkaklar kiyimi esa sipo va sodda ko'rinishda bo'lgan. Kashtali ko'ylak, keng kamzul, triko va kalta shar shakliga o'xshab ketuvchi pantolonlar kiyilgan (3-rasm).

XVIII asr (Barokko davri) larga kelib kiyimda xashamatdorlik juda avj oldi. Bu davr ayollar kiyimi shakllarining nazokatligi, murakkabligi bilan va g'aroyib jimjimadorligi bilan farq qilgan. Kostyumda gavdaning *bel qismi*, *ko'krak*, *bo'ksa* ko'zga tashlanib turgan. Kostyum yengil, nozik bo'lib, boshdan-oyoq unga gul tikilgan, tyuldan, gazsimon materialdan, to'qima to'rdan, „ko'pchitib“ qo'ygandek bezatilgan. Ayollar ko'ylagining bezagiga alohida e'tibor berilgan. Ustki ko'ylak ko'krak qismida bantlar bilan maxkamlangan. Bantlar ketma-ketlikda joylashgan, ya'ni avval kattalari, bel tomon esa mayda bantlar mahkamlab qo'yilgan. Ayollar kiyimi ikki *kamiza* va *kotta* qismlardan iborat bo'lgan. Kotta ustki kiyim bo'lib, yuqori qismi juda tor va yon yoki orqada shnurli taqilmasi bo'lgan, yenglari ham juda tor va uzun bo'lib, yubka qismi esa bo'laklardan iborat juda keng va uzun shleyflar bilan yakunlangan (4-rasm).

Bu davr erkaklar ichki kiyimlari *kamiza*, ustki kiyimi *plash* esa *tabar* deb yuritilgan. Tabarlarda yon chok bo'lmagan va bu kiyim juda e'zozlangan. Erkaklar kiyimida ham xashamatdorlik sezilib turardi.

XIX asr boshlanishi san'atda, shuningdek, kiyimda ampir uslubi bo'lishi bilan xarakterlanadi. Bu davr uchun fan va texnikaning gurkirab taraqqiy etishi, yangi-yangi materiallar, tikuv mashinasi paydo bo'lishi xarakterli edi.

Kostyumda qator-qator shakllar, siluetlar, karkaslardan (korset va krinolindan) xalos bo'lish va gavdani erkin ko'rsatish sekin-asta sezila boshlandi. Erkaklar tik yoqali oq ko'ylak, galstuk yoki sharf, frak kiya boshlaganlar. Ayollar kiyimi oddiy va sipo ko'rinishga ega edi. Kostyumning bel qismi yuqoriroqda bo'lib, yubka qismi esa shleyf, yumshoq taxlamalardan iborat bo'lgan. Tantanali kiyimlar juda ochiq va uzun shleyfli qilib tikilgan (5-rasm).

Kostyumning asosiy intilishi odam harakatlariga maksimal darajada mos bo'lishdan, odamni ezmaslik, uni o'ziga bo'ysundirmaslikdan, balki uning hayotiy manfaatlarini izidan borishdan, individuallikni ro'yobga chiqarishdan iborat bo'lgan.

XX asr dunyodagi bo'layotgan voqealar kiyimga o'z ta'sirini o'tkazdi. Shu asrning 20-yillar kiyimida ixchamlashtirish, uzunligini kaltalashtirish, etaklarini toraytirish, oddiy bichimlilikni ko'rish mumkin.

30-40-yillardan so'ng kiyimni kiyilish o'rniga qarab uslub bo'yicha kiyiladigan bo'ldi, ya'ni *klassik*, *sport*, *fantaziya* uslubi va keyinchalik *erkin uslub* paydo bo'ldi.

4-rasm.

5-rasm.

Klassik uslubda — rasmiy ko‘rinishda ko‘chalik kiyimlar tushunilsa, **sport uslubida** faqat sport mashg‘ulotlari uchungina emas, balki harakat qilish uchun, turli ishlar uchun, aktiv dam olish uchun qulay kiyimlar, **fantaziya** uslubda esa bayram, tantanali kiyimlar ko‘zda tutilgan. 70-80-yillarda ko‘proq erkin uslubdagi kiyimlar kiyish paydo bo‘lib, ularda klassik, fantaziya uslublari o‘z ko‘rinishini beradi.

50-60-yillardan boshlab yangi xususiyatli materiallar assortimenti kiyim loyihalashiga va shakliga katta o‘zgarishlar kiritdi.

70-80-yillarda kiyim bichimi va shakli murakkablashib, uning konstruktiv tuzilishiga ko‘proq ahamiyat berildi.

Shunday qilib, avval insonni iqlimiy ta’sirlardan muhofaza qilish uchun yaratilgan kiyimning, keyinchalik, turli tarixiy o‘zgarishlar, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar, milliy xususiyatlar va jamiyatdagi estetik tasavvur evolyusiyasi ta’siri ostida shakli va xillari o‘zgarib, kiyim amaliy san’at obyektiga aylandi.

Mustahkamlash uchun savollar:

1. „Tikuv buyumlarini loyihalash, modellash va badiiy bezash“ fanining asosiy maqsadi nima?

2. Loyihalash qanday jarayon va unda qanday ishlar amalga oshirilishi ko‘zda tutilgan?

3. Kiyimlarni modellashtirishda qanday ishlar amalga oshiriladi?

4. Kiyimlarni badiiy bezashda qanday ishlar amalga oshiriladi?

5. Kiyimning dastlabki ko‘rinishlari qachon paydo bo‘lgan va qanday ko‘rinishda bo‘lgan?

6. Qadimgi Gresiyada erkaklar va ayollar kiyimining o‘ziga xos xususiyatlari nimada ko‘rinadi?

7. Yevropa mamlakatlarida feodalizm mustahkam qaror topgan o‘rta asrlar davrida kiyilgan kiyimlar ko‘rinishini izohlab bering.

8. Uyg‘onish va Barokko davri kiyimlarining turlari va bezatilishi qanday bo‘lgan?

9. Fan va texnikaning gurkirab taraqqiy etgan ampir uslubi davrida ayollar va erkaklar kiyimlarining ko‘rinishlari qanday bo‘lgan?

10. Kiyimlarni ixchamlashtirish, uzunligini kaltalashtirish, etaklarini toraytirish qaysi davrlarga to‘g‘ri keladi?

11. Kiyim uslublari qisqacha tarif bering.

12. 50-80-yillarda ayollar va erkaklar kiyimlarining keskin o‘zgarishiga nimalar sabab bo‘lgan?

13. Hozirgi davrda zamonaviy kiyimlarning ko‘rinishi va assortimenti haqida ma’lumot bering.

Zamonaviy kiyimlar assortimenti

Tikuvchilik sanoatida qabul qilingan kiyimlarning sinflanishi uning vazifasini aniqlab beruvchi himoya funksiyasi belgisiga ko‘ra aniqlanadi. *Bu belgiga ko‘ra kiyimlarni 3 ta sinfga bo‘lish mumkin:*

— maishiy kiyimlar;

— sport kiyimlari;

— ishlab chiqarish kiyimlari.

Maishiy kiyimning vazifasi odam organizmini iqlimiy ta’sirlardan himoya qilishdir. Sport kiyimlari sportchining tanasini turli xil shikastlardan saqlash bilan birga, uning sport sohasida katta yutuqlarga erishishi uchun zamin tayyorlashdir. Ishlab chiqarishga oid kiyimlar odamni nafaqat iqlimiy ta’sirlardan, balki ishlab chiqarish ta’sirlaridan muxofaza qilishdir. Bu kiyim sinflari o‘z navbatida kichik sinflarga, turlarga, guruh va kichik guruhlarga bo‘linadi. Ayniqsa, maishiy kiyimlar sinfi ko‘p sonli bo‘lib, ular o‘z navbatida foydalanish sharoitiga qarab *quyidagi kichik sinflarga bo‘linadi:*

— ich kiyimlar;

— ko‘ylak-kostyumlar;

— ust kiyimlar (palto, kalta paltolar, plashlar, kurtka va hokazo);

— korset buyumlari;

— bosh kiyimlar (kepka, furajka, beretka, shapka, shlyapa, panama va hokazo);

— turli xil qo‘lqoplar.

Har bir kichik sinf o‘z navbatida yana turlarga bo‘linadi. Masalan, ko‘ylak-kostyumli kichik sinflar guruxi quyidagi turlarga bo‘linadi:

pidjaklar, jaketlar, kurtkalar, jiletlar, shimlar, ko'ylaklar, yubkalar va hokazo.

Jins va yosh alomatlariga ko'ra kiyimlarni quyidagi guruhlarga: erkaklar, ayollar va bolalar kiyimlariga ajratiladi. Bolalar kiyimi yoshiga ko'ra o'z navbatida *quyidagilarga bo'linadi*:

- chaqaloqlar kiyimi;
- yasli yoshidagi o'g'il va qiz bolalar kiyimi;
- maktabgacha yoshdagi bolalar kiyimi;
- maktab yoshidagi bolalar kiyimi;
- o'smirlar kiyimi.

Kiyimlar yilning qaysi faslida kiyilishiga qarab: *yozgi, qishki, bahorgi-kuzgi* kiyim turlariga bo'linadi. *Bu kiyimlar qayerga kiyilishiga qarab quyidagilarga*:

- kundalik kiyim;
- uy kiyimi;
- tantanali kiyim;
- ish kiyimlariga ajratiladi.

Sport kiyimlari sinfi sport turiga qarab kichik sinflarga, yosh va jins alomatlariga qarab guruhlarga bo'linadi.

Ishlab chiqarish kiyimlari esa vazifasiga ko'ra *quyidagi 3 ta kichik sinflarga bo'linadi*:

- maxsus kiyimlar;
- forma kiyimlari;
- texnologik kiyimlar.

Maxsus kiyim — odamni zararli muhitdan (mexanik ta'sirlardan, past va yuqori haroratlardan, radioaktiv moddalardan, rentgen nurlaridan, kislota, ishqor, yog' va h.k. ta'sirlardan) muxofaza qiladi va kishining ish qobiliyatini saqlashga yordam beradi. Maxsus kiyimlar maishiy kiyimlarga o'xshab o'z navbatida guruhlarga bo'linadi. Ularga *kurtkalar, shimlar, kombenizonlar, plashlar* va hokazolar kiradi.

Forma kiyimlari — temir yo'l ishchilari, harbiylar, aviasiya, daryo va dengiz xodimlari va boshqalar uchun tikiladi. Ularga shinel, palto, kitel, shim, kostyum, kuylak, ich kiyim va boshqalar kiradi.

Texnologik kiyim — tibbiyot va yuqori aniqlikni talab qiladigan ishlab chiqarishda odamni mehnat predmetlaridan muhofaza qilish uchun mo'ljallangan kiyimlar hisoblanadi.

Ishlab chiqarish kiyimlari ham maishiy kiyimlar singari yilning qaysi faslida kiyilishiga qarab: yozgi, qishki, bahorgi-kuzgi kiyim turlariga bo'linadi.

Kiyimga qo'yiladigan talablar

Kiyimni loyihalash kiyimga qo'yiladigan talablardan boshlanadi. Har qanday tikuvchilik buyumlariga aniq belgilangan talablar qo'yiladi. Kiyimga iste'molchi va ishlab chiqarish talabi qo'yiladi.

Iste'molchining talabi o'z navbatida *quyidagilarga bo'linadi*:

1. Gigiyenik talab.
2. Ekspluatasion talab.
3. Estetik talab.

Gigiyenik talablar deganda, shuni tushuniladiki, kiyimdan foydalanganda kiyim odam sog'lig'iga zarar yetkazmasligi, erkin harakatlanish vaqtida halaqit bermasligi kerak, ya'ni yozda kiyiladigan kiyimlar yengil, havo o'tkazuvchan bo'lishi, quyosh nurini qaytaruvchan bo'lishi, namni shimuvchan bo'lishi kerak. Bunda gazlama asosiy rol o'ynaydi. Kiyim tabiiy tolali gazlamalardan tikilishi talab qilinadi. Masalan: paxta, *ipak, jun, zig'ir* tolali gazlamalar juda yaxshi, gigiyenik hisoblanadi.

Qishki kiyimlar odam tanasidan chiqqan issiqlikni saqlovchi, yengil va qulay bo'lishi kerak. Shuning uchun qishki kiyimlar ko'pincha jun tolali gazlamalardan tikiladi. Kiyimga ishlov berishda iloji boricha yengil bo'lishiga, bichimi esa qulay bo'lishiga e'tibor berish kerak. Kuzgi va bahorgi kiyimlar esa haroratning pastligi va yog'ingarchilik ko'pligiga asoslanib ko'proq sintetik tolali gazlamalardan tikiladi.

Ekspluatasion talablar deganda, kiyimning vazifasiga va foydalanish sharoitlariga mosligi, qulayligi, chidamliligi, ishonchliligi, shaklining barqarorligi tushuniladi. Kiyilish davrida kiyim turli mexanikaviy va biologik ta'sirlarga duch keladi, nam vaqtida buraladi. Kiyim ana shu ta'sirlarga chidamli bo'lishi kerak.

Bunday ta'sirlardan kiyim sitiladigan, cho'ziladigan, rangini o'zgartiradigan yoki g'ijimlanadigan bo'lsa u uzoqqa chidamaydi. Shuning uchun gazlamaning xususiyatlarini e'tiborga olgan holda kiyim modelini to'g'ri tanlash kerak, ya'ni cho'ziluvchan, sitiluvchan, gazlamalardan kengroq burmalangan kiyimlar tikilgani ma'qul. Undan tashqari kiyimning yoqalari, yenglari, bortlari, cho'ntak og'izlari ko'p ishqalanadi. Bu yerlarga puxta texnik ishlov berish kerak. Aks holda kiyim o'z ko'rinishini yo'qotadi.

Estetik talablar deganda kiyimning moda yo'nalishiga mosligi, yangi gazlamalardan tikilganligi, yangi bezaklar ishlatilganligi iste'molchilarning estetik didlarini qondirishi tushuniladi.

Ishlab chiqarish talabi deganda buyumni korxonada ishlab chiqarish jarayonidagi yuzaga keladigan talabi tushuniladi. Tikuvchilik buyumini loyihalashda quyidagilarga ahamiyat beriladi: bir asos bo'yicha bir necha modellarni tayyorlash, kiyimga ketadigan matodan yuqori tejamkorlikda foydalaniladigan, kiyimni tikishda ishlab chiqarish korxonasi o'zida bor mexanizasiyadan va shart-sharoitlardan to'liq foydalana olsin.

Mustahkamlash uchun savollar:

1. Tikuvchilik sanoatida qabul qilingan kiyimlarning sinflanishi uning vazifasini aniqlab beruvchi himoya funksiyasi belgisiga ko'ra qanday turlarga bo'linadi?
2. Maishiy kiyimlar qanday kiyimlar va ular foydalanish sharoitiga qarab qanday kichik sinflarga bo'linadi?
3. Ishlab chiqarish kiyimlari vazifasiga ko'ra qanday sinflarga bo'linadi?
4. Maxsus kiyimlar qanday kiyimlar va ularning qanday turlarini bilasiz?
5. Forma kiyimlari va texnologik kiyimlarga ta'rif bering.
6. Jins va yosh alomatlariga ko'ra hamda qaysi faslida kiyilishiga qarab kiyimlar qanday turlarga bo'linadi?
7. Kiyimlarga qanday talablar qo'yiladi?
8. Iste'molchining talablari deganda nimani tushunasiz?
9. Kiyimning estetik talabida nima e'tiborga olinadi?
10. Kiyimning gigiyenik va estetik talablariga izoh bering.

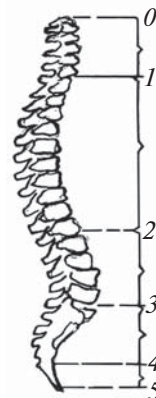
1. KIYIMNI LOYIHALASH ASOSLARI. ODAM GAVDASI HAQIDA MA'LUMOT

1.1. Odam gavdasining tuzilishi va turlari

Tikuvchilik mutaxassisligida kiyim modelini ishlab chiqarish uchun odam gavdasining tuzilishi haqida tasavvurga ega bo'lishi zarur.

Odam gavdasi odatda tana, bo'yin, bosh, qo'llar va oyoqlar kabi bo'limlarga bo'lib o'rganiladi. Gavda tuzilishida odamning suyak

qismlari asosiy rol o'ynab u gavdaning tayanchi bo'lib hisoblanadi va odam tanasining shakliga ta'sir qiladi. Odam skeleti *bosh, tana, qo'l* va *oyoq* suyak qismlaridan tashkil topgan. Skeletning tayanchi bo'lib umurtqa pog'onasi hisoblanadi. *U besh qismga bo'linadi* (6-rasm):

6-rasm. Umurtqa
pog'onasining
bo'linishi.

1. Bo'yin umurtqasi 0-1.
2. Ko'krak umurtqasi 1-2.
3. Bel umurtqasi 2-3.
4. Dumg'aza suyagi 3-4.
5. Dum suyagi 4-5.

Bo'yin umurtqasining 7-suyagi turtib chiqib turadi. Bu suyak odam gavdasidan o'lchovlar olishda xizmat qiladi.

Umurtqa pog'onasining egrilik darajasi odamning qaddi-qomatini belgilaydi. Egrilik shakli odamning butun umri davomida o'zgarib turadi. Yangi tug'ilgan chaqaloqlarda umurtqa pog'onasi deyarli to'g'ri shaklga ega. Bolaning o'sish davrida umurtqa pog'onasining egriligi ma'lum bir shaklga kiradi. Umurtqa pog'onasining egriligiga qarab gavdani *quyidagi turlarga ajratish mumkin* (7-rasm):

- o'zgina egilgan (7-rasm, a);
- o'rta egilgan (7-rasm, b);

— kuchli bir tekisda ifodalangan egrilik (7-rasm, v);

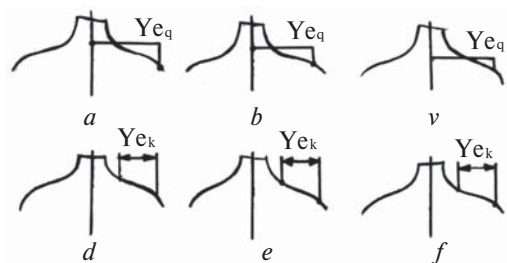
— kuchli notekis ifodalangan egrilik (7-rasm, g).

Odamning bo'yin asosidan to yelka bo'g'imlarigacha bo'lgan qismi yelka deb ataladi. Yelkaning qiyalik darajasiga qarab past ($Ye_q = 7,7 \pm 0,75$ sm — 8-rasm, a) normal ($Ye_q = 6,2 \pm 0,75$ sm — 8-rasm, b) va baland ($Ye_q = 4,7 \pm 0,7$ sm — 8-rasm, v), shuningdek, yelka keng (8-rasm, g) normal (8-rasm, d) va tor (8-rasm, e) bo'lishi mumkin.

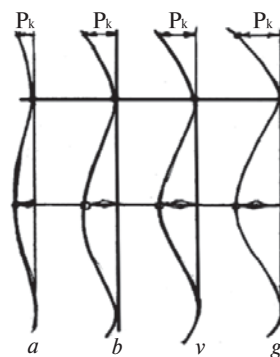
Ayollarda tananing ko'krak qafasi qismining shakli ko'proq ko'krak bezlarining tuzilishiga bog'liq bo'ladi. Ko'krak bezlarining rivojlanishiga qarab kam rivojlangan, o'rta rivojlangan va kuchli rivojlangan turlariga bo'linadi. Ko'krak bezlarining joylashishiga qarab yuqori joylashgan, normal joylashgan va past joylashgan turlari ham uchraydi.

Qorin qismining o'lchamlariga qarab tekis qorin, bir oz turtib chiqqan qorin va yuqori yoki past joylashgan shaklli qorin turlariga bo'linadi. Qorinning formasi jinsga, yoshga va oriq-semizligiga bog'liq bo'ladi.

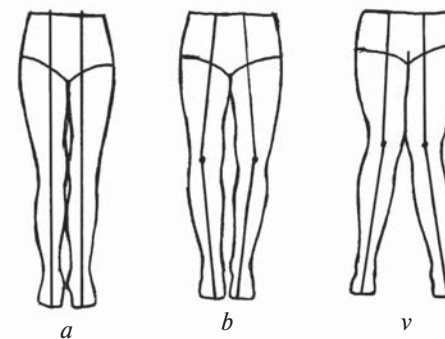
Oyoqlar skeleti tos kamari va oyoqlarning erkin suyaklaridan tashkil topgan. Oyoqlarning erkin suyaklari jumlasiga yonbosh (son) suyagi katta va kichik boldir suyaklari hamda tovon suyaklari kiradi.

8-rasm. Yelka shakllari.

7-rasm. Umurtqa pog'onasining egriligi.

9-rasm. Oyoqlarning shakli.

Oyoqlarning formasi yonbosh o'qi bilan boldir o'qining bir-biriga nisbatan qanday joylashganligiga qarab normal (9-rasm, a) 0-simon (9-rasm, b) va X-simon bo'lishi mumkin.

Odam gavdasini belgilab beruvchi asosiy morfologik belgilar: umumiy belgilarni, mutanosiblikni, tana tuzilishlarini o'z ichiga oladi.

Umumiy belgilar deganda tananing uzunligi (odamning bo'yi), ko'krak aylanasi hamda vazn kabi eng yirik belgilar tushuniladi. Gavdaning o'rtacha uzunligi chaqaloqlarda 49-51 sm bo'ladi. Odamning bo'yi ayollarda 15-17 yoshda, erkaklarda 20-22 yoshda marraga etadi. Odamning bo'yi 35-50 yoshgacha o'zgarmaydi shu yoshdan o'tgach har besh yilda 0,5 sm qisqara boradi 55 yoshgacha shu tarzda davom etadi, keyinchalik har besh yilda 0,7 smdan qisqara boshlaydi.

Yosh ulg'aygan sari ko'krak aylanasi o'lchami orta boradi, qarigandan keyingina bir oz kamayadi. Bir yashar go'dakning ko'krak aylanasi 48-49 sm ga teng. 20-25 yoshlardagi odamlarda ko'krak aylanasi o'lchami „marra“siga etadi va o'zgarmaydi. Ayollar 35 yoshlarda erkaklar 40 yoshlarda jadal semira boshlaydilar, shu sababli ko'krak aylanasi o'lchami ortadi. Faqat 60 yoshlardagina ko'krak aylanasi o'lchami kamayadi, bunga organizmning qarishi bilan bog'liq fiziologik o'zgarishlar sabab bo'ladi.

O'sish davrida tananing vazni ortaveradi. 25-40 yoshlarda vazn barqarorlashadi. 40 yoshdan 55 yoshgacha tana vazni har besh yilda o'rta hisobda 10-15 kg ortadi, 60 yoshdan o'tgach birmuncha kamayadi.

Kiyimni loyihalash uchun mutanosiblikning katta ahamiyati bor. *Mutanosiblik* deganda tananing turli qismlari o'lchamining bo'y (rost) ga nisbati tushuniladi, bu nisbat foizlar bilan ifodalanadi.

Antropolog olim V.V. Bunak katta yoshdagi erkaklar va ayollar o'rtasida ko'p uchraydigan tana mutanosibliklarini uchta asosiy tipga bo'ladi:

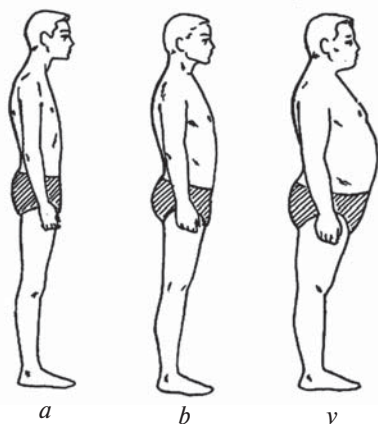
dolixomorf tip — bu tipga mansub kishilarning oyoqlari va qo'llari uzun tanasi qisqa va ixcham bo'ladi;

braximorf tip — bu tipga mansub kishilarning oyoqlari va qo'llari nisbatan qisqa tanasi uzun va serbar bo'ladi;

mezomorf tip — oraliq tur hisoblanadi. Tana mutanosibligi yoshga va jinsga qarab o'zgaradi.

Tana tuzilishi muayyan belgilar majmuiga bog'liq bo'lib kishining qaddi-qomatini ifodalaydi.

V. V. Bunak odamning gavda tuzilishini bir necha turlarga bo'lib ko'rsatadi. Lekin 3 ta tur asosiy hisoblanadi, ya'ni ko'krakdor tur (unchalik semiz emas, muskullari ozgina qorin tortishgan, bukchaygan, 10-rasm, a), muskullari rivojlangan tur (teridagi yog' qatlami o'rtacha, muskullari o'rtacha yoki juda rivojlangan, orqasi tekis, 10-rasm, b) va qorindor tur (semiz, muskullari o'rtacha yoki kam rivojlangan, qorni dum-dumaloq bo'lib chiqib turadi, bukchaygan yoki oddiygina, 10-rasm, v).

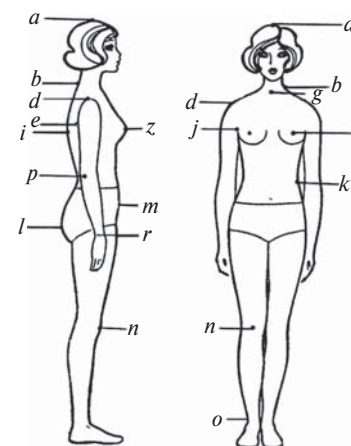

10-rasm. Gavdaning tuzilish turlari.

1.2. Gavdaning antropometrik nuqtalari va chiziqlari

Ko'plab ishlab chiqariladigan kiyimlarni loyihalash va asosiy bazalarni ishlab chiqish uchun maishiy xizmat tizimidagi loyihachiga standart jussalar, ya'ni mamlakatning jami aholisiga xos jussalar o'lchamining mukammal xarakteristikasi kerak bo'ladi. Bu ma'lumotlarni antropometrik tekshirish, ya'ni kishining gavdasini va uning qismlarini o'lchash yo'li bilan hosil qilish mumkin. Bu ish antropometriya deb ataladi. Antropometrik tekshirishlar vaqtida gavdaning muayyan nuqtalari — antropometrik nuqtalar oralig'i yoki yumshoq gazlamada aniq bilinib, ko'rinib turadigan chegaralar teridagi o'ziga xos nuqtalar bo'yicha o'lchanadi. O'lchov belgilarini hosil qilish uchun *quyidagi antropometrik nuqtalardan foydalaniladi* (11-rasm):

- a — boshning eng yuqori baland nuqtasi;
- b — bo'yindagi 7-bo'yin umurtqasining holati;
- v — bo'yin asosidagi nuqta;
- g — o'mrov nuqtasi (bo'yin asosidan o'tgan chiziqda old qismda bo'yin chuqurchasi nuqtasi);
- d — yelka nuqtasi;
- e — qo'ltiq chuqurligining ort burchagi nuqtasi;
- j — qo'ltiq chuqurligining old burchagi nuqtasi;

11-rasm. Gavdaning antropometrik nuqtalari.

z — ko'krakning yuqori nuqtasi (ko'krak bezlarining uchi);
 i — kurak nuqtasi;
 k — bel nuqtasi (belning eng ingichka yeridan gorizontal o'tganda umurtqa pog'onasining kesishgan nuqtasi);
 m — qorinning turtib chiqqan nuqtasi;
 l — dumbaning turtib chiqqan nuqtasi;
 n — tizza nuqtasi (tizzaning eng yuqoriga ko'tarilgan markaz nuqtasi);
 o — to'piq nuqtasi;
 p — tirsak nuqtasi (tirsak bukilganda chiqib turgan nuqtasi);
 r — bilak nuqtasi (bilakning eng ingichka yeridan o'tgan chiziqa ko'tarilib turgan nuqtasi).

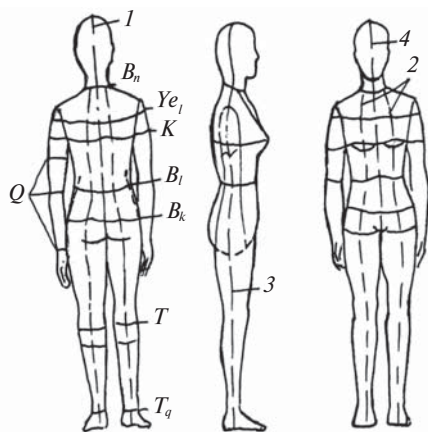
Gavdadan olinadigan barcha o'lchovlar vertikal va gorizontal tekislikda o'lchanadi. Shuning uchun gavdada gorizontal va vertikal konstruktiv chiziqlar mavjud.

Gorizontal konstruktiv chiziqlarga quyidagilar kiradi (12-rasm):

B_n — bo'yin konstruktiv chizig'i — bo'yin o'yindisi va yoqani shakllantirishda ishtirok etadi.

Ye — yelka konstruktiv chizig'i — yelkali kiyimlarni loyihalashda ishtirok etadi.

K — ko'krak konstruktiv chizig'i — kiyim kengligi va razmerni aniqlashda ishtirok etadi.

12-rasm. Gavdaning antropometrik chiziqlari.

B_l — bel konstruktiv chizig'i — bel kiyimlarini loyihalash hamda kiyimlarni bel qismida, lif va etak qismiga bo'linadigan chizig'i hisoblanadi.

B_k — bo'ksa konstruktiv chizig'i — kiyimning bo'ksadagi kengligi va razmerini aniqlashda ishtirok etadi.

T — tizza konstruktiv chizig'i — kiyimning tizzadagi kengligini aniqlashda ishtirok etadi.

T_q — to'piq konstruktiv chizig'i — kiyimning pocha qismi kengligini aniqlashda ishtirok etadi.

Q — qo'l konstruktiv chizig'i — yengning yuqori va etak qismi kengliklarini aniqlashda ishtirok etadi.

Vertikal konstruktiv chiziqlarga quyidagilar kiradi:

1 — orqaning o'rta markazidan o'tadigan konstruktiv chiziq.

2 — bo'yin asosi kengligi konstruktiv chizig'i.

3 — yon konstruktiv chizig'i.

4 — oldinda o'rta markaziy konstruktiv chiziq.

Gavdani konstruktiv nuqtalari va chiziqlarini belgilash uchun odam gavdasini chizib o'rganish qulaydir.

1.3. Kiyimlarni loyihalash usullari

Loyihachi faoliyatining eng qiyin va ma'suliyatli bosqichlari kiyim detallarining chizmasi yoyilmasini chizishdan iborat. Bu bosqichdan ko'zlangan asosiy maqsad — detallarning shakli va o'lchamini mumkin qadar aniqroq belgilash, shunday qilinsa kiyimning detallari yig'ilgandan keyin hosil bo'lgan shakli rassom shakliga mos keladi.

Bu ishning qiyinligi murakkabligi shundaki, faqat ta'rifi eskizi yoki namunasigina berilgan, lekin o'zi yo'q kiyimning chizmasini — detallari yoyilmasini chizishga to'g'ri keladi. Buning ustiga kiyimning sirti murakkab yoyib bo'lmaydigan sirt hisoblanadi, shunga ko'ra uning yoyilmasi va hisobi, ya'ni uni chizish uchun kerak bo'ladigan ma'lumotlarni hisoblab chiqarish va chizmani chizish ancha qiyin. Kiyim detallarini hisoblash va chizma tayyorlashning quyidagi mavjud usullaridan foydalanish mumkin:

1. Mulyaj usuli.
2. Hisoblab loyihalash usuli.
3. O'lchab-hisoblab loyihalash usuli.
4. Yagona loyihalash usuli.

Mulyaj usulining mohiyati shundan iboratki, maneken yoki kishi gavdasiga maket material (gazlama, yengil-yumshoq qog'oz yoki to'rkana) modelning formasiga moslab to'g'nag'ichlar bilan qadab chiqiladi. To'g'nag'ichlar odam gavdasining konstruktiv chiziqlari bo'ylab (bo'yin, yelka, yeng o'yindisi, yon, bel, o'rta chiziqlar) to'g'nag'ichlanadi. So'ngra rangli ipda to'g'nalgan joylardan tikib chiqiladi. Shunda ko'krak do'nligini aniqlovchi ko'krak vitochkasi ikki tomonlama tikiladi. So'ngra to'g'nag'ichlar bo'shatilib gazlama yoki qog'ozni stol ustiga yoyiladi. Bu hosil bo'lgan chizma gavdaning asos chizmasi hisoblanadi. Bu usuldan murakkab bichimli kiyimlarni loyihalashda va ko'pgina saxna kiyimlarini, tarixiy kiyimlarni loyihalashda qo'llaniladi.

Hisoblab loyihalash usuli. XIX asrning boshlarida Fransiya, Rossiya va boshqa mamlakatlarda loyihalashning hisoblash (bichish tizimi) usuli tarqala boshlandi. Bu usulni ko'p yillik tajribaga ega bo'lgan bichuvchilar ixtiro qilganlar. Ular gavdadan ayrim o'lchovlarni olib, sodda hisoblash formulalari yordamida buyum detallari chizmasini gazlamaning o'zida bajaradilar, ya'ni alohida andaza tayyorlab o'tirmaydilar. Bu usul yakka tartibda buyum ishlab chiqarishda qo'llanilgan.

O'lchab — hisoblab loyihalash usuli. Kiyimni yakka buyurtma yo'li bilan tikishda o'lchab-hisoblab loyihalash usuli juda mos keladi, chunki bu usulda gavdani aniq o'lchangani tufayli gavdaning o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olish imkonini beradi.

Hozirgi vaqtda o'lchab-hisoblab loyihalash usullari bo'yicha kiyim detallari chizmasini tuzish keng tarqalgandir. Bu usulda gavdadan kerakli o'lchovlar olinadi, hisoblash jadvali tuziladi. Jadval asosida buyumning asos chizmasi chiziladi. Bu usuldan maktablarda o'quv muassasalarida to'garaklarda qo'llaniladi. Bu usulning bir necha o'nlab turlari mavjud. Chizma chizishni, andaza tayyorlashni o'rganayotgan kishilar uchun bu usul qulay hisoblanadi.

Yagona loyihalash usuli. Mamlakatimiz va o'zaro iqtisodiy yordam kengashi (O'IYoK) a'zolari bo'lgan mamlakatlar tikuvchilik sanoatlarida kiyimni loyihalash usullarini takomillashtirish ustida ishlab loyihalashning yagona usulini ishlab chiqqanlar. Bu usul boshqa usullardan universalligi bilan ham farq qiladi, chunki har qanday bichimdagi va ko'rinishdagi kiyimlar loyihasini tuzishda baza loyihalar asos qilib olinadi. Bu usulni yaratish jarayonida aholining antropometrik o'lchovlari asosida standartlar ishlab chiqilgan. Bu standartlar ayollar, erkaklar va bolalar assortimentlari uchun alohida-alohida ishlab chiqilgan. Bu usuldan tikuvchilik korxonalari foydalanadi. Korxonadagi loyihachilar standartlarda berilgan loyihalash usuli o'lchovlardan foydalanib buyum assortimentiga qarab buyumning asos chizmasini loyihalaydilar, modellastirib buyum andazasini hosil qiladilar. Bu andazalardan foydalanib tikilgan buyumlar aholining buyumga bo'lgan ehtiyojini 80-85% ga qondiradi. Bu usulda loyihalash jarayonida turli razmer (o'lcham)larga, rost (bo'y)larga, to'lalikka moslab andazalar tayyorlanadi.

Ko'krak yarim aylanasi II ga binoan kiyim razmeri aniqlanadi. Razmerlar orasidagi farq — 2 sm bo'ladi. Masalan: 40, 42, 44, 46 va hokazo. *Ayollar va erkaklar uchun 6 tadan rost mavjud bo'lib, rostlar orasidagi farq — 6 sm bo'ladi.*

Ayollar uchun:	I-146	Erkaklar uchun:	I-152
	II-152		II-158
	III-158		III-164
	IV-164		IV-170
	V-170		V-176
	VI-176		VI-182

Ikkinchi ko'krak aylanasi (KYaA_{II}) bilan bo'ksa aylanasi (BkYaA) o'lchamlari orasidagi farq bo'yicha to'lalik guruhi aniqlanadi. Bu farq birinchi to'lalik guruhida 4 sm, ikkinchisida 8 sm, uchinchisida 12 sm ga teng.

Tayyor kiyim sotib olinayotganda albatta, odam o'zining bo'yini va o'lcham belgilardan KYaA_{II} bilan BkYaA larni bilishi kerak.

1.4. Kiyimni loyihalashda ishlatiladigan o'lchov turlari va ularni gavdadan olish yo'llari

Kiyimni tikishdan oldin uni loyihalash kerak. Kiyimni loyihalashda esa gavdadan aniq olingan o'lchovlar ishlatiladi. Buning uchun santimetrli lenta olib kiyim tikmoqchi bo'lgan kishi gavdasini o'lchash kerak.

Bu ishini bajarayotganda odam tovonlarini juftlab, ikkala oyog'ida, gavdani tabiiy holatda bo'sh qo'yib, qo'llarini tushirib tinch turishi kerak. O'lchayotganda tor futbolka ustidan emas, balki gavdaga yopishib turmaydigan ich kiyim, masalan kombinasiya ustidan o'lchanadi. O'lchashni boshlashdan oldin gavnada asosiy hisoblash nuqtalari — bel chizig'i va boshqalar belgilab olinadi. Buning uchun belga 70-90 sm uzunlikdagi rezinka belga gorizontall qilib ilgak yordamida biriktiriladi. O'lchayotganda santimetrli lentani tortmay va bo'shashtirmay old tomondan tutashtiriladi. Yelka, qo'l, yubka uzunligi va boshqa o'lchamlarni gavdaning o'ng tomonidan olish kerak. Yelka, bo'ksa va hokazolar simmetrik bo'lmasa ikkala tomon ham o'lchanib, natijalar alohida yoziladi.

Aylana o'lchamlari to'la o'lchanadi, lekin bu o'lchamning yarmi (yelka, bilak, yelka qiyamasining kengligidan tashqari) yoziladi. Uzunlik o'lchamlari to'la yoziladi.

Razmer belgilari qisqartirib: *aylana* — A, *yarim aylana* — YaA, *uzunlik* — U, *kenglik* — K, *balandlik* — B deb yoziladi.

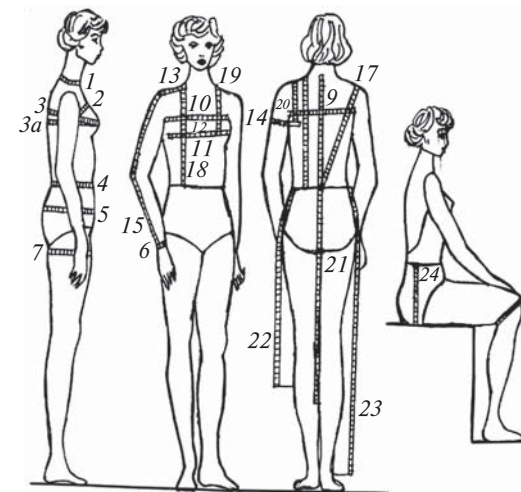
Gavdani o'lchashdan oldin hech narsani esdan chiqarmay to'g'ri o'lchash uchun o'lchash belgilari ro'yxati yozilgan qog'oz tayyorlab olishni maslahat beramiz.

Gavdani to'g'ri o'lchash usullari 13-rasmda ko'rsatilgan. Ularni razmer belgilarini shartli belgilanishi esa quyida yozilgan:

1. Bo'yin aylanasi (BnA). Santimetrli lenta bo'yin nuqtasi va bo'yin asosidagi nuqta orqali o'mrov nuqtasigacha aylanib o'tadi.

2. Ko'krakning birinchi aylanasi (KA₁). Santimetrli lenta gavda ort qismi bo'ylab gorizontall qo'ltiq chuqurligining oldingi va ortki burchaklariga tegib oldinda kukrak bezlari asosining ustidan o'tadi.

3. Ko'krakning ikkinchi aylanasi (KA₂). Santimetrli lenta kuraklarning turtib chiqqan nuqtalari bo'ylab qo'ltiq chuqurligining

13-rasm. Gavdadan o'lchov olish.

oldingi va ortki burchaklariga tegib oldinda ko'krakning turtib chiqqan nuqtalari bo'ylab o'tadi.

3a. Ko'krakning uchinchi aylanasi (KA₃). Santimetrli lenta kurakning turtib chiqqan nuqtalari orqali tana atrofidan qat'iyon gorizontall o'tadi.

4. Bel aylanasi (BIA). Santimetrli lenta bel chizig'i darajasida eng ingichka joydan tanani aylanib o'tadi.

5. Bo'ksa aylanasi (BkA). Santimetrli lenta tana atrofidan gorizontall aylanib lekin qorinning turtib chiqqanini hisobga olib dumbaning turtib chiqqan nuqtalari orqali o'tadi.

6. Bilak aylanasi (BA). Panja bilakka ulanadigan joyidan aylantirib o'lchanadi.

7. Son aylanasi (SA). Sonning eng yuqori qismidan dumba chiziqlaridan gorizontall ravishda aylantirib o'lchanadi.

8. Tizza aylanasi (TA). Oyoqni 90° bukilgan holatda tizza atrofidan aylantirib o'lchanadi.

9. Gavdaning ort qismining kengligi (OrK). Gavda ort qismi bo'ylab qo'ltiq chuqurligining ortki burchaklari orasi gorizontall o'lchanadi.

10. Ko'krak kengligi 1 (KK₁). Ko'krak bezlarining asosi ustidan qo'ltiq chuqurligining oldingi burchaklari orasi gorizontal o'lchanadi. Bu nazorat qilish o'lchovidir.

11. Ko'krak kengligi 2 (KK₂). Santimetrli lenta ko'krak bezlarining uchlaridan qo'ltiq chuqurligining oldingi burchaklaridan hayolan pastga tomon o'tkazilgan vertikal chiziqlar orasidan o'tadi.

12. Ko'krak markazi (KM). Ko'krakni turtib chiqqan nuqtalarining orasi o'lchanadi.

13. Yelka kengligi (YelK). Bo'yin asosining nuqtasidan yelka nuqtasigacha o'lchanadi.

14. Yelka aylanasi (YelA). Qo'lning yuqori qismidan aylantirib qo'ltiq chuqurliklarining burchaklariga taqab gorizontal o'lchanadi.

15. Yeng uzunligi (YeU). Santimetrli lenta yordamida yelka nuqtasidan sal bukilgan tirsak nuqtasi orqali bilakgacha o'lchanadi. Bir vaqtda yengning tirsakkacha uzunligini ham belgilab olish kerak.

16. Gavda ort qismining belgacha uzunligi (OrbU). Santimetrli lenta bo'yin asosidan kurak nuqtasi orqali belgacha umurtqa pog'onasigacha parallel ravishda o'tadi.

17. Yelka qiyamasi uzunligi (YeQU). Bel chizig'i umurtqa chizig'i bilan kesishgan nuqtasidan yelka nuqtasigacha o'lchanadi.

18. Gavdaning old qismi belgacha uzunligi (OlbU). Santimetrli lenta bo'yin asosi nuqtasidan ko'krak bezlarining uchlari orqali belgacha vertikal ravishda o'tadi.

19. Ko'krak balandligi (KB). Santimetrli lenta bo'yin asosi nuqtasidan ko'krak bezlarining uchlarigacha o'tadi.

20. Yeng o'mizi uzunligi (YeO'U). Bo'yin asosi yonida loyihalanadigan yelka chokining eng yuqori nuqtasidan qo'ltiq chuqurligining ort tomon burchaklari darajasida o'tadigan gorizontalgacha vertikal o'lchanadi.

21. Kiyim uzunligi (KU). Yettinchi bo'yin umurtqasidan istalgan uzunlik darajasigacha umurtqa bo'ylab belga yopishib turadigan kiyimlarda bel bukilishini hisobga olib o'lchanadi (kiyim uzunligi ikkita o'lchamdan ham iborat bo'lishi mumkin $KU = OrbU + YuU$).

22. Yubka uzunligi (YuU). Beldan yon tomondan istalgan uzunlik darajasigacha vertikal ravishda o'lchanadi.

23. Shim uzunligi (ShU). Beldan yon tomondan istalgan uzunlik darajasigacha vertikal ravishda o'lchanadi.

24. Bo'ksa balandligi (BkB). O'tirgan holatda bel darajasidan stulgacha yon tomon bo'ylab vertikal o'lchanadi.

Birinchi to'ralik guruhidagi gavdaning o'lcham belgilarining kattaliklari 1-ilovada keltirilgan.

1.5. Kiyimni loyihalashda ishlatiladigan qo'shimchalar

Kiyim gavda yuzasining shaklini to'la takrorlamaydi va gavdaning u yoki bu joylariga turlicha yopishib turadi. Ma'lumki ko'krak qismida, belda, bo'ksada kiyimning gavadaga qay darajada yopishib turishi kiyim bichimini (siluetni) belgilaydi. Kiyim bichimi yelka kengligi va balandligi, modelning etak kengligi bilan ham xarakterlanadi. Kiyim qay darajada gavadaga yopishib turishiga qaramay uning ichki o'lchamlari odam gavasining o'lchamlaridan katta bo'ladi. Shuning uchun kiyim loyihasi asosining chizmasini tuzish uchun gavda o'lchamlarining o'zi yetarli bo'lmaydi. Kiyim ichki o'lchamlarining gavda o'lchamlaridan farqining miqdori qo'shimcha deyiladi va „Q“ harfi bilan belgilanadi.

Qo'shimchalar nimaga mo'ljallanganiga qarab zarur bo'lgan *minimal* (texnik) „Qtex“ va *konstruktiv-dekorativ* — „Qkd“ qo'shimchalarga bo'linadilar.

Qtex — ko'shimcha bemaolol harakat qilishni bemaolol nafas olishni ta'minlaydi, gazlama tana yuzasi bilan kiyimning ichki yuzasi orasida havo qatlami hosil qilishi imkonini beradi. Bunday havo qatlamining issiqlik almashuvini tartibga solishda katta ahamiyati bor.

Texnik qo'shimcha o'z navbatida 4 ga bo'linadi:

- minimal qo'shimcha;
- kiyim qavati uchun;
- erkin harakatlanish uchun;
- texnologik.

Minimal qo'shimchada odamning qon aylanishi, nafas olishi, ovqat hazm bo'lishi hisobga olinadi.

Kiyim qavati uchun qo'shimchada asosan ustki kiyimlar uchun ichidan necha qavat kiyilishini hisobga olgan holda bo'shliq beriladi.

Erkin harakatlanish uchun qo'shimchada asosan kiyimni qayerda kiyilishini hisobga olgan holda olinadi, ya'ni kiyimning vazifasiga, assortimentiga qaraladi. Masalan, sahnada ashula aytadigan xonandaning kiyimiga nisbatan qurilishda kiyiladigan ish kiyimida bir necha marta ko'p qo'shimcha bo'ladi, chunki u yerda odam ko'p harakatlanadi.

Texnologik qo'shimchada kiyimni tayyorlash jarayonida uning gazlamasi turiga qalinligiga qarab ishlov berilishiga, ya'ni qotirmalar issiq qatlamlar bilan ishlov berish hisobga olinadi.

Konstruktiv-dekorativ qo'shimchalar o'z navbatida ikkiga bo'linadi:

- konstruktiv qo'shimcha;
- dekorativ qo'shimcha.

Konstruktiv qo'shimchalarda kiyimning bichimi hisobga olinadi. Masalan, kiyimning bichimi to'g'ri, gavdaga sal yopishgan, gavdaga yopishgan va hokazo bo'ladi. Bu yerda to'g'ri bichimli kiyimlarga eng ko'p qo'shimcha beriladi.

Dekorativ qo'shimchalarda kiyim bezaklari uchun beriladigan qo'shimchalar hisobga olinadi. Masalan, *burmalar, taxlamalar, bufflar, vafli* va hokazolar uchun qo'shimcha beriladi.

Konstruktiv-dekorativ qo'shimchalar kiyimda doimiy bo'l-maydi. Ularning qiymati kiyim turiga, uning bichimiga, shakli va boshqalarga qarab, ya'ni moda talabiga binoan o'zgaradi.

Kiyim loyihasi asosining chizmasini hisoblash qulay bo'lishi uchun:

$$Q_{\text{umumiy}} = Q_{\text{tex}} + Q_{\text{kd}}$$

Q umumiy — bu umumiy qo'shimcha kiyimni gavdada bimalol turish qo'shimchasi deb ataladi va u *quyidagilarga bo'linadi*:

Qk — ko'krak chizig'i bo'ylab gavdada bimalol turish qo'shimchasi;

BIQ — bel chizig'i bo'ylab gavdada bimalol turish qo'shimchasi;

BkQ — bo'ksa chizig'i bo'ylab gavdada bimalol turish qo'shimchasi.

Yuqorida sanab o'tilgan qo'shimchalarning qiymati kiyim bichimiga bog'liq bo'ladi. Masalan, gavdaga yopishib turadigan bichimli kiyimlar uchun gavdada bimalol turish qo'shimchasining qiymati minimal bo'lishi xarakterlidir.

Old va ort bo'laklar bilan yaxlit bichiladigan va reglan ko'ylak-larning loyihasini ishlab chiqishda Qk — qo'shimcha 1-2 sm ko'paytiriladi. Qanday bichim bo'lmasin yubkaning (shimning) bel chizig'i bo'ylab gavdada bimalol turish qo'shimchasi 1 sm ga bo'ksa chizig'i uchun 2 sm ga teng olinadi.

Kiyim gavdada yaxshi turishi va kiyganda qulay bo'lishi uchun qo'shimchalar faqat ko'krak, bel, bo'ksa qismlaridagina emas balki boshqa konstruktiv joylarda ham bo'lishi kerak.

Turli xildagi kiyimlarni loyihalashda ishlatiladigan qo'shim-chalar turlarining qiymatlari 1, 2, 3, 4-jadvallarda keltirilgan.

1-jadval

Ko'krak, bel va bo'ksa chizig'ida erkin turish qo'shimchalarining qiymati (sm)

Kiyim turlari	Kiyimni yopishib turish darajasi											
	Juda yopishib turadigan			Yopishib turadigan			O'rtacha yopishib turadigan			Bimalol turadigan		
	Qk	Qbl	Qbk	Qk	Qbl	Qbk	Qk	Qbl	Qbk	Qk	Qbl	Qbk
Ko'ylak	4-5	1-1,5	0,5-1	5-6	2-3	1-1,5	6-7	4-5	2-3	7-8	—	—
Jaket	5-6	1,5-2	1-2	6-7	3-4	1,5-2	7-8	5-6	3-4	8,5-10	—	—
Yubka	—	0,5	0-0,5	—	0,5-1	1,2	—	1-1,5	2-4	—	—	—

2-jadval

Ko'krak chizig'ida orqa (Qor) va old (Qol) bo'laklar uchun erkin turish qo'shimchalarining qiymati (sm)

Kiyim turlari	Kiyimni yopishib turish darajasi							
	Juda yopishib turadigan		Yopishib turadigan		O'rtacha yopishib turadigan		Bimalol turadigan	
	Qor	Qol	Qor	Qol	Qor	Qol	Qor	Qol
Ko'ylak	0,7-0,8	0	0,8-1	0	1-1,4	0,5-0,8	1,4-2	0,8-1,5
Jaket	0,8-1	0	1-1,2	0,5	1,2-1,6	0,6-1	1,6-2,2	1-1,6

3-jadval

Orqa bo'lakning belgacha uzunligiga, yeng o'mizi chuqurligiga, orqa va old bo'laklarning bo'yin o'mizi chuqurligi va kengligiga qo'yiladigan erkin turish qo'shimchalari

Qo'shimchaning nomi	Qo'shimchaning belgilanishi	Qo'shimcha qiymati (sm)	
		Ko'ylak	Jaket
Orqa bo'lakning belgacha uzunligi	Qor.b.u.	0,5	0,7—1
O'tkazma yenglarda yeng o'mizi chuqurligi	Qyen.o'.ch.	1,5—2	2,5—3
Bo'yin o'mizi kengligi	Qb.o'.k.	0,5—1	1,0
Orqa bo'lak bo'yin o'mizi chuqurligi	Qor.b.o'.ch.	—	—
Old bo'lak bo'yin o'mizi chuqurligi	Qol.b.o'.ch.	Model bo'yicha	Model bo'yicha

4-jadval

Kiyimni gavadada bemalol turishiga mo'ljallangan yelka aylanasi qo'shimcha — YelaQ ning qiymati

Yeng turi	Qo'shimcha miqdori sm		Izoh
	Ko'ylak	Jaket	
Qo'lga yopishib turadigan	3—4	4—5,5	Gavdaga
Tor	4—6	5,5—7,5	yopishib turadigan bichim
O'rtacha	6—7	7,5—9,5	Gavdaga sal yopishib turadigan bichim
Kengaytirilgan	8—10	9,5—11,5	To'g'ri bichim
Keng	10—2	11,5—13,5	To'g'ri bichim
Juda keng	2—14	13,5—15,5	

1-bo'lim yuzasidan mustahkamlash uchun savollar

1. Skeletning tayanchi bo'lib nima hisolanadi va u qanday qismlarga bo'linadi?
2. Umurtqa pog'onasining egrilik darajalarini izohlab bering.

3. Ayollar va erkaklarda yelka va qorin qismlarining hamda oyoq ko'rinishlarining qanday turlari mavjud?

4. Odam gavdasining umumiy belgilarini izohlab bering.
5. Odam gavdasi mutanosibligining qanday ko'rinishlari mavjud?
6. Erkaklar tana tuzilishlarini izohlang.
7. Gavdaning antropometrik nuqtalari deb nimaga aytiladi?
8. Antropometrik nuqtalarning nomi nima va ularning roli qanday?
9. Gavdaning vertikal va gorizontal chiziqlarining nomi va vazifasini izohlab bering.

10. Kiyimlarni loyihalashning qanday usullarini bilasiz?
11. Loyihalashning mulyaj usuli qachon qo'llaniladi?
12. Loyihalashning o'lchab-hisoblash usuli qayerlarda qo'llaniladi?
13. Yagona loyihalash usulining mohiyati haqida to'xtaling.
14. Kiyimlarni loyihalashda gavadadan olinadigan o'lchovlarning qanday turlaridan foydalaniladi?

15. Aylana o'lchovlarining olinish usullarini aytib bering.
16. Kenglik va uzunlik o'lchovlariga qanday o'lchovlar kiradi va ular gavadadan qanday o'lchab olinadi?

17. Kiyimlarni loyixalashda ishlatiladigan qo'shimchalar deb nimaga aytiladi?

18. Loyihalashda ishlatiladigan qo'shimchalarning qanday turlari bor?
19. Dekorativ qo'shimchalar kiyimlarni loyihalashning qaysi bosqichlarida e'tiborga olinadi?

20. Qo'shimchaning qiymati loyihalash jarayonida asos chizmasining qaysi qismlariga va qanday taqsimlanadi?

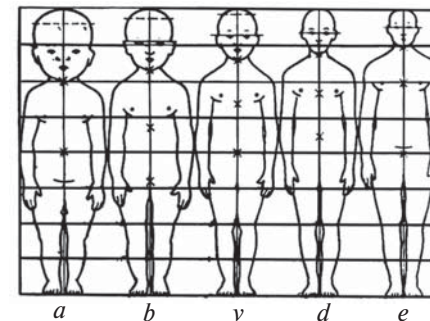
2. BOLALAR KIYIMLARINI LOYIHALASH VA TEXNIK MODELLASH

2.1. Bolalar gavdasining o'ziga xos xususiyatlari va kiyimlarining ta'riflari

Bolalar dunyoning eng muhim asosiy qismini tashkil etganliklari sababli ularning kiyimlari ongiga juda katta ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatadi, bu bilan o'sib borayotgan bolalarning *tezkor, chaqqon, aqlli, o'ziga ishongan, fahm-farosatli bo'lishlariga*, shuningdek, kelajakda mehnatsevar bo'lishlariga ota-onalar ham katta ta'sir qiladilar. Yosh bolalar kiyimi ayniqsa ob-havo sharoitidan kelib chiqib tikilishi kerak. Ob-havoning birdan isib yoki sovub ketishi, bolalarning sog'lig'iga tez ta'sir qiladiki, buni nazardan chetda qoldirmaslik kerak. Ustki kiyimlar bir necha qavatdan tikilgan issiq matodan bo'lib, uni taqilmasi va isituvchi qismlari (pelerina, bosh keyimi sovuqdan saqlashi uchun) tikilgan bo'lishi kerak. Shuningdek, shaharda va qishloqda yashaydigan bolalarning kiyimlari ham ob-havosi va ijtimoiy kelib chiqilishiga qarab tikilishi maqsadga muvofiqdir.

Bolalarning tanasi, tana kengligining konkret qismlari va kiyim tuzilishi ularning turli yoshidagi tana asoslariga bog'liqdir. Yosh bolalar yil sayin har xil rivojlanadilar. Bo'y uzunligi, oyoq, qo'l va boshning tuzilishi asosan bolalar yoshini xarakterlaydi. Bolalar tanasining shakli va o'lchamlari o'sish davrida doimo o'zgarib turadi. Ayniqsa, gavda mutanosibligida keskin farqlar sezilarli bo'ladi (14-rasm).

Yangi tug'ilgan chaqaloqning bosh uzunligi tana uzunligining 1/4 qismini tashkil qilsa, o'smir bolalarda esa 1/8 qismiga teng. Chaqaloqlarda bo'yin kalta, qorin chiqqan va uzun, oyoq qo'lga nisbatan kalta bo'ladi. Bolalarni o'sish davrida gavda qismlari bir tekisda rivojlanmaydi. Qo'l va oyoqlar tez o'sadi, o'smirlik davriga kelib oyoq 5 marta, qo'l 4 marta uzaygan bo'ladi. Tana qismi esa sekinroq o'sadi. O'smir yoshiga kelib tana 3 marta, bosh qism esa 2

14-rasm. Bolalar gavdasining mutanosibligi.

marta kattalashgan bo'ladi. Bolalarda bo'yning o'sishi 5-7, 10-11, 13-16 yoshlarda juda sezilarli bo'ladi. Yosh bolalarda muskullar kam rivojlangan, yuz terilari yumshoq, teri silliq, yonoqlari dumaloq shaklda bo'ladi.

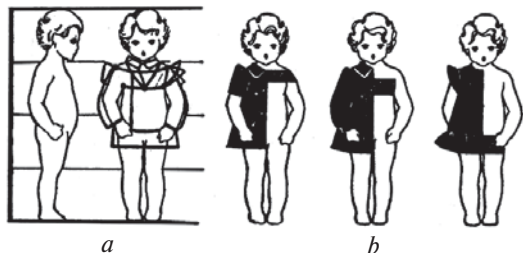
Bolalar gavdasini e'tiborga olgan holda yosh davrlarining sinflanishini 5-jadvalda keltirilgan.

5-jadval

Bolalar yoshlari guruhlari

O'sish davri	Qizlar	O'g'il bolalar	Buyum razmeri
Chaqaloqlik	1 yoshgacha	1 yoshgacha	22, 24
Yasli yoshi	1-3 yosh	1-3 yosh	26-28
Maktabgacha yosh davri	3-7 yosh	3-7 yosh	28-30
Kichik maktab yoshi davri	7-11 yosh	7-12,5 yosh	32-36
Katta maktab yoshi davri	11-14,5 yosh	12-15,5 yosh	38-42
O'smirlik davri (balog'atga yetish)	14,5-18 yosh	15,5-18	44-46

Chaqaloqlar kiyimi. Bunga bir yoshgacha bo'lgan bolalar kiradi. Ularning boshi katta, qo'llari uzun bo'ladi. Bolani bosh aylanasi, ko'krak aylanasi teng. Bu yoshdagi bolalar 6-8 oy vaqtini krovatda o'tkazadi, shuning uchun ularga oddiy, yengil, yaxshi yuviladigan, yaxshi dazmollanadigan, shu asosda o'zini xususiyatini yo'qotmay-

15-rasm. 2-3 yoshli bolaning gavda tuzilishida o'zaro mutanosib nisbatlar (a) va kiyimining asosiy konstruktiv shakllari (b).

digan kiyim kerak. Chaqaloqning birinchi kiyimi yaktakcha, ustki kiyim, bosh kiyim va ishton. Bu kiyimlarning yaxshi tomoni shundaki, u erkin, oddiy bichimli, kam ishlov beriladigan va oson bezaladi. Yaktakcha qornining pastigacha davom etadi, bola o'tirishni boshlaganida unga ishton kiydiriladi. Chaqaloqning ustki kiyimi yengil, issiq, yengsiz, kapyushonli, etagi kengaygan, odatda erkin (harakat uchun), bosh kiyim ham bo'shroq bo'ladi (bolani boshi erkin harakatlanishi uchun). Gazlamalar chaqaloqqa yorug'lik, tozalik baxsh etadi.

Yasli yoshidagi bolalar kiyimi. 1-3 yoshda bolalar tez o'sadilar, gavda tuzilishi nisbatlari o'zgaradi (15-rasm), bosh va tana o'lchamlari 1:4 nisbatda bo'ladi. Bu davrda bolalar yura boshlaydilar, ko'p harakatlanadilar, shuning uchun kiyimlari erkin harakatlanishiga xalaqit bermaydigan darajada keng bo'lishi kerak.

Qiz bolalar kiyimlarining asosiy shakli trapesiyasimon, yelka kamaridan boshlab kengaygan, koketkali yoki koketkasiz bo'lishi mumkin.

O'g'il bolalar kiyimlari to'g'ri shakllari bilan xarakterlanadi. Shimlari ko'pincha kalta, shakli to'g'ri yoki pochasiqarab salgina toraygan bo'lib, *ko'ylaklar*, *puloverlar* va *kurtkalar* bilan mos tushadi.

Qiz bolalar garderobi uzun *tungi ko'ylak* yoki *pijama*, *ko'ylaklar*, *fartuklar*, *nimchalar*, *sarafan*, *bluzka*, *shim*, *kurtka*, *palto* va *kombinezon*dan iborat (16-rasm).

O'g'il bolalar garderobi tungi kiyim yoki pijama, ko'ylaklar, shimlar, kurtka, kombinezon va paltodan iborat. Kiyimlarni

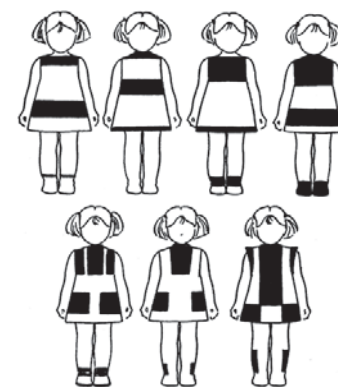

16-rasm. 2-3 yoshdagi bolalar kiyimlari.

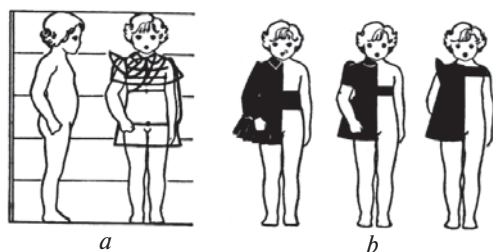
komplektlash yo'li bilan buyumlar sonini kamaytirib, ishlatilish variantlarini ko'paytirish mumkin.

Yasli yoshidagi bolalar kiyimlari sodda va ixcham bo'lishi bilan birga, alohida qismlarining shakli turli-tuman bo'lishi mumkin. Yenglari odatda uzun bo'lib, to'g'ri yoki pastki qismida manjetli bo'ladi. Yozgi kiyimlarning yenglari „qanotcha“ yoki „fonarcha“ ko'rinishida bo'lishi mumkin. Ustki kiyimlarni modellashtirishda ko'pincha kapyushonli qilinsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Ustki kiyimlarning yana bir qulay turi kombinezon bo'lib, bola tanasini to'liq yopib turadi va bemaolol harakatlanishini ta'minlaydi.

Bu davrdagi bolalar kiyimlarining bezaklari turlicha bo'lishi mumkin, lekin bunda me'yorni saqlay bilish kerak (17-rasm). Yasli

17-rasm. Yasli yoshidagi bolalar kiyimlarini bezash imkoniyatlari.

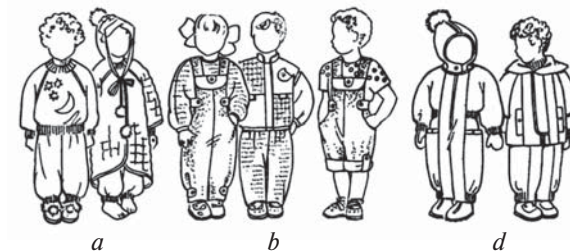

18-rasm. 3-6 yoshdagi bolaning gavda tuzilishida o'zaro mutanosib nisbatlar (a) va kiyimining asosiy konstruktiv shakllari (b).

yoshidagi bolalar kiyimlarining badiiy obrazlilikini hal qilishda tabiatning nozik ko'rinishlaridan, oqish va tiniq ranglardan foydalaniladi. Bunga materiallarning fakturasi va ranglarini o'zaro uyg'unlashtirish hisobiga erishish mumkin: momiq quyoncha, sap-sariq jo'jacha, jajji qo'zichoq, nozik gullar va boshqalar bolalar kiyimlarini obrazli ifodaliligini ta'minlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar kiyimi. Bolalikning bu davrida „nima yaxshi-yu, nima yomon“ligi to'g'risida dastlabki tushunchalar paydo bo'la boshlaydi, bolaning fe'l-atvori shakllana boshlaydi. Bolani o'rab turgan tevarak-atrofdagi barcha narsalar, shu jumladan o'yinchoqlar, kiyimlar uning e'tiborini torta boshlaydi, tug'ilayotgan son-sanoqsiz savollarga javob qidira boshlaydi. Jismoniy jihatdan ham jadal rivojlanadi, tananing nisbatlari ham o'zgaradi, endi bosh va tananing nisbatlari 1:5 yoki 1:5,5 ni tashkil etadi (18-rasm).

Kiyim assortimenti avvalgicha qoladi, lekin shakllarning bo'linishlarida o'zgarishlar bo'ladi. Ko'ylaklarni kichkina koketkali, unchalik enli bo'lmagan qo'sh etaklar, plisse yoki taxlamalar bilan bezash mumkin. Kiyimning asosiy shakllari trapesiyasimon va to'g'ri. Bolalarni mustaqil ravishda kiyinib-yechinishlarini rag'batlantirish maqsadida qulay taqilmalar qilinadi, ular albatta kiyimning old qismida joylashishi kerak, tugmalar qulay shakl va o'lchamlarda bo'lib, soni ko'p bo'lmasligi kerak. Kiyimlarning old bo'laklari yorqin applikasiyalar, kashtalar bilan bezatilishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalar kiyimlari yorqin, serbezak, shakllari

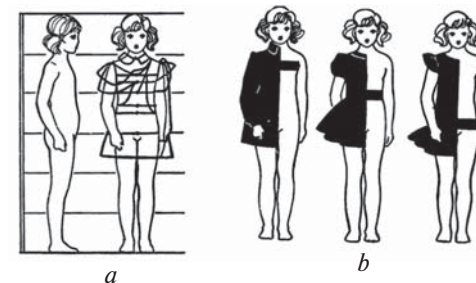

19-rasm. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun turli komplektlar.

erkin va yumshoq bo'lishi kerak. Ranglari yorqin va tiniq, detallari o'zaro proporsional, bezaklar ifodali bo'lgan kiyim nafaqat estetik, balki tarbiyaviy vazifalarni ham bajaradi (19-rasm).

Maktab yoshidagi bolalar kiyimlari. Bolalar maktabga borishlari bilan ularda yangi majburiyatlar, mashg'ulotlar, yangi kun tartibi paydo bo'ladi. Bu yerda ular ongli ravishda va reja asosida bilim olishni o'zlashtirib, yangi kollektiv hayotiga moslashadilar. Jajji bolakaylar kitob, daftarlari va maktab formasini avaylash orqali maktab hayotini hurmat qilishni o'rganadilar.

Maktab o'quvchisining garderobida maktab formasidan tashqari sport kostyumlari (stadion va sport zallaridagi mashg'ulotlar uchun), mehnat darsi uchun ish fartuklari yoki xalatlar, uy yumushlari va o'ynash uchun kiyimlar hamda bayramona liboslar bo'ladi. Buyumlarning bu qadar ko'pligidan bola bir to'xtamga kelishi zarur. Bunda komplekt uslubida tikilgan kiyimlar unga yordam beradi.

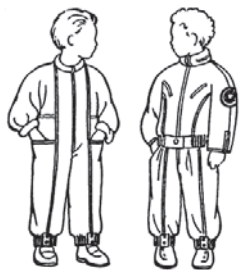

20-rasm. 7-10 yoshdagi qiz bolaning gavda tuzilishida o'zaro mutanosib nisbatlar (a) va kiyimining asosiy konstruktiv shakllari (b).

8-10 yoshlarda bolaning qomati sekin-asta o'zgarib, suyaklar qotib, muskullar mustahkamlanib, oyoqlar uzunlashishi qomatga o'zgacha ko'rk bag'ishlaydi, qorinning chiqqani yo'qolib, bel ko'zga tashlanib qoladi. 10 yoshlarda qomat o'zgarib, boshning balandligi tana uzunligiga ko'ra 1:6 yoki 1:6,5 ga teng bo'ladi (20-rasm).

7-8 yoshdagi o'g'il bolalar kiyimlari asosan kengroq va badandan xoliroq bo'ladi (21-rasm), shuningdek, 9-11 yoshdagi o'g'il bolalar kiyimlari uchun to'g'ri siluet xarakterlidir, biroq yarmi tor, yarmi kenglik silueti o'zgarmay qoladi. Bunday siluetda kurtkalar, paltolar tikiladi, to'g'ri siluetni esa kurtka va ko'ylak-chalarning pastki qismiga belbog'lar, qisqichlar hamda vitochkalar qo'yib, ko'rimli holatga keltiriladi. Bu yoshdagi bolalar o'zlarining bo'sh vaqtlarida jon deb hovlida sport o'yinlari bilan mashg'ul bo'ladilar, konkida, chanada, chang'ida uchadilar va hk., shuning uchun kiyimning umumiy shakli — *holilikdir* (bayramona liboslar va uy kiyimlarini ham shu tarkibga kiritish mumkin). Bu esa *koketkalar, pogonlar, ustki cho'ntaklar, klapanlar, xlyastiklardan* keng miqyosda foydalanish imkonini beradi.

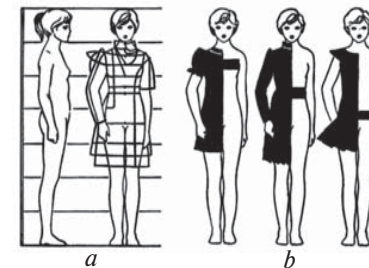
7-8 yashar qizlarning kiyimlari to'g'ri siluetda yoki bel chizig'idan pastga tomon kengaygan bo'ladi, 9-10 yoshda esa qomatga nisbatan sal kengroq bo'ladi. 7-8 yoshdagi qizlarning ko'ylagi bel chizig'ining teparog'idan, biroq tabiiy holatiga yaqin qilib tikilgani ma'qul. 9-11 yoshli qizlarning kiyimi esa qomatga nisbatan sal kengroq bo'lib, turli vositalar yordamida pastga qarab kengayib boradi. Ko'ylak bel chizig'i bo'yicha kesmali bo'lishi ham mumkin, bunday tipdagi ko'ylakning old tomoni yaxlit bo'lib, bel chizig'i

21-rasm. 7-8 yoshdagi o'g'il bolalar kiyimi.

22-rasm. 9-10 yoshdagi qiz bolalar kiyimi.

23-rasm. 11-14 yoshdagi qiz bolaning gavda tuzilishida o'zaro mutanosib nisbatlar (a) va kiyimining asosiy konstruktiv shakllari (b).

bo'yicha ortidan yoki yonidan kesim bo'ladi. Pastki qismi to'g'ri siluetda tikilgan jemper va bluzkalarning kesmasi esa bel chizig'idan birmuncha pastroqqa tushiriladi. Ko'ylaklarning bunday joyiga *klapanlar, cho'ntaklar, plankalar, xlyastiklar* qo'yiladi (22-rasm).

Yuqori sinf o'quvchilarining kiyimlari. Shunday qilib maktab o'quvchilarining kiyimlari jamlanib, ahamiyatiga qarab asosiy turlarga ajratildi. Ammo bolalar turli xil tadbirlarda ishtirok etishlari munosabati bilan, ularning kiyimlari muayyan ko'rinishga ega bo'lishi va maqsadga muvofiq bo'lishi lozim. Endilikda (sport turi, maktab ustaxonalari, to'garaklar va sh.k.dagi mehnat turlari bo'yicha) maxsus kiyim-boshlarga zarurat tug'iladi. Komplekt kiyimlarni tashkillashtirish dolzarb masalaga aylanadi.

Bolaning qomati o'zgarib boradi. Tez o'sishning yangi etapi keladi: qizlarda 12-13 yoshda, o'g'il bolalarda 13-14 yoshda. Boshning balandligi gavdaning uzunligiga qarab 1:7 yoki 1:7,5 bo'ladi (23-rasm). Qizlarda ko'krak aylanasi paydo bo'lib, son va boldirlar kengaya boradi, bel qomati paydo bo'ladi.

O'g'il bolalarda yelka kengayadi, shu sababli tos ingichkalashib, bel qomati yaqqol ko'zga tashlanadigan bo'ladi. Qo'l va oyoqlar uzunlashib, gavdaning umumiy ko'rinishi kattalarnikiga o'xshab ketadi.

Qizlar qomati shakllanishining afzalliklari shundaki, kompozitsiya markazini kiyimning yuqori qismida joylashtirish imkonini beradi, bu yerda turli xildagi koketkalardan sborkalar va releflar yordamida zarur bo'lgan hajmni yaratish mumkin. Bo'yin kesmasi, shakllari ham kiyimning bichimiga qarab har xil bo'ladi. Qiz bolalar

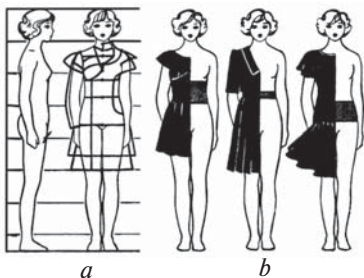

24-rasm. Yuqori sinf o'quvchilari kiyimi.

garderobiga *maktab formasi, shim, yubka, bluzka, sarafan, sport kurtkasi, plash, palto* va *ko'ylaklar* kiradi (24-rasm).

O'smirlar kiyimi. O'smirlarning maktabda va oiladagi o'rni o'zgachadir. Bu yoshda bolalar faqatgina ilm-fanga oid bilimlarni o'zlashtirib qolmasdan, o'z dunyoqarashlari shakllanadi, go'zallikni his etish, uni tushuna bilishni o'rganadilar. Jismoniy jihatdan ham tananing shakllanishi jadallashadi, qiz bolalarda ko'krak, bo'ksalari shakllana boshlaydi, o'g'il bolalarda mushak tizimi rivojlanadi, o'smirlarning tana munosibligi 1:7,5 yoki 1:8 nisbatda bo'ladi (25-rasm).

Qiz bolalar garderobi ularning faol turmush tarziga monand ravishda, asosan sport uslubiga xos bo'ladi. Unda yangi ko'rinishdagi *ko'ylaklar, bluzkalar, yubkalar, shimlar, jiletlar, palto, plash, kurtkalar, kundalik, sport* va *uy kiyimlari komplektlari, dam olish kiyimlari, sharf, ro'mol, va zontlar* kabi turli qo'shimchalar bo'ladi.

25-rasm. 15-17 yoshdagi qiz bolaning gavda tuzilishida o'zaro mutanosib nisbatlar (a) va kiyimining asosiy konstruktiv shakllari (b).

O'g'il bolalar kiyimlari siluetlari asosan to'g'rito'rtburchak, gavadada erkin turadigan va nim yopishgan bo'ladi. O'g'il bolalar garderobining umumiy uslubi sport uslubi bo'lib, unga *plashlar, kurtkalar, kalta palto, kundalik, sport* va *uy kiyimlari* komplektlari kiradi. Kattalar kiyimiga o'xshash bo'lishi bilan birga o'smirlar kiyimi sho'xchan, yorqinroq bo'lishi kerak, o'smirlar kiyimi uchun katak va yo'l-yo'l chiziqli, ochiq rangli gazlamalar tanlanadi.

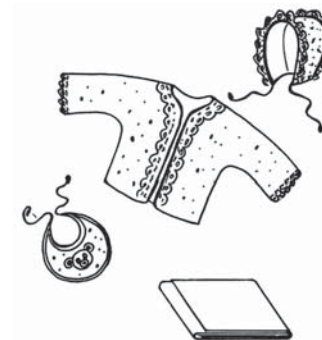
Shunday qilib bolalar kiyimlari har doim kostyumga qo'yiladigan umumiy estetik talablar doirasida rivojlanadi va uning xarakteri har bir davrga xos bo'lgan kostyum tuzilishiga bog'liq bo'ladi. Shu bilan birga bola rivojlanishining har bir bosqichiga mos ravishda badiiy-obrazli ifodaliligiga ega bo'ladi.

Mavzu yuzasidan mustahkamlash uchun savollar:

1. Bolalar gavadasining mutanosibligida qanday farqlar bor?
2. Bolalar yoshlari bo'yicha qanday guruhlarga bo'linadi?
3. Bolalarning kiyimlariga va gazlamalariga qanday talablar qo'yiladi?
4. Bolalar yoshlari guruhlari bo'yicha qanday kiyimlar kiyishadi?

2.2. Chaqaloqlar kiyimi

Chaqaloqlar kiyimi (kunduzi va kechasi kiyadigan ko'ylak — *raspashonka, paypoq-ishton — polzunki, qalpoqcha — chepchik* va boshqalar) yengil, qulay, havoni yaxshi o'tkazadigan, issiq tutadigan, *gigroskopik* bo'lishi kerak. Ichki kiyim bolaning erkin nafas olishiga, badanda qonning harakatlanishiga xalaqit bermaydigan bo'lishi lozim. Chaqaloqlar kiyimlarini mumkin qadar kamroq chok solib tikish kerak. Ular kunduzgi raspashonkasining yo oldi, yo orqasi ochiq bo'ladi. Bu raspashonkalarga mutlaqo tugma qadalmaydi, uning old bo'laklari bir-biri bilan tasma

26-rasm. Chaqaloqlar kiyimi.

yoki lentalar bilan bog‘lanadi. Bolalar kiyimi kunduzgi yoki kechasi kiyilishiga, mavsumga hamda bolaning yoshiga qarab turli gazlamalardan (batist, paxmoq gazlama, bumazeya, surp va shu kabi mayin gazlamalardan) tikiladi. Bunday gazlamalar asosan ochiq ranglarda (ko‘p hollarda oq rangda), gullari mayda bo‘lgani ma’qul (26-rasm).

Chaqaloqlar ko‘ylakchasi — raspashonkani loyihalash (27-rasm, a). Chizmani loyihalash vaqtida quyidagi 6-jadvaldan foydalanish kerak. Chizmani loyihalash uchun quyidagi o‘lchovlar jadvaldan olinadi:

1. Raspashonkaning uzunligi — 26 sm — KU.
2. Raspashonkaning kengligi — 28 sm — KK.

6-jadval

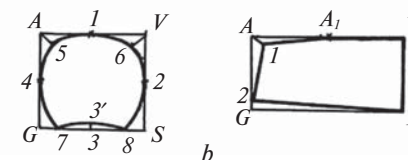
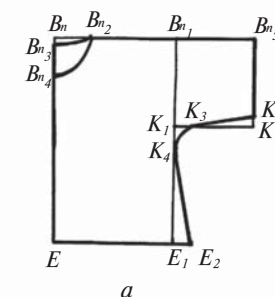
Raspashonkaning taxminiy o‘lchovlari (sm)

Bolaning yoshi	Raspashonka uzunligi	Raspashonka kengligi
1-2 oylik	24	26
2-6 oylik	26	28
6 oylikdan 1 yoshgacha	28	30

Ko‘ylak chizmasi (27-rasm, a)

To‘g‘ri burchak chizilib, burchagiga B_n nuqta qo‘yiladi. Ko‘ylak kengligini $B_n B_{n_1} = KK:2 = 28:2 = 14$ sm o‘ng tomonga va uzunligini $B_n E = KU = 26$ sm past tomonga chiziladi. So‘ngra B_n , B_{n_1} , E , E_1 nuqtalar orqali to‘g‘ri to‘rtburchak o‘tkaziladi. Barcha razmerlar uchun doimiy qiymat bo‘lgan $B_n B_{n_2} = 4$ sm bo‘yin o‘mizi kengligi va $B_n B_{n_3} = 1$ sm orqa bo‘yin o‘mizi chuqurligi qiymatlari o‘ngga va pastga belgilangandan so‘ng B_{n_3} , B_{n_2} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi va orqa bo‘yin o‘mizi egriligi hosil bo‘ladi.

Barcha razmerlar uchun doimiy qiymat bo‘lgan old bo‘yin o‘mizi chuqurligi $B_n B_{n_4} = 5$ sm pastga qo‘yilib, B_{n_4} , B_{n_2} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi va old bo‘yin o‘mizi egriligi hosil bo‘ladi. Yeng uzunligi $B_{n_1} B_{n_5} = 8-10$ sm o‘ngga va yeng kengligi $B_{n_5} K = 10-12$ sm esa pastga qo‘yiladi. K nuqtadan o‘ng

27-rasm. Chaqaloqlar ko‘ylakchasi va qalpoqchasi chizmasi.

tomonga gorizontal chiziq o‘tkaziladi va $B_{n_1} E_1$ chiziq bilan kesishgan nuqtaga K_1 nuqta qo‘yiladi. $KK_2 = 1$ sm yuqoriga, $K_1 K_3 = 2$ sm o‘ngga va $K_1 K_4 = 3$ sm pastga qo‘yiladi. Doimiy qiymat bo‘lgan yon etak qismining kengayishi $E_1 E_2 = 2$ sm o‘ngga qo‘yilib, K_2 , K_3 va K_4 , E_2 nuqtalar chizg‘ich yordamida tutashtiriladi, K_3 , K_4 nuqtalar esa ravon egri chiziqlar bilan tutashtiriladi.

Bolalar qalpoqchasini loyihalash (27-rasm, b).

Qalpoqchani orqa qismini loyihalash. To‘g‘ri burchak chizilib, burchagiga A nuqta qo‘yiladi va qalpoqcha tomonlari qiymatlari $AV = AG = BshYaA:2+3 = 12$ sm (bu erda 3 sm hamma razmerlar uchun bir xil) belgilangach A , V , G , S nuqtalardan kvadrat hosil qilib chiziladi. Kvadratning hamma tomonlari ikkiga bo‘linib, 1, 2, 3, 4 nuqtalar bilan belgilanadi, ya‘ni $AV:2 = 12:2 = 6$ sm. Burchak A va V nuqtalardan bissektisa chiqazib, unga 2 sm qo‘yiladi va mos ravishda 5, 6 nuqtalar bilan belgilanadi. $G7 = 2$ sm (o‘ng tomonga), $S8 = 2$ sm (chap tomonga) yordamchi nuqtalar belgilanadi, ya‘ni ensa qismining kengligi hosil qilinadi. So‘ngra 7, 4, 5, 1, 6, 2, 8 nuqtalar ravon aylana egri chiziq bilan tutashtiriladi. Doimiy qiymat bo‘lgan ensa qismining ko‘tarilishini $33' = 0,5$ sm yuqoriga ko‘tariladi va 7, 3', 8 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

Qalpoqchaning old qismi loyihalash. To'g'ri burchak chizilib, uning burchagi A nuqta bilan belgilanadi. Qalpoqcha tepa qismining o'lchangan uzunligi $AV = 18$ sm ni yon tomonga, qalpoqcha kengligini esa $AG = B_{sh}YA:2 = 9$ smni esa past tomonga o'lchab qo'yilgach, $AVGD$ to'g'ri to'rtburchak chizib olinadi. Yordamchi nuqtalar $AA_1 = AV:2 = 18:2 = 9$ sm topib olinadi.

A burchakdan bissektressa chiqazilib unga 1 sm qo'yiladi va 1 nuqta bilan belgilanadi. Yordamchi nuqta $G_2 = 1$ sm belgilangach, D, 2, 1, A_1 nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi.

2.3. Bolalar bosh kiyimlarini loyihalash

28-rasm. Qalpoqcha-ro'mol.

Qalpoqcha-ro'mol (28-rasm). Bunday qalpoqcha chizmasini qurish uchun $B_{sh}A$ — bosh aylanasi o'lchovi va erkin turish qo'shimchasi kerak bo'ladi.

Bosh aylanasi o'lchovi quyidagicha o'lchanadi: santimetr lentasi oldinda peshonadan va orqada ensa qismidan aylantirib o'lchanadi.

$$B_{sh}A = 48 \text{ sm}$$

Q_{BshA} 4-6 sm (hamma razmerlar uchun)

Qalpoqcha-ro'mol chizmasini qurish (29-rasm).

To'g'ri burchak chizilib, uning burchagi V harfi bilan belgilanadi. V nuqtadan chap tomonga va yuqoriga bosh aylanasi o'lchoviga uning qo'shimchasini qo'shib ikkiga bo'lingan qiymati qo'yiladi:

$$VV_1 = VV_2 = (B_{sh}A + Q_{BshA}):2 = (48+4):2 = 26 \text{ sm.}$$

V_1 va V_2 nuqtalar birlashtiriladi. VV_1 chiziq o'ng tomonga davom ettiriladi.

$$VV_1 = VV_3$$

V_2 va V_3 nuqtalar birlashtiriladi. Bu yerda V_1V_3 chiziq qalpoqcha ro'molning peshona qismi hisoblanadi.

Tasmali qalpoqcha (30-rasm). Bunday qalpoqcha chizmasini qurish uchun qalpoqcha ro'mol chizmasini qurishga kerak bo'lgan o'lchovlar ishlatiladi.

30-rasm. Tasmali qalpoqcha.

Tasmali qalpoqcha chizmasini qurish (31-rasm). To'g'ri burchak chizilib, uning yuqori burchagi V harfi bilan belgilanadi. V nuqtadan o'ng tomonga bosh aylanasi o'lchoviga uning qo'shimchasini qo'shib ikkiga bo'lingan qiymati qo'yiladi va V_1 harfi bilan belgilanadi:

$$VV_1 = (B_{shA} + Q_{BshA}):2 = (48+4):2 = 26 \text{ sm.}$$

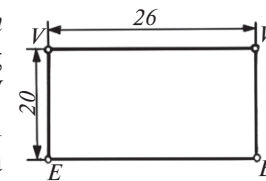
V nuqtadan pastga barcha razmerlar uchun bir xil bo'lgan 20 sm qiymat qo'yiladi va E harfi bilan belgilanadi

$$VE = 20 \text{ sm.}$$

To'g'ri to'rtburchak VV_1EE_1 ni qurish oxiriga etkaziladi, ya'ni:

$$VV_1 = EE_1 = 26 \text{ sm.}$$

$$V E = V_1 E_1 = 20 \text{ sm.}$$

31-rasm. Tasmali qalpoqcha.

32-rasm. Ayvonchali yozgi qalpoqcha.

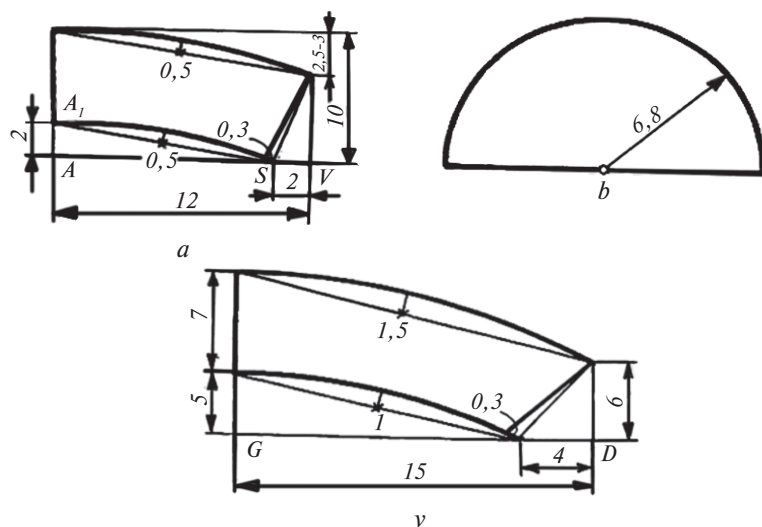
Ayvonchali yozgi qalpoqcha (32-rasm). Bunday qalpoqchani istalgan gazlamadan tikish mumkin. Biroq buni qalin paxta tolali gazlamadan tikilsa, uning ko'rinishi juda chiroyli bo'ladi. Bu qalpoqcha ikki xil rangdagi gazlamalardan foydalanib tikilishi ham mumkin. Qalpoqchaning ustki qismini kashta yoki applikasiyalar bilan bezatilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bunday qalpoqcha chizmasini qurish uchun $B_{sh}A$ — bosh aylanasi o'lchovi kerak bo'ladi. Erkin turish qo'shimchasi esa qalpoqcha chizmasini qurish jarayonida detallarning kengayishi hisobiga chizmaga kiritilgan bo'ladi. Ayvonchali qalpoqcha 3 ta detaldan iborat: qalpoqchaning ustki qismi, doirachasi va ayvonchasi.

Ayvonchali yozgi qalpoqcha chizmasini qurish (33-rasm). Ustki qismi uzunligini qurishda bosh aylanasi 4 bo'lakka bo'lib olinadi:

$$AV = B_{sh}A : 4 = 48:4 = 12 \text{ sm}$$

Ustki qismining balandligi 7—7,5 sm qilib olinishi mumkin. Bu qismning boshqa tomonlarini rasmda ko'rsatilgandek qilib oxiriga etkazib quriladi (34-rasm, a).

33- rasm. Ayvonchali yogi qalpoqcha chizmasi.

Qalpoqchanning doirachasini qurish uchun quyidagi ishlar amalga oshiriladi:

- A_1S egrlikning uzunligi o'lchab olinadi;
- ustki qism shu ko'rinishida qalpoqchada 4 marta ishlatilishini e'tiborga olgan holda A_1S uzunlik 4 ga ko'paytiriladi:

$$A_1S \cdot 4 = 10,25 \cdot 4 = 41 \text{ sm};$$

- doirachaning radiusini topish uchun topilgan qiymatni 6 soniga (o'zgarmas doimiy qiymat) bo'linadi:

$$R = 41 : 6 = 6,8 \text{ sm}$$

- topilgan radiusda aylana chizilib, qalpoqchanning doirachasi detali hosil qilinadi (33-rasm, b).

Qalpoqchanning ayvonchasi uzunligini qurish uchun ustki qismi uzunligiga doimiy qiymat 3 sm qo'shiladi:

$$GD = AV + 3 = 12 + 3 = 15 \text{ sm}$$

Qalpoqcha ayvonchasining boshqa tomonlarini rasmda ko'rsatilgandek qilib oxiriga etkazib quriladi (33-rasm, v).

2.4. Bolalar fartugi va ko'krakpesht qismi yaxlit bo'lgan fartuk chizmalarini qurish

Fartuk uy kiyimi hisoblanib, uyda biror yumush bilan band bo'lganda ko'ylakni iflos qilib yubormaslik, ishni bemalol qilish uchun kiyiladi. Fartuk turli xil fasonlarda bo'lib, uning fasoni odamning yoshiga va gazlamasiga bog'liq bo'ladi. Quyida taklif qilinayotgan fartuklar bog'cha va maktab yoshidagi qiz bolalarga mo'ljallangan bo'lib, asosan paxta tolali gazlamalardan tikiladi.

34-rasm. Bolalar fartugi.

Bolalar fartugi (34-rasm). Fartuk ko'ylakdan 5 sm kaltaroq bo'lishi tavsiya qilinadi. Fartuk chizmasining to'r qismini qurish uchun quyidagi o'lchamlar kerak bo'ladi:

Buyum uzunligi — BU — 40 sm;

Ko'krak yarim aylanasi — KYaA — 30 sm;

Ko'krak aylanasi qo'shimcha —

QK — 10 sm.

Bolalar fartugi chizmasini qurish (35-rasm). To'g'ri burchak chizib, uning yuqori nuqtasini B_n bilan belgilab olinadi. B_n nuqtadan past tomonga fartuk uzunligi qo'yilib E nuqta bilan belgilanadi va birlashtiriladi.

$$B_n E = 40 \text{ sm}$$

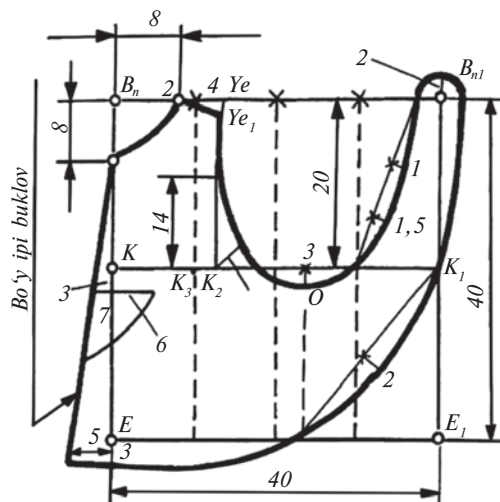
B_n va E nuqtalardan o'ng tomonga ko'krak yarim aylanasi o'lchoviga uning qo'shimchasini (barcha razmerlar uchun bir xil) qo'shilgan qiymat qo'yiladi va to'g'ri to'rtburchak chizib olinadi.

$$B_n B_{n1} = EE_1 = KYaA + QK = 30 + 10 = 40 \text{ sm}$$

B_n nuqtadan pastga ko'krak yarim aylanasi o'lchovining yarmiga 5 sm qo'shib K nuqta topiladi:

$$B_n K = KYaA : 2 + 5 = 30 : 2 + 5 = 20 \text{ sm}$$

$B_n B_{n1}$ chiziq 4 ta teng bo'laklarga bo'lib olinadi. Bu chiziqlardan birinchisini ko'krak chizig'i bilan kesishgan nuqtasi K_3 bilan K_1 nuqtalar oralig'i 2 ga bo'linadi va undan pastga 3 sm qo'yilib

35-rasm. Bolalar fartugi chizmasi.

yordamchi O nuqta topiladi. B_n nuqtadan pastga va o'ng tomonga 8 sm dan bo'yin o'mizi kengligi va chuqurligi qo'yiladi. 8 nuqtadan gorizontaal chiziqda 6 sm qo'yilib yelka nuqtasi Ye aniqlanadi. Ye nuqtadan pastga 1 sm qo'yilib Ye_1 yelka qiyaligi topiladi.

Fartukning etak qismlarining tushishi, kengayishi, cho'ntak o'lchamlari va o'rni, fartukning orqa taqilma qismi 35-rasmda berilganday hamma razmerlar uchun bir xilda topiladi.

Ko'krakpesht qismi yaxlit bo'lgan fartuk chizmasini qurish (36-rasm).

Fartukning chizmasini chizish uchun quyidagi asosiy o'lchovlar va qo'shimcha kerak bo'ladi:

$KQU = 20$ sm (Ko'krak qismining uzunligi);

$FU = 40$ sm (fartuk uzunligi);

$B_kYaA = 40$ sm (Bo'ksa yarim aylanasi);

$B_1YaA = 30$ sm (Bel yarim aylanasi);

$QF = 10$ sm (Fartuk uchun qo'shimcha)

Fartuk chizmasini chizish uchun avval uning to'r qismini qurib olish zarur. To'g'ri burchak chizib, uning yuqori nuqtasini A bilan belgilab olinadi. A nuqtadan past tomonga fartukning ko'krak

qismi uzunligi 20 sm qo'yilib B_1 nuqta bilan belgilanadi va undan pastda fartuk uzunligi 40 sm qiymat belgilanib fartukning umumiy uzunligi aniqlanadi:

$$AE = KQU + FU = 20 + 40 = 60 \text{ sm}$$

B_1 nuqtadan o'ng tomonga bo'ksa yarim aylanasi yarmiga fartuk qo'shimchasini qo'shib uning kengligi topiladi:

$$B_1B_{11} = B_kYaA : 2 + QF = 40 : 2 + 10 = 30$$

B_{11} nuqtadan yuqoriga va pastga A va E nuqtalardan o'tgan gorizontaal chiziq bilan kesishguncha davom ettiriladi va mos ravishda A_1 va E_1 nuqtalar qo'yiladi. A, E, A_1 va E_1 nuqtalar to'g'rito'rtburchak qilib birlashtiriladi. Ko'krakpeshtning yuqori qismi kengligi va fartuk cho'ntagining o'lchamlari model bo'yicha olinib, chizmada ko'rsatilganidek bajarilishi mumkin.

Belbog' uzunligi bel yarim aylanasi doimiy qiymat 15 sm ni qo'shib, belbog' kengligi va bo'yin bog'ichining uzunligi hamda kengligini model bo'yicha olish mumkin.

2.5. Tungi ko'ylakni loyihalash

Tungi ko'ylak loyihasining asosi gavdaning o'lcham belgilari aniqlanib konstruktiv joylarining qo'shimchalari tanlab olingandan keyingina hisoblab tuziladi.

Tungi ko'ylak chizmasini loyihalash uchun quyidagi o'lchovlar kerak bo'ladi.

$$B_nYaA = 18 \text{ sm}$$

$$YeU = 8-10 \text{ sm}$$

$$KYaA_{11} = 48 \text{ cm}$$

$$BU = 100 \text{ sm}$$

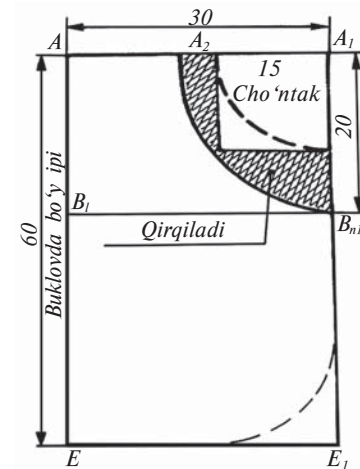
$$OrbU = 42 \text{ sm}$$

$$Ye_rA = 30 \text{ sm}$$

Qo'shimchalar hamma razmerlar uchun:

$$Qk = 3-4 \text{ sm}$$

$$Qyel = 5-7 \text{ sm}$$

36-rasm. Fartuk chizmasi va gazlamaga joylashtirish.

To'g'ri burchak chizib, uning yuqori nuqtasini B_n bilan belgilab olinadi (37-rasm). B_n nuqtadan past tomonga kiyim uzunligi qiymati 100 sm qo'yilib E nuqta bilan belgilanadi. Ko'ylakning kengligi ko'krak yarim aylanasi ikkinchiga ko'ylak qo'shimchasini qo'shib, chiqqan natijani ikkiga bo'linadi va o'ng tomonga qo'yiladi:

$$B_n B_{n1} = (KYaA_{II} + Qk) : 2 = (48 + 4) : 2 = 26 \text{ sm.}$$

B_n , B_{n1} , E, E_1 nuqtalar to'g'ri to'rtburchak shaklida birlashtiriladi. B_n nuqtadan past tomonga $OrbU = 42$ sm orqa bo'lakning belgacha bo'lgan uzunligini qo'yib B_1 nuqta topiladi. Bo'yin o'mizi kengligi quyidagicha topiladi:

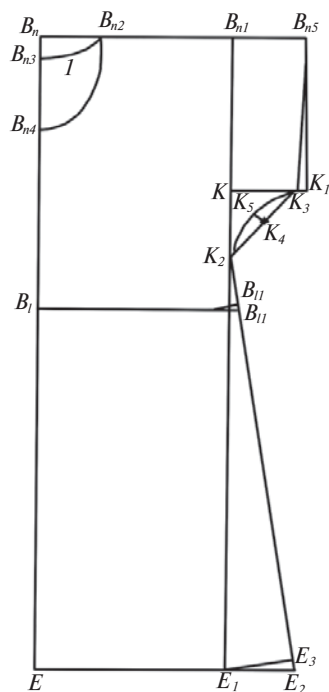
$$B_n B_{n2} = B_n YaA : 3 + 2 = 18 : 3 + 2 = 8 \text{ sm}$$

Orqa bo'lak bo'yin o'mizi chuqurligiga hamma razmerlar uchun doimiy qiymat bo'lgan 3 sm qo'yiladi, ya'ni $B_n B_{n3} = 3$ sm. Old bo'lak bo'yin o'mizi chuqurligi esa quyidagicha topiladi:

$$B_n B_{n4} = B_n YaA : 3 + (4 - 10) = 18 : 3 + 8 = 14 \text{ sm}$$

Ravon egri chiziqlar bilan yoqa o'mizining shakli chizib olinadi: ort bo'lak uchun $B_{n2} B_{n3}$ old bo'lak uchun $B_{n2} B_{n4}$.

Yeng o'mizi chuqurligini topish uchun yelka aylanasi ikkiga bo'lib unga yelka qo'shimchasi qo'shib topiladi, ya'ni $B_{n1} K = Ye_l A : 2 + Qel = 30 : 2 + 7 = 22$ sm. B_{n1} nuqtadan o'ngga modelga bog'liq bo'lgan yeng uzunligini qo'yib B_{n5} nuqta topiladi va bu nuqta K nuqtadan chiqqan gorizontaal chiziq bilan kesishtiriladi hamda K_1 nuqta topiladi. $KK_2 = KK_1$ (yordamchi nuqta). K_1 nuqtadan chap tomonga doimiy qiymat 1,5—2 sm ni qo'yib K_3 nuqta belgilanadi. K_3 va K_2 nuqtalar birlashtirilib, bu chiziqning o'rtasidagi K_4

37-rasm. Tungi ko'ylak chizmasi.

nuqtadan yuqoriga o'tkazilgan perpendikulyarda doimiy qiymat 1,5 sm ni qo'yib K_5 aniqlanadi. K_3 , K_5 , K_2 nuqtalar orqali yon qirgimning egri shakli chiziladi. Kiyimning etak tomonga kengaya borishi modelga bog'liq bo'lib, ko'p hollarda uning qiymati 10—12 sm ni tashkil etadi. Etak qismining yon tomoni bir oz ko'tarilgan bo'ladi: $E_2 E_3 = 1,5—2$ sm. Kiyim etagi ravon chiziq bilan chiziladi B_1 nuqtadan unga gorizontaal chiziq o'tkazib chiziqlar kesishgan joyga B_{11} nuqta qo'yiladi va $B_{11} B_{12} = 0,5—1$ sm qiymat qo'yiladi. Etak chizig'iga parallel qilib *bel chizig'i* chiziladi.

2.6. Qiz bolalar ko'ylagini loyihalash

Bolalar kiyimining asosiy talablari: oddiylik va go'zallik hisoblanadi. Kiyimni loyihalash jarayonida bolaning yoshi kiyimni kiyish shart-sharoitlari gazlamaning xususiyatlarini e'tiborga olish kerak. Bolalar gavdasining mutanosibligi kattalar gavdasi mutanosibligidan farq qiladi shuning uchun bolalar kiyimining fasonlari kattalarnikini takrorlamasligi kerak. Yasli va bog'cha yoshdagi qiz bolalar ko'ylaklari asosan yelkadan boshlanadigan oddiyroq ko'ylak *sarafanlar* hisoblanadi. Ularda burmalar koketkalar koketka ostidan mayda taxlama yoki burmalar bo'lishi mumkin. Maktab yoshidagi qizlar ko'ylaklari esa ko'p hollarda bel qismidan ajralgan etak qismiga kengaygan bo'ladi.

Ko'ylakni loyihalash uchun gavdadan olingan quyidagi o'lchovlar kerak bo'ladi:

$$B_n YaA = 14 \text{ sm}$$

$$Ye_l A = 18 \text{ sm}$$

$$Ye_l K = 8,5 \text{ sm}$$

$$YeU = 38 \text{ sm}$$

$$OrK = 12,5$$

$$Ye_o'Ch = 14,5 \text{ sm}$$

$$KYaA = 30 \text{ sm}$$

$$Ye_l Q = 20 \text{ sm}$$

$$OlK = 11 \text{ sm}$$

$$Ol_b U = 27 \text{ sm}$$

$$KM = 6,5 \text{ sm}$$

$$OrbU = 28 \text{ sm}$$

$$KU = 50 \text{ sm}$$

$$TU = 19,5$$

Qo'shimchalar: $QK = 6$ sm bu qo'shimcha quyidagicha taqsimlanadi:

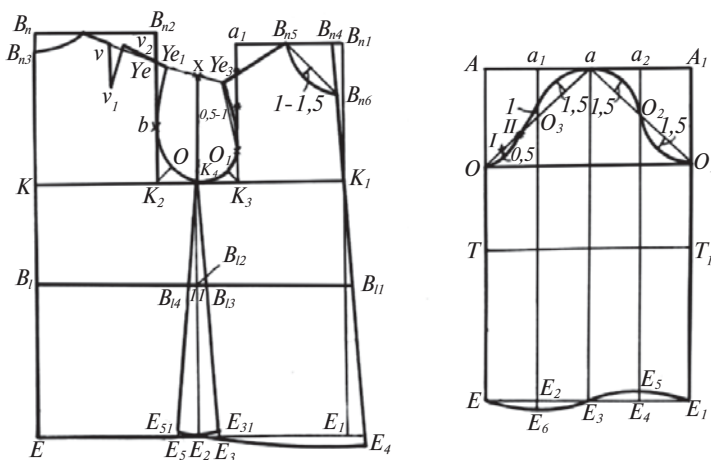
$$Q_{or} K = 1,5 \text{ sm}$$

$$Q_{ol} K = 1 \text{ sm}$$

$$\begin{aligned} Q_{\text{yen.o'miz}} &= 3,5 \text{ sm} \\ Q_{\text{Yeo'Ch}} &= 1,5-2 \text{ sm} \\ Q_{\text{yel}} &= 5-6 \text{ sm.} \end{aligned}$$

Maktabgacha yoshdagi qiz bolalar ko'ylagini chizish uchun bosqichda olib boriladi: ko'ylakning to'r qismi, orqa bo'lak va old bo'lak chiziladi.

Ko'ylakning to'r qismi (38-rasm). To'g'ri burchak chizilib burchagiga B_n nuqta qo'yiladi. Bel chizig'ini aniqlash uchun B_n nuqtadan pastga $B_n B_1 = \text{OrbU} = 28 \text{ sm}$ qiymat qo'yiladi. Ko'krak chizig'ini belgilashda $B_n K = \text{Yeo'Ch} + Q_{\text{Yeo'Ch}} = 14,5 + (1,5-2) = 16,5 \text{ sm}$ ham pastga qo'yiladi. Etak chizig'i ko'ylak uzunligi bilan belgilanadi, ya'ni $B_n E = KU = 50 \text{ sm}$. So'ngra B_n , K , B_1 , E nuqtalardan o'ng tomonga gorizontaal chiziq o'tkaziladi. K nuqtadan o'ng tomonga ko'ylak kengligini aniqlash uchun ko'krak yarim aylanasiga ko'ylak qo'shimchasi qo'shiladi, ya'ni $KK_1 = KYaA + QK = 30 + 6 = 36 \text{ sm}$. K_1 nuqtadan pastga vertikal chiziq o'tkaziladi va bel etak chiziqlari bilan kesishgan nuqtalar B_{11} , E_1 bilan belgilanadi. Old bo'lakda bo'yin chizig'ining o'rni quyidagicha topiladi: $B_{11} B_{n1} = \text{Olbu} = 27 \text{ sm}$. B_{n1} nuqtadan chap tomonga gorizontaal chiziq chiziladi va orqa kenglikka qo'shimcha qo'shilib orqa kengligini belgilovchi chiziq aniqlanadi:

38-rasm. Qiz bolalar ko'ylagi va yengining chizmasi.

$$KK_2 = \text{OrK} + Q_{\text{orK}} = 12,5 + 1,5 = 14 \text{ sm}$$

Yeng o'mizi kengligi yelka aylanasiga ung qo'shimchasi qo'shilib topiladi, ya'ni $K_2 K_3 = Ye_1 A : 3 + Q_{\text{yen.o'miz}} = 18 : 3 + 3,5 = 9 \text{ sm}$. K_2 va K_3 nuqtalardan bo'yin chizig'i bilan kesishguncha davom ettiriladi va kesishgan nuqtalarni mos ravishda a , a_1 bilan belgilanadi. Old kenglik quyidagicha topiladi:

$$K_3 K_1 = \text{OlK} + Q_{\text{olK}} = 11 + 1,5 = 12,5 \text{ sm}$$

Yeng o'mizi kengligi ikkiga bo'linib yon chiziq aniqlanadi $K_2 K_4 = K_2 K_3 : 2 = 9 : 2 = 4,5 \text{ sm}$. K nuqtadan pastga vertikal chiziq o'tkaziladi va bel etak chiziqlari bilan kesishgan nuqtalarni mos ravishda B_{12} , E_2 bilan belgilanadi.

Ko'ylakning ort bo'lagi (38-rasm). Bo'yin o'mizi kengligini topish uchun bo'yin yarim aylanasini 3 ga bo'lib unga doimiy qiymat 1 sm qo'shiladi va chiqqan natija B_n nuqtadan o'ng tomonga qo'yilib $B_n B_{n2} = B_n YaA : 3 + 1 = 14 : 3 + 1 = 5,5 \text{ sm}$. Bo'yin o'mizi chuqurligi esa bo'yin o'mizi kengligining uchdan bir qismini tashkil etadi, ya'ni $B_n B_{n3} = B_n B_{n2} : 3 = 5,5 : 3 = 2 \text{ sm}$. B_{n2} , B_{n3} nuqta ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

Yelka qiyaligi qiymatini B_1 nuqtadan boshlab qo'yiladi va K_2 nuqtadan chiqqan vertikal bilan kesishgan nuqta Ye bilan belgilanadi va bu elka chizig'ini aniqlash nuqtasi hisoblanadi:

$$B_1 Ye = Ye_1 Q = 28 \text{ sm}$$

Ye va B_{n2} nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi. Bu chiziqda yelka kengligiga yelka vitachkasi 1,5 sm ni qo'shilgan qiymat qo'yiladi va Ye_1 nuqta topiladi.

$$B_{n2} Ye_1 = Ye_1 K + 1,5 = 8,5 + 1,5 = 10 \text{ sm}$$

Yelka kengligi chizig'ida yelka vitachkasi o'rni aniqlanadi, ya'ni $B_{n2} v = 3 \text{ sm}$. v nuqtadan o'rta chiziqqa 4—6 sm parallel chiziq pastga o'tkaziladi va v_1 nuqta bilan belgilanadi. Bu vitachka uzunligi hisoblanadi. Vitochka chuqurligi $vv_2 = 1,5 \text{ sm}$ ga teng. Shuningdek, chizmada vitachka tomonlarini ham tenglashtirish kerak:

$$vv_1 = v_1 v_2 = 4-6 \text{ sm}$$

So'ngra v_2 va Ye_1 nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi. Yordamchi b nuqta chizmadan olinadi, uning qiymati $K_2 Ye : 2$ ga

teng. Yeng o'mizi egriligini hosil qilish uchun bK_2K_4 to'g'ri burchakdan bissektrisa o'tkazilib, unda 2,5 sm qo'yiladi, ya'ni $K_2O = 2,5$ sm. Orqa bo'lakda yeng o'mizi egriligi Ye_1 , b , O , K_4 nuqtalar orqali o'tadi, ular ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi. Bel chizig'ining kengayishi modelga bog'liq bo'lib, hozirgi holatimizda u 1 sm ga teng va B_{12} nuqtadan o'ng tomonga qo'yiladi, $B_{12}B_{13} = 1$ sm. K_4 , B_{13} nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtirilib etak qismigacha davom ettiriladi va E_3 nuqta qo'yiladi. $K_4E_{31} = K_4E_2$ yon tomon uzunligi chizmadan olinadi. So'ngra E , E_2 , E_{31} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

Ko'ylakning old bo'lagi (38-rasm). Bolalar gavdasini e'tiborga olgan holda B_{n1} nuqtadan chap tomonga 0,3—0,5 sm qiymat qo'yilib, aniqlangan nuqta B_{n4} bilan belgilanadi. B_{n4} va K_1 nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi va etagidan 1 sm pastga tushguncha davom ettiriladi unga E_4 nuqta qo'yiladi.

Bo'yin o'mizi kengligi va chuqurligi quyidagicha topiladi:

$$B_{n4}B_{n5} = B_{n4}B_{n6} = B_nB_{n2} = 5,5 \text{ sm}$$

B_{n5} , B_{n6} nuqtalar tutashtirilib o'rtasidan chap tomonga perpendikulyar o'tkazilib unda 1,5 sm qo'yiladi. So'ngra B_{n5} , 1,5 sm, B_{n6} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtirilib, bo'yin o'yindisi egriligi xosil qilinadi.

Yelka chizig'ining qiyalik holatini aniqlash uchun a_1 nuqtadan pastga 2—4 sm oraliqlarda qiymat qo'yib Ye_2 nuqta topiladi, ya'ni $a_1E_2 = 2—4$ sm. Ye_2 va B_{n5} nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi. Bu chiziqda yelka kengligi belgilanadi:

$$B_{n5}Ye_3 = Ye_1K = 8,5 \text{ sm}$$

Old bo'lakda yeng o'mizi egriligini aniqlash uchun yordamchi b_1 nuqta quyidagicha topiladi:

$$K_3b_1 = K_3a_1:4$$

b_1 , Ye_3 nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtirilib o'rtasidan yuqoriga o'tkazilgan perpendikulyarda 0,5—1 sm qo'yiladi. $b_1K_3K_4$ to'g'ri burchakdan bissektrisa o'tkazilib, unda 2,0 sm qo'yiladi, ya'ni $K_3O_1 = 2$ sm.

Old bo'lakda yeng o'mizi egriligi Ye_3 , 0,5-1 sm, b_1 , O_1 , K_4 nuqtalar orqali o'tadi, ular ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi. Old bo'lakda bel chizig'ining kengashi chap tomonga 1 sm qo'yib topiladi, $B_{12}B_{14} = 1$ sm. K_4 , B_{14} nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtirilib etak chizig'igacha davom ettiriladi va kesishish nuqtasi E_5 bilan belgilanadi. $K_4E_{51} = K_4E_2$ yon tomon uzunligi chizmadan olinadi. E_{51} , E_2 , E_4 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

O'tkazma yeng chizmasi (38-rasm). To'g'ri burchak chizilib burchakni A nuqta bilan belgilanadi. A nuqtadan pastga yeng uzunligi qo'yilib, E nuqta topiladi.

$$AE = YeU = 38 \text{ sm}$$

Ko'ylak asosi chizmasidagi old va ort bo'lak yelka nuqtalari ya'ni Ye_1 va Ye_3 o'zaro tutashtiriladi ikkiga bo'linib X nuqta bilan belgilanadi uni yon chiziqdagi K_4 bilan tutashtiriladi. Bu nuqtalar oralig'i o'lchanib undan 1,5-2 sm ni ayirib, yeng boshi balandligi topiladi:

$$AO = K_4X - (1,5 - 2) = 12,5 - (1,5 - 2) = 10,5 \text{ sm}$$

Yengning tirsakkacha bo'lgan uzunligi A nuqtadan 19,5 sm pastga qo'yiladi va T harfi bilan belgilanadi. $AT = TU = 19,5$ sm. So'ngra A, O, T, E nuqtalardan gorizontall chiziqlar o'tkaziladi va A nuqtadan o'ng tomonga yeng kengligi qiymati qo'yilib A_1 nuqta topiladi:

$$AA_1 = Ye_1A + QYe_1A = 18 + (5-6) = 24 \text{ sm.}$$

A_1 nuqtadan pastga vertikal chiziq o'tkaziladi va yeng boshi balandligi bilan kesishgan nuqta O_1 tirsak chizig'i bilan kesishgan nuqta T_1 etagi bilan kesishgan nuqtalar E_1 bilan belgilanadi. Yeng kengligini yarmi yengning o'rta chizig'i hisoblanadi va yordamchi a_1 va a_2 nuqtalar ham topiladi:

$$Aa = AA_1:2 = 24:2 = 12 \text{ sm}$$

$$Aa_1 = A_1a_2 = Aa:2 = 12:2 = 6 \text{ sm}$$

a_1 , a , a_2 nuqtalardan pastga etak qismi bilan kesishguncha vertikal chiziqlar o'tkaziladi va E_2 , E_3 , E_4 nuqtalar bilan belgilanadi.

O, O₁ nuqtalar a nuqta bilan tutashtiriladi vertikal bilan kesishgan chiziqlarda O₂, O₃ nuqtalar hosil bo'ladi.

O₂O₁ chiziqning o'rtasidan perpendikulyar pastga tushirilib unda 1,5 sm qo'yiladi. aO₂ chiziqning o'rtasidan yuqoriga perpendikulyar o'tkazilib unda 1,5 sm qo'yiladi. aO₃ chiziqning o'rtasidan yuqoriga perpendikulyar o'tkazilib unda 1,5 sm qo'yiladi. OO₃ chiziq uch bo'lakka bo'linib pastki birinchi qismida pastga perpendikulyar o'tkazilib unda 0,5 sm qo'yiladi va O₃ nuqtadan yuqoriga 1 sm qiymat qo'yiladi. So'ngra O, 0,5 sm, 11,1 sm, 1,5 sm, a, 1,5 sm O₂, 1,5 sm, O nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi ya'ni yeng boshi egri chizig'i hosil bo'ladi.

Engning etak qismi egriliklari topiladi, ya'ni old etak qismining ko'tarilishi $E_4E_5 = 1$ sm va orqa etak qismining tushishi $E_2E_6 = 1$ sm ga teng bo'ladi. E, E₆, E₃, E₅, E₁ nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

2.7. Texnik modellash jarayoni haqida ma'lumot

Modellash — bu turli shakl va bichimdagi kiyim modelining loyihalashini ishlab chiqaradigan murakkab ijodiy jarayondir. Turli shakl va bichimdagi modalar loyihalashini tuzmoqchi bo'lgan asosiy loyihalash bazasidan olish mumkin. Bu jarayon amaliy modellash yoki odatda aytilishiga binoan texnik modellash deb ataladi.

Texnik modellash loyihalash asosini yangi model loyihasiga aylantirishdan iborat.

Modelning fasoni modalar jurnalidan olinadi yoki ijrochining rasm chizib ko'rsatgan taklifiga ko'ra tanlanadi.

Kiyimning modelga xos xususiyatlari ya'ni vitochkalar koketkalar bo'rtma choklarning holati; bo'ksa bel etak bort taqilma chiziqlari; cho'ntaklar yoqa burma chiziqlari tegishli detallar loyihalashsi asosining chizmasiga ko'chiriladi.

Model chiziqlarining hammasini loyihalash asosining chizmasida xuddi model rasmidagidek joylashtirilishi kerak. Bunda ayolning gavda tuzilishining xususiyati uning mutanosibligi albatta

hisobga olinishi kerak. Bu loyihalash asosining chizmasiga tushirilgan fason chiziqlari gavdaning haqiqiy mutanosibligini buzib qo'ymasligi uchun kerak.

Fason chiziqlarini bichimi mos keladigan loyihalash asosining chizmasiga tushiriladi. Masalan modelning yenglari old va ort bo'laklar bilan yaxlit bichiladigan bo'lsa bunda texnik modellash yenglari old va ort bo'laklar bilan yaxlit bichiladigan loyihalash asosining chizmasida bo'lishi kerak va hokazo.

Ishlash uchun hamma asosiy detallar loyihasining baza bo'ladigan asosini qog'oz yoki karton andaza — shablon tarzida tayyorlab olinadi. Bu andazalarga zarur bo'lgan simmetriya chiziqlari — ko'krak chizig'i, bel chizig'i, bo'ksa chizig'i tushiriladi.

Fasonga binoan detalning yangi shaklini detal andazani shartli bo'laklarga bo'lib keyin u bo'laklarni surib asosiy vitochkalarni berkitish va ularni yangi holatga ko'chirish yo'li bilan hosil qilinadi.

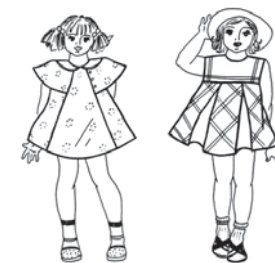
2.8. Maktabgacha yoshdagi qiz bolalar ko'ylagini modellashtirish

Qiz bolalar ko'ylaklari turli-tuman ko'rinishlarda bo'lib, ularning barchasida qulaylikka, sho'xchanlikka va chiroyli bo'lishiga ko'proq e'tibor qaratiladi (39-rasm).

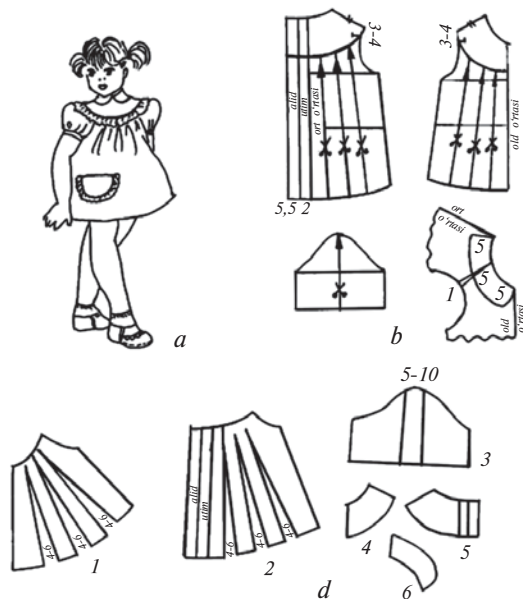
Quyida qiz bolalar ko'ylagini modelashtirish keltirilgan (40-rasm).

Ko'ylak etak qismiga kengaygan, yengi fonarik, bo'yin o'mizi bo'ylab yotadigan yoqa va taqilmasi ko'ylakning orqa bo'lagida joylashgan. Ko'ylakda aylana shaklda koketkalar bor bo'lib, ko'ylakni paxta tolali gazlamalardan tikish kerak.

Model chiziqlari quyidagicha kiritiladi. Ko'ylak old va ort asosi qog'ozga tushirib olinadi. Old va ort bo'lak o'rta chiziqlaridan koketkaning uzunligi belgilab olinadi. Uning uzunligini ko'p hollarda yelka uzunligiga tenglashtiriladi. Yelka nuqtalaridan pastga yeng o'mizi

39-rasm. Qiz bolalar ko'ylagi modellari.

40-rasm. Qiz bolalar ko'ylagini modellashtirish.

bo'ylab 3—4 sm qo'yiladi va koketkaning pastki qirqimi ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi. Old va ort bo'lakdagi koketkaning pastki chiziqlari 4 bo'lakka bo'linadi. Bu nuqtalar orqali ko'ylakning etak chizig'i bilan kesishguncha chiziqlar o'tkaziladi. Bu kesish chizig'i hisoblanadi. Koketka qismi qirqib olinadi. Shu chiziqlar orqali etak qismi koketka chizig'iga 0,1—0,3 sm yetmasdan qirqiladi va har bir bo'lak orasi 4—6 sm ga kengaytiriladi.

Modellashtirish natijasida quyidagi detallar hosil bo'ldi:

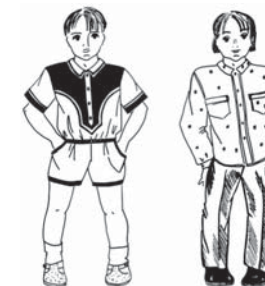
- 1 — ort etak qismi;
- 2 — old etak qismi;
- 3 — ko'ylakning yengi;
- 4 — ort bo'lak koketkasi;
- 5 — old bo'lak koketkasi;
- 6 — ko'ylak yoqasi.

2-ilovada qiz bolalar ko'ylagini modellashtirish bo'yicha namunalar keltirilgan.

2.9. O'g'il bolalar ko'ylagini loyihalash (41-rasm)

O'g'il bolalar ko'ylagini loyihalash uchun quyidagi asosiy o'lchovlar va qo'shimchalar kerak bo'ladi.

BnYaA=14,5 sm	Yeo'Ch=15,3 sm
KYaA = 32 sm	YeK = 10 sm
OrbU = 31 sm	OlbU = 29 sm
YelA = 19 sm	KU = 45 sm
OrK = 13,5 sm	YeU = 39 sm
OIK = 11,7 sm	TU = 22 sm

41-rasm. O'g'il bolalar ko'ylagi modellari.

Qo'shimchalar:

QK = 6—8 sm bundan: $Q_{or}K = 1,5$ sm

$Q_{ol}K = 1$ sm, $Q_{yeo'} = 3,5$ sm, $Q_{yel}A = 6—8$ sm, $Q_{eo'Ch} = 1,5—2$ sm.

O'g'il bolalar ko'ylagining to'r qismi (42-rasm)

1. To'g'ri burchak chizilib burchakka B_n nuqta qo'yiladi.
2. $B_n B_1 = OrbU = 31$ sm (ort bo'lakdagi bel chizig'i).
3. $B_n K = Ye_{o'Ch} + Q_{yeo'Ch} = 15,3 + (1,5—2) = 17,3$ sm.
4. $B_n E = KU = 45$ sm (ko'ylak uzunligi).
5. B_n , K , B_1 , E nuqtalardan gorizontal chiziqlar o'tkaziladi.
6. $KK_1 = KYaA + QK = 32 + (5—6) = 38$ sm.
7. K_1 nuqtadan pastga etak qismi bilan kesishguncha vertikal chiziq o'tkaziladi va mos ravishda B_{n1} , E_1 nuqtalar bilan belgilanadi.
8. $B_{n1} B_{n1} = OlbU = 29$ sm (old bo'lakdagi bel chizig'i).
9. B_{n1} nuqtadan chap tomonga gorizontal chiziq o'tkaziladi.
10. $KK_2 = OrK + QorK = 13,5 + 1,5 = 15$ sm (orqa kenglikni aniqlovchi chiziq holati).
11. K_2 nuqtadan bo'yin chizig'i bilan kesishguncha vertikal chiziq o'tkaziladi va kesishish nuqtasi a bilan belgilanadi.
12. $K_2 K_3 = Ye_1 A : 3 + Q_{yel}A = 19 : 3 + 3,5 = 9,8$ sm (yeng o'mizi kengligi).
13. $K_1 K_3 = OIK + QolK = 11,7 + 1 = 12,7$ sm (old bo'lak kengligini aniqlovchi chiziq).

14. K_3 nuqtadan bo'yin chizig'i bilan kesishguncha vertikal chiziq o'tkaziladi va kesishish nuqtasi a_1 bilan belgilanadi.

15. $K_2K_4 = K_2K_3:2 = 9,8:2 = 4,9$ sm (yon chiziq).

16. K_4 nuqtadan pastga etak bilan kesishguncha vertikal chiziq o'tkaziladi va B_{l2} , E_2 nuqta bilan belgilanadi.

Ort bo'lak chizmasi (42-rasm)

17. $B_n B_{n2} = B_n Y_a A:3+1 = 14,5:3+1 = 5,8$ sm (bo'yin o'mizi kengligi).

18. $B_n B_{n3} = B_n B_{n2}:3 = 5,8:3 = 1,9$ sm (bo'yin o'mizi chuqurligi).

19. B_{n3} , B_{n2} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

20. $B_1 Y_e = O_r b U = 31$ sm (yelka chizig'ini aniqlovchi nuqta).

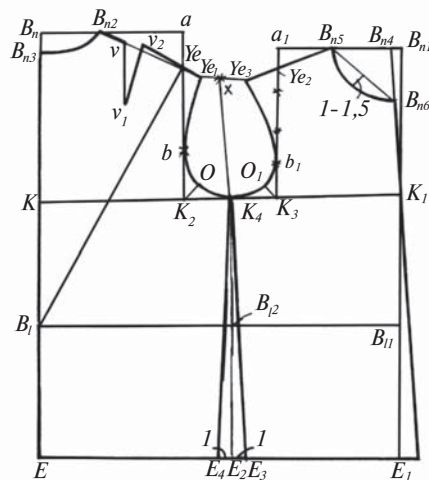
21. B_{n2} va E nuqtalar tutashtirilib o'ng tomonga davom ettiriladi.

22. $B_{n2} Y_{e1} = Y_{el} K + 1,5 = 10 + 1,5 = 11,5$ sm (yelka uzunligi).

23. $B_{n2} v = 3$ sm (vitochkagacha bo'lgan oraliq).

24. v nuqtadan pastga o'rta chiziqqa parallel qilib vertikal chiziq o'tkaziladi.

25. $vv_1 = 6$ sm (vitochka uzunligi).

42-rasm. O'g'il bolalar ko'ylagining chizmasi.

26. $vv_2 = 1,5$ sm (vitochka kengligi).

27. $v_1 v_2 = 6$ sm (vitochka ikkinchi tomon uzunligi).

28. v_2 nuqtani Y_{e1} nuqta bilan tutashtiriladi.

29. $K_2 b = K_2 Y_e:2$ (chizmadan olinadigan yordamchi nuqta).

30. $K_2 O = 2$ sm (bK_2K_4 burchak bissektressasi).

31. Y_{e1} , b , O , K_4 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

32. $E_2 E_3 = 1$ sm (etak qismining kengayishi).

33. $K_4 E_3$ nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi.

Old bo'lak chizmasi (42-rasm)

34. $B_{n1} B_{n4} = 0,3-0,5$ sm (yordamchi nuqta o'rta chiziq holatini o'zgartirish).

35. B_{n4} va K_1 nuqtalar tutashtirilib etak qismi bilan kesishguncha davom ettiriladi.

36. $B_{n4} B_{n5} = B_n B_{n2} = 5,8$ sm (bo'yin o'mizi kengligi).

37. $B_{n4} B_{n6} = B_n B_{n2} = 5,8$ sm (bo'yin o'mizi chuqurligi).

38. B_{n5} , B_{n6} nuqtalar tutashtirilib o'rtasidan pastga o'tkazilgan perpendikulyarda $1,5$ sm qo'yiladi.

39. B_{n5} , $1,5$ sm, B_{n6} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

40. $a_1 Y_{e2} = 1,5-2$ sm (yelka chizig'i o'tadigan nuqta).

41. Y_{e2} nuqta bilan B_{n5} nuqta tutashtiriladi va chap tomonga davom ettiriladi.

42. $B_{n5} Y_{e3} = Y_{el} K = 10$ sm (yelka kengligi).

43. $K_3 b_1 = K_3 a_1:4$ (yordamchi nuqta).

44. $K_3 O_1 = 1,5$ sm ($b_1 K_3 K_4$ burchak bissektressasi).

45. Y_{e3} , b_1 , O_1 , K_4 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

46. $E_2 E_4 = 1$ sm (etak qismining kengayishi).

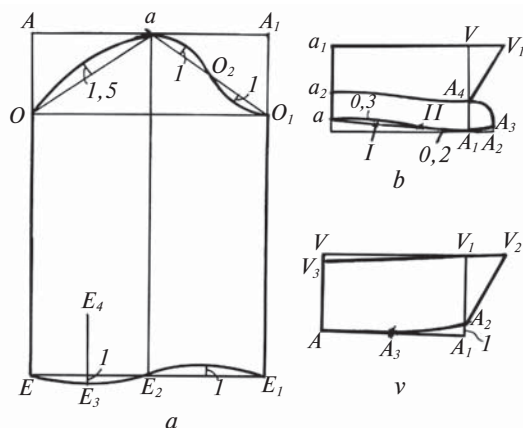
47. K_4 , E_4 nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi.

O'tkazma eng chizmasi (43-rasm, a)

1. To'g'ri burchak chizib burchagiga A nuqta qo'yiladi.

2. $AE = Y_e U = 39$ sm (yeng uzunligi).

3. Asos chizmasidagi Y_{e1} , Y_{e3} nuqtalar tutashtiriladi o'rtasini topib X bilan belgilanadi va K_4 nuqta bilan birlashtiriladi.

43-rasm. O'tkazma yeng va yoqalar chizmasi.

4. $AO = K_4X - 3,5 = 12,5 - 3,5 = 9$ sm (yeng boshi balandligi, 3,5 sm — hamma razmerlar uchun).

5. A, O, E nuqtalardan gorizontall chiziqlar o'tkaziladi.

6. $AA_1 = Y_{elA} + Q_{Y_{elA}} = 19 + (6 - 8) = 26$ sm (yeng kengligi).

7. A_1 nuqtadan pastga vertikal chiziq o'tkazilib yeng boshi balandligi chizig'i va etak chizig'i bilan kesishgan nuqtalar O_1 , E_1 bilan belgilanadi.

8. $Aa = AA_1 : 2 = 26 : 2 = 13$ sm (yeng o'rtasi).

9. a nuqtadan pastga vertikal chiziq o'tkaziladi va E_2 nuqta aniqlanadi.

10. O_1 va O nuqtalar a nuqta bilan birlashtiriladi.

11. aO_1 chiziq o'rtasini O_2 nuqta bilan belgilanadi.

12. O_1O_2 chiziq o'rtasidan pastga perpendikulyar o'tkazilib unda 1 sm qo'yiladi.

13. O_2a chiziq o'rtasidan yuqoriga perpendikulyar o'tkazilib unda 1 sm qo'yiladi.

14. Oa chiziq o'rtasidan yuqoriga perpendikulyar o'tkazilib unda 1,5 sm qo'yiladi.

15. O, 1,5 sm, a, 1 sm, O_2 , 1 sm, O_1 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

16. EE_2 chiziq o'rtasidan perpendikulyarda pastga, E_2E_1 chiziq o'rtasidan perpendikulyarda yuqoriga 1 sm dan qo'yiladi.

17. E, 1 sm, E_2 , 1 sm, E_1 nuqtalar ravon egri chiziq bilan birlashtiriladi.

18. $EE_3 = EE_2 : 2$ (taqilma o'rni).

19. $E_3E_4 = 6 - 8$ sm (taqilma uzunligi).

Bolalar ko'ylagida uchraydigan yoqalar Yaxlit qaytarmali tik yoqa (43-rasm, b)

1. To'g'ri burchak chizilib burchakka A nuqta qo'yiladi.

2. $AA_1 = BnYaA + (0,5 - 1) = 14,5 + (0,5 - 1) = 15$ sm (yoqa uzunligi).

3. $Aa = 1 - 2$ sm (yordamchi nuqta).

4. a nuqta A_1 nuqta bilan birlashtiriladi va 3 bo'lakka bo'linadi hamda I, II nuqtalar bilan belgilanadi.

5. I nuqtadan yuqoriga 0,3 sm qo'yiladi.

6. A_1 va II nuqtalar orasiga 2 ga bo'linib pastga 0,2 sm qo'yiladi.

7. a, 0,3 sm, II, 0,2 sm, A_1 nuqtalar ravon egri chiziq bilan birlashtiriladi (o'tkazma chizig'i).

8. A_1 nuqtadan yuqoriga vertikal chiziq o'tkaziladi.

9. $aa_1 = 7 - 8$ sm (yoqa kengligi).

10. a_1 nuqtadan gorizontall chiziq o'tkazilib A_1 nuqtadan o'tkazilgan vertikal bilan kesishgan nuqta V bilan belgilanadi.

11. $VV_1 = 3 - 5$ sm (yoqaning uchi).

12. $A_1A_2 = 2 - 2,5$ sm (o'tim haqi).

13. $A_2A_3 = 0,5 - 1$ sm (yordamchi nuqta).

14. $A_1A_4 = 2 - 2,5$ sm (yoqaning tik qismi).

15. a_2A_4 chiziq o'tkaziladi, ya'ni aA_1 chizig'iga parallel qilib o'tkaziladi.

16. A_4 nuqta V_1 nuqta chizig'ich bilan birlashtiriladi.

17. A_4 nuqta A_3 nuqta bilan ravon egri chiziq bilan birlashtiriladi.

Ochiq bortli qaytarma yoqa (44-rasm, v)

1. To'g'ri burchak chizilib burchakka A nuqta qo'yiladi.

2. $AA_1 = BnYaA + 1 = 14,5 + 1 = 15,5$ sm (yoqa uzunligi).

3. A_1 nuqtadan yuqoriga vertikal chiziq o'tkaziladi.

4. $A_1A_2 = 1$ sm (yordamchi nuqta).

5. $AA_3 = AA_1:2$ (yoqaning o'rtasi).
6. A, A_3, A_2 nuqtalar ravon egri chiziq yordamida tutashtiriladi.
7. $AV = A_1V_1 = 7-8$ sm (yoqa kengligi).
8. $V_1V_2 = 3-5$ sm (yoqa uchi).
9. V_2 nuqta A_2 nuqta bilan birlashtiriladi.
10. $VV_3 = 1$ sm (yoqa kengligini to'g'rilash).
11. V_3 nuqta V_1 nuqta bilan birlashtiriladi.

2-bo'lim yuzasidan mustahkamlash uchun savollar:

1. Chaqaloqlar kiyimlariga nimalar kiradi va ular gazlamasiga qanday talablar qo'yiladi?
2. Chaqaloqlar ko'ylakchasi uchun o'lchovlarning olinishi va loyihalanish bosqichlarini izohlab bering.
3. Chaqaloq bolalar qalpoqchasining turlari va ularni loyihalash usullari.
4. Bolalarning qalpoqcha-ro'mol chizmasini chizish uchun kerakli o'lchovlar va chizmasini qurish bosqichlari.
5. Bolalarning tasmali qalpoqchasi chizmasini chizish uchun kerakli o'lchovlar va chizmasini qurish bosqichlari.
6. Bolalarning ayvonchali yozgi qalpoqchasi chizmasini qurish uchun kerakli o'lchovlar va chizmasini qurish bosqichlari.
7. Bolalar fartuklari haqida ma'lumot va chizmasini chizish uchun kerakli o'lchov turlari.
8. Bolalar fartugi chizmasi qanday bosqichlarda chiziladi?
9. Ko'krakpesht qismi yaxlit bo'lgan fartukni chizish usuli qanday?
10. Tungi ko'ylakni loyihalash uchun qanday o'lchovlar kerak bo'ladi va ular gavdadan qanday o'lchab olinadi?
11. Tungi ko'ylakni loyihalashda qo'shimcha qiymatining ahamiyatini aytib bering.
12. Qiz bolalar ko'ylagini loyihalash uchun kerakli o'lchovlar va loyihalash bosqichlari.
13. Qiz bolalar ko'ylagining yengi qanday loyihalanadi?
14. Texnik modellash jarayoni haqida ma'lumot bering.
15. Maktabgacha yoshdagi qiz bolalar ko'ylagini qanday bosqichlarda modellashtiriladi?
16. O'g'il bolalar ko'ylagini loyihalash uchun kerakli o'lchovlar va loyihalash bosqichlari.
17. O'g'il bolalar ko'ylagining yengi va yoqasi qanday loyihalanadi?

3. AYOLLAR BELLI KIIYIMLARINI LOYIHALASH VA TEXNIK MODELLASH

Belli kiyimlarga *yubkalar, shimlar, shortik, lozim, yubka-shimlar* kiradi. Yubkalar bichimiga ko'ra: to'g'ri bichimli, etagiga kengaygan bo'lishi mumkin. *To'g'ri bichimli yubkalar o'z navbatida:* to'g'ri bichim, etagiga toraygan, etagiga bir oz kengaygan shakllariga ega bo'ladi. Bunday yubkalar shaklini beldagi burmalar, gir aylangan taxlamalar, koketkali yubkalar hisobiga hosil qilish mumkin. *Etagiga kengaygan yubkalarga:* bo'lakli va quyosh, yarim quyosh yubkalar kiradi. Yubkalarni bezak baxyaqator, tasma, tugmacha, kashtalar va hokazolar bilan bezash mumkin. Yubka taqilmasiga „molniya“ tasma, ilgak, tugmalar bilan ishlov berish mumkin.

3.1. To'g'ri bichimli yubka chizmasi

Turli fasondagi yubkalarning loyihasini yaratish uchun ikki chokli to'g'ri bichimli yubka loyihasining asosi ishlatiladi. Bu yubkani loyihalash uchun gavdadan olingan quyidagi o'lchovlar kerak bo'ladi.

$$\begin{aligned} BIYaA &= 38 \text{ sm} & QBI &= 1 \text{ sm} \\ BkYaA &= 53 \text{ sm} & QBk &= 2 \text{ sm} \\ YuU &= 72 \text{ sm} \\ OrBU &= 42 \text{ sm} \end{aligned}$$

Yubkaning to'r qismi (44-rasm)

Qog'ozning chap tomon burchagiga BI nuqta qo'yilib, undan pastga vertikal chiziq o'tkaziladi.

1. $B_1E = YuU = 72$ sm (yubka uzunligi).
2. $B_1B_k = OrBU:2-1 = 42:2-1 = 20$ sm (bo'ksagacha bo'lgan oraliq).

3. B_1, B_k, E nuqtalaridan gorizontallar o'tkaziladi.
4. $B_k B_{k1} = B_k Y_a A + Q B_k = 53 + 2 = 55$ sm (yubkaning bo'ksa chizig'idagi kengligi)
5. B_{k1} -nuqtasidan vertikal o'tkaziladi; B_{11}, E_1, B_{k1} nuqtalar belgilanadi.
6. $B_k B_{k2} = (B_k Y_a A + Q B_k) : 2 - 1 = (53 + 2) : 2 - 1 = 26,5$ sm (yon chokining o'rni).
7. B_{k2} nuqtadan yuqoriga va pastga vertikal o'tkaziladi vertikalning bel va etak chiziqlari bilan kesishgan nuqtalari B_{12}, E_2 bilan belgilanadi.

Yubkaning old va orqa bo'laklari

8. $B_k B_{k3} = 0,4 B_k B_{k1} = 0,4 \times 26,5 = 10,6$ sm (Orqa bo'lak vitochkasining o'rni).
9. B_{k3} nuqtadan yuqoriga vertikal o'tkaziladi va bel chizig'i bilan kesishgan joyga B_{13} nuqta qo'yiladi.
10. $B_{k1} B_{k4} = 0,4 B_{k1} B_{k2} = 0,4 \times 28,5 = 11,4$ sm (Old vitochkaning o'rni).
11. B_{k4} nuqtadan vertikal o'tkaziladi va bel chizig'i bilan kesishgan joyga B_{14} nuqta qo'yiladi.
12. Summa $V = (B_k Y_a A + Q B_k) - (B_l Y_a A + Q B_l) = (53 + 2) - (38 + 1) = 16$ sm (vitochkalarining umumiy qiymati).
13. Vitochkalarining taqsimlanishi:
 - a) $B_{15} B_{16} = 0,6 \times \text{summa } V = 9,6$ sm (yon tomon vitochkasi);
 - b) $B_{17} B_{18} = 0,2 \times \text{summa } V = 3,2$ sm (orqa bo'lak vitochkasi);
 - v) $B_{19} B_{110} = 0,2 \times \text{summa } V = 3,2$ sm (old bo'lak vitochkasi).
 Bu qiymatlar yarmini vitochkalarining o'rta chizig'idan bir tomonga, qolgan yarmini ikkinchi tomonga o'lchab qo'yiladi.
14. Beldagi nuqtalar orqa bo'lak va old bo'lak vitochkalarining pastki uchlari bilan to'g'ri chiziqlar orqali birlashtiriladi.
15. $B_{15} B_{151} = B_{16} B_{161} = 0,5 - 1$ sm (bel chizig'i).
16. B_{151} nuqta B_1 nuqta bilan B_{161} nuqta B_{11} nuqtalar bilan birlashtiriladi bel vitochkalari shu chiziqqacha davom ettiriladi.

3.2. Bo'lakli yubkalarni loyihalash

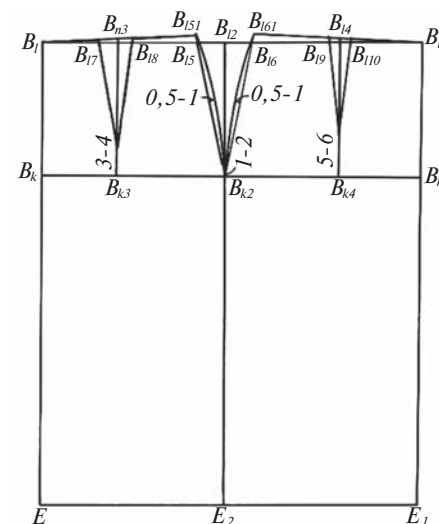
Yubka bo'laklari soni har xil bulishi mumkin, lekin juft son (4, 6, 8, 12) bo'lgani ma'qul; taqilmasi chap yonda yoki old va orqa bo'laklar o'rtasida bo'lishi mumkin. Taqilma tikish uchun eni 3—4 sm, bo'yi 25 sm qo'shimcha taqilma haqi chiqariladi. Misol tariqasida olti bo'lakli yubkani loyihalashni ko'rib chiqamiz. Qolgan bo'lakli yubkalarni loyihalash xuddi shu tarzda bo'ladi, faqat bel va bo'ksadagi qiymatlar bo'lak soniga qarab bo'linadi.

Olti bo'lakli yubkani loyihalash (45-rasm)

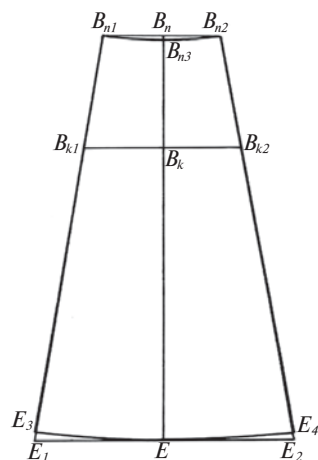
Bu yubkani loyihalash uchun gavdadan olingan quyidagi o'lchovlar kerak bo'ladi:

$$\begin{aligned} B_l A &= 76 \text{ sm} & Q B_l &= 2 \text{ sm} \\ B_k A &= 106 \text{ sm} & Q B_k &= 4 \text{ sm} \\ Y_u U &= 70 \text{ sm.} \end{aligned}$$

1. Qog'ozning yuqori o'rta qismida B_l nuqtani belgilab, undan pastga vertikal chiziq o'tkaziladi.
2. $B_l E = Y_u U = 70$ sm (yubka uzunligi).
3. $B_l B_k = 18—20$ sm (bo'ksa chizig'i).

44-rasm. To'g'ri bichimli yubka chizmasi.

45-rasm. Olti bo'lakli yubka chizmasi.

4. B_1, B_k, E nuqtalardan gorizontaal chiziq o'tkaziladi.

5. $B_{11}B_{12} = (B_{1A} + Q_{B1}) : 6 = (76 + 2) : 6 = 13$ sm (beldagi kenglik).

6. $B_1B_{11} = B_1B_{12} = B_{11}B_{12} : 2 = 13 : 2 = 6,5$ sm (beldagi kenglikning yarmi).

7. $B_1B_{13} = 0,5 - 1$ sm (bel chizig'ining tushishi).

8. B_{11}, B_{13}, B_{12} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

9. $B_{k1}B_{k2} = (B_{kA} + Q_{Bk}) : 6 = (106 + 4) : 6 = 18$ sm (bo'ksadagi kenglik).

10. $B_kB_{k1} = B_kB_{k2} = B_{k1}B_{k2} : 2 = 18 : 2 = 9$ sm (bo'ksadagi kenglikning yarmi).

11. B_{11}, B_{k1} nuqtalar va B_{12}, B_{k2}

nuqtalar chizig'ich yordamida tutashtiriladi va etak gorizontaal chizig'i bilan kesishguncha davom ettiriladi. Mos ravishda E_1, E_2 nuqtalar bilan belgilanadi.

12. $B_{11}E_3 = B_{12}E_4 = B_{13}E$ (o'rta chiziqni chizmadan o'lchab, yon tomon uzunliklari belgilab olinadi).

13. E_3, E, E_4 ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

14. Etak qismini modelga qarab kengaytirish mumkin.

3.3. Quyosh yubkalarini loyihalash

Bunday yubkalar etak qismidagi kengayishi bo'yicha eng katta miqdorni egallagan va bo'ksa chizig'ida esa bo'ksa kengligi chegaralanmagan bo'ladi. Bunday yubkalarini loyihalash uchun quyidagi o'lchovlar kerak bo'ladi.

$BIYaA = 38$ sm

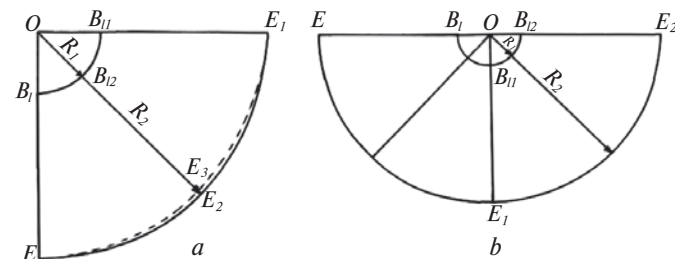
$YuU = 70$ sm

$Q_{B1} = 1$ sm

„Yarim quyosh“ yubkani loyihalash (46-rasm, a)

1. To'g'ri burchak chizilib, uning burchagiga O nuqta ko'yiladi.

2. $R_1 = (BIYaA + Q_{B1}) : 3 \times 2 - 2 = 24$ sm (bel chizig'igacha bo'lgan oraliq).

46-rasm. Quyosh yubkalar chizmasi.

3. $R_2 = R_1 + YuU = 24 + 70 = 94$ sm (etak chizigigacha bo'lgan oraliq)

4. Bichish jarayonida yubkaning bo'y ipi gazlamaning bo'y ipiga nisbatan 45° bo'lishini e'tiborga olgan holda, buning natijasida gazlamaning cho'zilishi yuzaga kelib, yubka etak qismining uzayishi sodir bo'ladi. Shuning uchun $E_2E_3 = 1,5 - 3$ sm (etak qismining ko'tarilishi, bu qiymat gazlamaning xossasiga bog'liq).

5. E_1, E_3, E nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

„Quyosh“ yubkani loyihalash (46-rasm, b)

1. To'g'ri chiziqda O nuqta belgilanib, O nuqtadan pastga perpendikulyar o'tkaziladi.

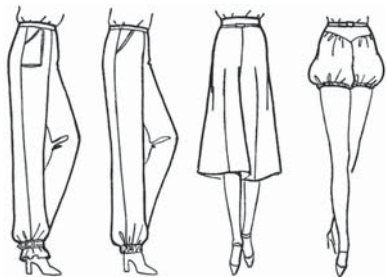
2. $R_1 = BIYaA : 3 - 1 = 38 : 3 - 1 = 12$ sm (bel chizig'igacha bo'lgan oraliq).

3. $R_2 = R_1 + YuU = 12 + 70 = 82$ sm (etak qismigacha bo'lgan oraliq). Yubkaning etak qismi huddi „yarim quyosh“ yubkanikiga o'xshab chiziladi.

3.4. Ayollar shimlarini loyihalash

Yoshlarni sevib kiyadigan kiyimlaridan biri shim hisoblanadi. Shimlar kostyumning bir qismi yoki alohida kiyim bo'lib xizmat qiladi.

Shim — ish, sport bilan shug'ullanish va dam olish uchun qulay kiyimdir. Shimning modellari juda xilma-xildir. Vazifasiga ko'ra shimlar kundalik — ishdan va uyda kiyiladigan, ko'chalik, sport va maxsus ishlarga mo'ljallangan bo'ladi. Shimning uzunligi, kengligi

47-rasm. Shim, yubka-shim va shortik modellari.

modaga asosan o'zgarib turadi. Shimlar butun uzunasi bo'ylab keng yoki ma'lum joylari (bo'ksa, tizza, pochasi) kengaygan bo'lishi mumkin. Masalan: son qismi kengayib, pochasi toraygan shimlar banan shimlar deyiladi. Aksincha, ya'ni son qismi tor, pochasi keng bo'lsa, kengaygan shimlar, baravar kengaysa sharvarlar deyiladi. Boldirgacha uzunlikdagi shim golf, tizzagacha bo'lsa bermudi, songacha uzunlikda bo'lsa shortik deyiladi (47-rasm).

Shimlar belbog'siz, enli, ensiz belbog'li, kamar taqish uchun turli shakldagi kamar tutkichlar, yon chokli yoki yon choksiz, pochasi manjetli yoki manjetsiz qilib tikilgan bo'lishi mumkin. Shimda chokdagi yoki qoplama cho'ntaklar ko'p uchraydi.

Shimning asosiy detallari old va orqa bo'laklari vitochkali yoki mayda taxlamali, tizza atrofida kesmali, turli shakldagi koketkali bo'lishi mumkin.

Shim asosan jun va lavsan aralash jun tolali gazlamalardan, zich to'kilgan *vilvet*, *selon*, *jinsi* gazlamalardan tikiladi.

Ayollar shimi erkaklarnikidan taqilmasi, gazlamaning rangi va bezaklari bilan ajralib turadi.

Shim asosini loyihalash uchun quyidagi gavyadan olingan o'lchovlar kerak bo'ladi.

$$BIYaA = 38 \text{ sm}$$

$$BkYaA = 52 \text{ sm}$$

$$ShU = 100 \text{ sm}$$

$$ShTU = 51 \text{ sm}$$

$$BkB = 27 \text{ sm}$$

$$SA = 54 \text{ sm}$$

$$Pk = 22-26 \text{ sm (modaga qarab o'zgarib turadi).}$$

$$QBl = 1 \text{ sm}$$

$$QBk = 1 \text{ sm (kengroq qurishi uchun } QBk = 2 \text{ sm bo'ladi).}$$

Old bo'lak chizmasi (48-rasm)

1. To'g'ri burchak chizib, burchakni Bl nuqta bilan belgilanadi.
2. $B_1P = ShU + 1 = 100 + 1 = 101 \text{ sm}$ (shim uzunligi).
3. $B_1Q = BkB - 1 = 27 - 1 = 26 \text{ sm}$ yoki $B_1Q = BkYaA : 2 = 52 : 2 = 26 \text{ sm}$ (qadam chizig'i oralig'i).
4. $QB_k = BlQ : 3 = 26 : 3 = 8,6 \text{ sm}$ (bo'ksa chizig'i oralig'i).
5. $B_1T = ShTU = 51 \text{ sm}$ (tizza chizig'i oralig'i) yoki B_kP chiziqning o'rtasidan yuqoriga 4-5 sm ko'tarilib T nuqtani topish mumkin.
6. B_1 , B_k , Q , T , P nuqtalaridan o'ng tomonga gorizontal chiziqlar o'tkaziladi.
7. $QQ_1 = (BkYaA + QBk) : 2 = (52 + 1) : 2 = 26,5 \text{ sm}$ (old bo'lak kengligi).
8. $Q_1Q_2 = (BkYaA + QBk) : 10 = (52 + 1) : 10 = 5,3 \text{ sm}$ (qadam chizig'ining kengayishi).
9. Q_1 nuqtadan yuqoriga bel chizig'i bilan kesishguncha vertikal chiziq o'tkaziladi va kesishgan nuqtalarni B_{11} , B_{kl} bilan belgilanadi.
10. $Q_1Q_3 = Q_1Q_2 : 2 = 5,3 : 2 = 2,6 \text{ sm}$ ($B_{kl}Q_1Q_2$ burchak bissekt-rissasi).
11. $B_{11}B_{12} = 0-2 \text{ sm}$ (qorinning turtib chiqishiga qarab olinadi).
12. B_{12} , B_{kl} , Q_3 , Q_2 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi).
13. $QQ_4 = QQ_2 : 2 =$ (shimning o'rta chizig'i).
14. Q_4 nuqtadan yuqoriga va pastga vertikal chiziq o'tkazilib, bel, bo'ksa, tizza va pochasi chiziqlari bilan kesishgan nuqtalarga mos ravishda B_{13} , B_{k2} , T_1 , P_1 harflar qo'yiladi.
15. $P_2P_3 = Pk - 2 = (22 - 26) - 2 = 20 - 24 \text{ sm}$ (pochasi kengligi).
16. $P_1P_2 = P_1P_3 = P_2P_3 : 2 = (20 - 24) : 2 = 10 - 12 \text{ sm}$ (pochasi kengligining yarmi).
17. $B_{12}B_{14} = BIYaA : 2 + (3 - 5) = 38 : 2 + (3 - 5) = 22 \text{ sm}$ (beldagi kenglik). 3—5 sm — vitochka yoki taxlama miqdori, agar taxlama ko'p bo'lsa, bu qiymat o'zgarishi mumkin.

18. $B_{14}B_{15} = 1,5-2$ sm (bel nuqtasi, vertikal chiziqda qo'yiladi).
19. B_{15} , B_{12} nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi.
20. O'rta chiziqqa vitochkaning miqdori ikkala tomonga bir xil qiymatda qo'yiladi.
21. $B_{13}v = 8-10$ sm (vitochka uzunligi).
22. Vitochka tomonlari tenglashtiriladi.
23. B_k , B_{15} nuqtalar ravon egri chiziqli bilan tutashtiriladi.
24. Tizzadagi kenglik ko'p hollarda pocha kengligiga teng, yoki undan torroq bo'lishi mumkin.
- $T_1T_2 = P_1P_2 = 10-12$ sm yoki
- $T_1T_2 = P_1P_2 - (1-2) = (10-12)-(1-2) = 9-11$ sm.
25. T_2 nuqtani Q nuqta bilan, T_3 nuqtani Q_2 nuqta bilan chizg'ich yordamida birlashtiriladi va T_2Q chiziqli 3 ta teng bo'lakka bo'linadi, perpendikulyarda 0,6 va 1 sm qo'yiladi. T_3Q_2 chiziqli ikkiga bo'linib perpendikulyarda 0,8 sm qo'yiladi. Q , 0,6 sm, 1 sm, T_2 va Q_2 , 0,8 sm, T_3 nuqtalar ravon egri chiziqli bilan tutashtiriladi.
26. T_2 , P_2 va T_3 , P_3 nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi.

Orqa bo'lak chizmasi (48-rasm)

1. Old bo'lak chizmasini qog'ozga tushirib chizib olinadi va unda bel, bo'lsa, qadam, tizza, pocha chiziqlaridagi nuqtalar belgilab olinadi.
2. $Q_1Q_5 = 1$ sm (yordamchi nuqta).
3. $B_{11}b = B_{11}B_{13}:2$ (chizmadan olinadi).
4. b , Q_5 nuqtalar chizg'ich bilan tutashtiriladi va yuqoriga davom ettiriladi.
5. $bB_{16} = B_kYaA:10-(1-1,5) = 52:10-(1-1,5) = 4,2$ sm (bel nuqtasi).
6. $B_{16}Q_5$ chiziqli bo'lsa chiziqli bilan kesishgan nuqtasini B_{k3} bilan belgilaymiz.
7. $B_{k3}B_{k4} = bB_{16} = 4,2$ sm (bo'lsa nuqtasi).
8. $Q_5Q_6 = 0,2x(B_kYaA+QB_k) = 0,2x(52+1) = 10,6$ sm (qadam chiziqlining kengayishi).
9. $Q_5Q_7 = Q_1Q_3 = 2,6$ sm ($B_{k3}Q_5Q_6$ burchak bissektrissasi).
10. $T_2T_4 = T_3T_5 = 2-2,5$ sm (tizza chiziqlining kengayishi).
11. T_5 nuqtani Q_6 nuqta bilan chizg'ichda tutashtiriladi.

12. $Q_8T_5 = T_3Q_2-(0,5-0,8)$ (old bo'lak chizmasidan o'lchab olinadi).

13. B_{k4} , Q_7 , Q_8 nuqtalar ravon egri chiziqli bilan tutashtiriladi.

14. $B_{k4}B_{k5} = (B_kYaA+QB_k)-QQ_1 = (52+1)-26,6 = 26,5$ sm (bo'lsa chiziqliidagi kenglik).

15. Belning yon yuqori nuqtasi ikkita radiusning kesishishidan topiladi:

$$R_1 = B_{16}B_{17} = (B_kYaA+QB_k):2+3 = (38+1):2+3 = 22,5 \text{ sm (bel chiziqliidagi kenglik)}$$

$$R_2 = B_{k5}B_{17} = B_kB_{15} \text{ (chizmadan olinadi).}$$

16. $B_{17}B_{16}$ nuqtalar chizg'ich bilan tutashtiriladi.

17. $B_{17}v_1 = B_{17}B_{16}:2$ (vitochka o'rni, chizmadan o'lchanadi).

18. v_1 nuqtadan $B_{17}B_{16}$ chiziqliga perpendikulyar o'tkaziladi.

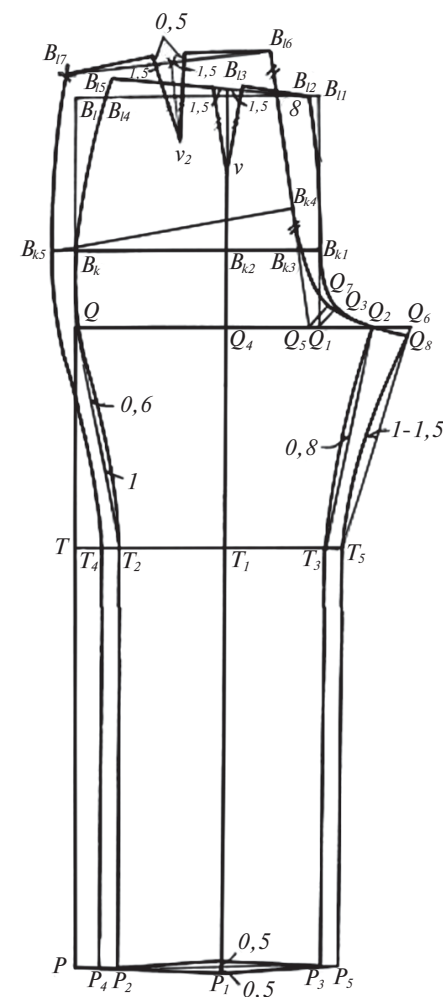
19. $v_1v_2 = 9-10$ sm (vitochka uzunligi).

20. 3 sm vitochka miqdori v_1v_2 chiziqlidan o'ng va chap tomonga ikkiga bo'lib qo'yiladi.

21. Beldagi vitochka uzunliklari 0,5 smga yana uzaytiriladi.

22. $P_2P_4 = P_3P_5 = 2$ sm (pocha chiziqliidagi kenglik).

23. P_4 , T_4 nuqta bilan, P_5 , T_5 nuqta bilan chizg'ich yordamida tutashtiriladi.

48-rasm. Shim chizmasi.

24. Yon chiziqning qolgan qismi old bo'lakka parallel qilib, ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

3.5. Yubkalarni texnik modellash Etak tomoni kengaytirilgan yubka

Yubkalarni texnik modellashda ham ko'ylakni yuqori qismini modellashdagi qoidalariga rioya qilinadi. Yubkaning etak tomoni beldagi vitochkalarni etak chizig'iga ko'chirish, taxlamalar hosil qilish, gode singari juda ko'p usullar bilan kengaytiriladi. Vitochkani beldan etak chizig'iga ko'chirish yo'li bilan yubkaning etak tomonini kengaytirish eng ko'p tarqalgan usullardan hisoblanadi.

To'g'ri yubkalarni etak qismiga kengaytirishning usullaridan yana biri uning old va ort bo'laklarida ayrim qismlarni ajratib olib, shu qismlarni etak tomonga kengaytirishdir (49-rasm, a).

To'g'ri yubkaning loyiha asosi chizmasining old va ort bo'laklarida bo'lsa chizig'ida ovalsimon va etak tomoniga to'g'ri ketgan qism ajratib olib, unda shu qismning yuqorigi egriligidan yubka etagigacha qirqiladigan chiziq o'tkaziladi, keyin shu chiziq bo'ylab yuqori egri chizig'iga 0,3—0,5 sm qolguncha qirqib, yubkaning etak chizig'i bo'ylab surib kengaytiriladi. Hosil bo'lgan detallarni qog'ozga to'g'nog'ich bilan to'g'nab bo'rlanadi, etak qismining kengayish o'rni belgilanadi, yangi andoza qirqib olinadi. Bunday modeldagi yubka bo'lsa qismida gavdaga yopishib, etak qismi chiroyli burmalanadi. Bichishda yubkaning shu qismi old va ort bo'laklari simmetriya chiziqlarini gazlama asos ipi bo'ylab yoki asos ipiga 45° burchak ostida joylashtiriladi.

Etak tomoni kengaytirilgan yubkaning shunday yo'l bilan olingan loyihasi quyosh yubka, „yoysimon“ yubka, beli burma yubka va etak tomoni bo'ylab kengaytirilgan yubkalar loyihasini tuzishga asos bo'ladi.

Bu yubkalarning loyihasini hosil qilish uchun, yuqorida aytib o'tilgan to'g'ri yubka asosi chizmasiga qo'shimcha qirqish chiziqlari o'tkaziladi. Shu belgi chiziq bo'ylab qirqib, har qaysi bo'lakni uning yon qirqimi simmetriya chizig'iga nisbatan turli burchak ostida bo'lib qolguncha soat mili yo'nalishida suriladi.

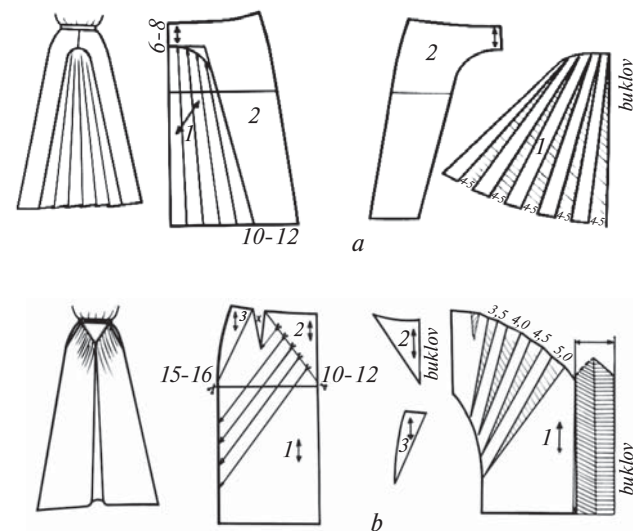
“Fantaziyali“ yubka

„Fantaziyali“ yubkalarda turli simmetrik, asimmetrik burmalar, qirqmalar, taxlamalar bo'ladi, shuningdek, ular ko'p qavatli ham bo'lishi mumkin. Bunday yubkalarning loyihasi tegishli bichimli (to'g'ri, etak tomoni kengaytirilgan, gode, etak tomoni toraytirilgan va hokazo) yubka loyihasi asosida ishlab chiqiladi.

„Fantaziyali“ yubkaning ko'pgina variantlaridan birining texnik modellash tartibi 49-rasm, b da ko'rsatilgan.

Asos chizmasida murakkab shakldagi qirqma chiziqlari, ya'ni fason chiziqlarining joylanishi belgilab olinadi. Rasmdagi modelda yubkaning old bo'lagi o'rta chizig'iga burchak ostida o'tkazilgan koketka chizig'i va yon tomondagi cho'ntak o'rni chiziqlari, keyin burmalar o'rnining belgi chiziqlari o'tkaziladi. So'ngra koketka va cho'ntak qismi qirqib olinadi (49-rasm, b da 2 va 3 detallar).

Beldagi vitochkalarni bekitib, ularni qirqma yoki burma chizig'iga ko'chiriladi (49-rasm, b). Belgilangan burma chiziqlari bo'ylab yon chiziqda 0,3—0,5 sm qolguncha qirqiladi-da, yon qirqim

49-rasm.

chizig'ining uzunligini saqlab qolib, surib burma ochiladi. Hosil bo'lgan detallarni qog'ozga to'g'nog'ich bilan to'g'nab bo'riladi, burma o'rni belgilanadi, yangi andoza qirqib olinadi. Burma, taxlamalarning yo'nalishi hamda chuqurligi va boshqalar ixtiyoriy aniqlanadi.

Tayyor modeldagi burma va taxlama tashqi ko'rinishi va uning eskizining bir-biriga mosligining loyihasi tayyorlovchining tajribasiga bog'liq. Shuning uchun olingan andozani oldin maket gazlamada tekshirib ko'rib, keyin modelni asosiy gazlamadan bichishga o'tilgani ma'qul (Yubkalarni modellash 3-ildavda ham berilgan).

3-bo'lim yuzasidan mustahkamlash uchun savollar:

1. Ayollar belli kiyimlariga tavsif bering.
2. To'g'ri bichimli yubka uchun qanday o'lchovlar kerak bo'ladi va ular gavadan qanday o'lchab olinadi?
3. To'g'ri bichimli yubka qanday bosqichlarda quriladi?
4. To'g'ri bichimli yubkaning bel vitachkasi qanday hisoblanadi va bel chizig'ida u qanday taqsimlanadi?
5. Bo'lakli yubkalarning qanday turlarini bilasiz va ular qanday loyihalaniadi?
6. Quyosh yubka turlari, ularga kerakli o'lchovlar va yubkalarni loyihalash usullarini izohlab bering.
7. Ayollar shimlariga tavsif bering.
8. Shim uchun kerakli o'lchovlarning gavadan olinish usullarini aytib bering.
9. Ayollar shimining to'r qismi qanday chiziladi?
10. Ayollar shimining old va orqa bo'laklarini qanday chiziladi?
11. Etak tomoni kengaygan yubkalar qanday modellash tiriladi?
12. Assimetrik va simmetrik fantaziya yubkalarini qanday model-lashtiriladi?

4. AYOLLAR YELKALI YENGIL KIIYIMLARINI LOYIHALASH VA TEXNIK MODELASHTIRISH

4.1. Ayollar kiyimlarining tavsifi

Ayollar kiyimlari assortimentiga: *ko'ylaklar, ko'ylak-xalat, ko'ylak-palto, ko'ylak-kostyum, sarafan, tunika, bluzka, bluzka-jemper, bluzka-batnik, jilet, jaket, ko'ylak-kombinezon, kombinezon, shimli kostyum, shim, yubka, yubka-shimlar* va hokazolar kiradi.

Ko'ylaklar kiyilishiga qarab yelkali kiyimlar turiga kiradi. Ular yaxlit, bel, qismidan, bo'ksa va ko'krak qismlaridan qirqma bo'lishi yengli yoki yengsiz, yoqali yoki yoqasiz xolatda uchirashi mumkin. Ko'ylaklar *kashtalar, burmalar, to'rlar, tugmalar, tasmalar, taxlamalar* va boshqa xil bezaklar bilan bezatilishi mumkin. Ularni turli xil: *ip tolali, shoyi, jun, zig'ir, tolali* hamda *sun'iy va sintetik* tolali gazlamalardan tikish mumkin. Ko'ylaklarga gazlama tanlashda kiyimning nimaga mo'ljallanganligiga hamda fasliga qarab e'tibor berish kerak, ya'ni kiyimni uylik, kundalik, bashang kiyim ekan-ligini unutmaslik lozim.

Uylik kiyimlar arzon ip tolali gazlamalardan tikilgani ma'qul bo'lib, ular keng qulay bo'lishi bezaklari me'yorida ishlatilishi kerak.

Kundalik kiyimlar yoz oylarida yengil yupqa gazlamalardan yorqin rangda yengli yoki yengsiz qilib tikilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Qish oylarida esa yumshoq, zich to'qilgan jun tolali sidirg'a yoki katak yo'lli, mayda gulli gazlamalardan turli xil fasonlarda uzun yengli yoqali yoki bo'yin o'yindisini yopiq qilib yoqasiz tikish mumkin.

Bashang kiyimlar chiroyli zarli gulli yoki sidirg'a gazlamalardan tayyorlanishi mumkin. Bunday kiyimlar juda murakkab fasonlarda bo'lishi hamda ularga chiroyli bezaklar: kashtalar, burmalar, mayda taxlamalar sun'iy gullar belbog'lar ishlatib tikish mumkin. Ko'ylak fasonlarini tanlashda gazlamaning xususiyatlariga, odam gavdasining tuzilishiga hamda kiyimning vazifasiga qaraladi.

Yubka, shim, yubka-shim belli kiyimlar turiga kirib ular fasoni bo'yicha turlicha bo'ladi. Ular qanday maqsadda kiyilishiga qarab ularni kostyum bilan va kostyumsiz kiyiladigan turiga ajratish mumkin. Yubkalar to'g'ri, etagi kengaygan, bo'lakli klyoshli qilib tikilishi mumkin. Ular zich to'qilgan qalin jun gazlamalardan tabiiy va sun'iy tolali sidirg'a yoki gulli gazlamalardan tayyorlash mumkin. Yubka, shim fasonlarini tanlashda gazlamalarning xususiyatiga, kiyimning vazifasiga, mavsumiga va albatta odam gavdasiga e'tibor berish kerak.

4.2. Ayollar bluzkasini loyihalash

Bluzkalar bichim, shakli jihatidan ko'ylakning yuqori qismiga o'xshaydi. Bluzkalar taqilmasi old tomonda yoki ort bo'lakda bo'lishi mumkin. Ularning yenglari uzun yoki kalta, yeng uchlari manjetli, manjetsiz, rezinkali bo'lishi mumkin.

Bluzkalar yubka ustiga tushirib yoki yubka ichiga kiritib kiyiladi.

Yubka ichiga kiritib kiyiladigan bluzkalarning bel qismida vitochkalar tikilmaydi. Bunday bluzkalarning etagi yopiq qirqimli bo'lib universal mashinada tikiladi.

Bluzka yubka ustiga tushirilib kiyiladigan bo'lsa etagi maxsus mashinada bukib tikilishi mumkin (50-rasm).

Bluzka chizmasini chizish uchun quyidagi o'lchovlar kerak bo'ladi:

$B_n Y_a A = 18 \text{ sm}$	$OrK = 17 \text{ sm}$
$KY_a A I = 41 \text{ sm}$	$OIK = 18 \text{ sm}$
$KY_a A II = 44 \text{ sm}$	$KM = 8 \text{ sm}$
$BIY_a A = 35 \text{ sm}$	$KB = 25 \text{ sm}$

50-rasm. Bluzka modellari.

$B_k Y_a A = 48 \text{ sm}$
$Y_{el} K = 13 \text{ sm}$
$Y_e U = 35-58 \text{ sm}$
$Y_{el} A = 27 \text{ sm}$

$Ol_b U = 43 \text{ sm}$
$Or_b U = 40 \text{ sm}$

Hamma razmerlar uchun kerakli qo'shimchalar:

$Q_k = 5 \text{ sm}$: shundan $Q_{or} K = 1,5 \text{ sm}$, $Q_{ol} K = 1 \text{ sm}$, $Q_{y_{en.o'm}} = 2,5 \text{ sm}$.
 $Q_{y_{el}} A = 5 \text{ sm}$.

Bluzka asosining to'r qismi

To'r qismi bluzka loyihasining bo'yi va eni bo'ylab asosiy o'lchamlarini belgilab beradi.

To'g'ri burchak chizib unga B_n nuqta qo'yiladi (51-rasm).

- $B_n B_1 = Or_b U + 1 = 40 + 1 = 41 \text{ sm}$ (bel uzunligi).
- $B_n B_{n1} = KY_a A II + QK = 44 + 5 = 49 \text{ sm}$ (bluzka kengligi).
- $B_1 B_k = Or_b U : 2 - 1 = 40 : 2 - 1 = 19 \text{ sm}$ (bo'lsa chizig'i).
- B_n , B_{n1} , B_k va B_{k1} nuqtalar orqali to'g'ri to'rtburchak chiziladi.
- $B_n K = (KY_a A II + QK) : 2 = (44 + 5) : 2 = 24,5 \text{ sm}$ (ko'krak chizig'i).
- Ko'krak bel chizig'idan gorizontall o'tkaziladi kesishgan joylariga K_1 , B_{11} nuqtalar belgilab qo'yiladi.
- $B_n B_{n2} = OrK + Q_{or} K = 17,0 + 1,5 = 18,5 \text{ sm}$ (orqa bo'lak kengligi).
- $B_{n1} B_{n3} = OIK + Q_{ol} K = 18 + 1 = 19 \text{ sm}$ (old bo'lak kengligi).
- $K_2 K_3 = Y_{el} A : 3 + Q_{y_{en.o'm}} = 27 : 3 + 2,5 = 11,5 \text{ sm}$ (yeng o'mizi kengligi).
- $K_2 K_4 = K_2 K_3 : 2 = 11,5 : 2 = 5,7 \text{ sm}$ (yon chiziq).
- K_4 nuqtadan pastga bo'lsa chizig'i bilan kesishguncha vertikal chiziq o'tkaziladi va kesishgan nuqta B_{k2} bilan belgilanadi.
- K_2 va K_3 nuqtalardan yuqoriga bo'yin chizig'i bilan kesishguncha vertikal chiziqlar o'tkaziladi va kesishgan nuqtalar mos ravishda B_{n2} va B_{n3} bilan belgilanadi.

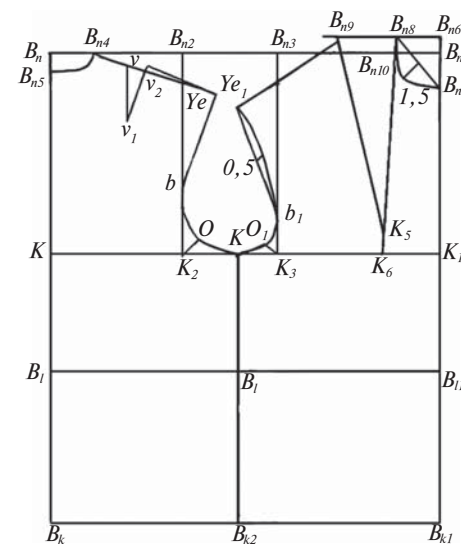
Orqa bo'lak chizmasi (51-rasm)

- $B_n B_{n4} = B_n Y_a A : 3 + 1$ (hamma razmer uchun) $= 18 : 3 + 1 = 7 \text{ sm}$ (bo'yin o'mizi kengligi).

14. $B_n B_{n5} = B_n B_{n4} : 3 = 7:3 = 2,3$ sm (bo'yin o'mizi chuqurligi).
 15. B_{n4}, B_{n5} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.
 16. Yelka nuqtasi ikkita radiusning kesishishidan aniqlanadi:
 $R_1 = B_1 Ye = OrbU + 1 = 40 + 1 + 1,5$ (yelka yostiqchasi uchun)
 $= 42,5$ sm (yelka nuqtasining holatini aniqlash)
 $R_2 = B_{n4} Ye = YelK + vitochka$ kengligi $= 13 + (1,5 - 3) = 15$ sm (yelka uzunligi).
 17. $B_{n4} v = B_{n4} Ye : 3 = 15:3 = 5$ sm (vitochkaning boshlanish nuqtasi).
 18. v nuqtadan pastga bo'lsa chizig'i bilan kesishguncha vertikal chiziq o'tkaziladi.
 19. $vv_1 = 8 - 10$ sm (vitochka uzunligi).
 20. $vv' = 0,5$ sm (yelka chizig'ini to'g'riligini belgilash).
 21. $vv_2 = 1,5 - 3$ (vitochka kengligi).
 22. $v_1 v_2 = v_1 v' = 8,5 - 10,5$ sm (vitochka tomonlari).
 23. $B_{n4} v_1$ va $v_2 Ye$ nuqtalar birlashtiriladi.
 24. $K_2 b = K_2 Ye : 3$ (yordamchi nuqta).
 25. $K_2 O = 0,2 \times K_2 K_3 + 0,5 = 0,2 \times 11,5 = 2,3$ sm (bissektrissa).
 26. Ye, b, O, K_4 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

Old bo'lak chizmasi (51-rasm)

27. $B_{11} B_{n6} = OlbU + 1 = 43 + 1 = 44$ (old bo'lakning beldan bo'yin asosigacha bo'lgan oraliq).
 28. $B_{n6} B_{n8} = B_n B_{n4} = 7$ sm (bo'yin o'mizi kengligi).
 29. $B_{n6} B_{n7} = B_n YaA : 2 - 1 = 18:2 - 1 = 8$ sm (bo'yin o'mizi chuqurligi).
 30. B_{n8}, B_{n7} nuqtalar tutashtirilib ularning o'rta qismi topiladi perpendikulyar o'tkazilib 1,5 sm qiymati qo'yiladi.
 31. $B_{n8}, 1,5$ sm, B_{n7} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.
 32. $K_1 K_5 = KM = 8$ sm (ko'krak markazi).
 33. $B_{n8} K_5$ nuqtalar chizg'ich bilan tutashtiriladi.
 34. $B_{n8} K_6 = 25$ sm (ko'krak balandligi K_6 nuqta ko'krak chizig'ida yotishi undan pastda yoki yuqorida bo'lishi mumkin).

51-rasm. Ayollar bluzkasining chizmasi.

35. $B_{n8} B_{n9} = (KYaAII - KYaAI) \times 2 = (44 - 41) \times 2 = 6$ sm (ko'krak vitochkasi miqdori)
 36. B_{n9} nuqta K_6 nuqta bilan chizg'ich yordamida tutashtiriladi.
 37. $B_{n8} K_6 = B_{n9} K_6 = 25$ sm (vitochka tomonlari).
 38. Old bo'lakda yelka nuqtasi ikkita radiusning kesishishidan hosil bo'ladi:
 $R_3 = B_{n10} Ye_1 = Ye_1 K = 13$ sm (yelka nuqtasi).
 $R_4 = B_{11} Ye_1 = OlbU + 1 + 1,5 = 43 + 1 + 1,5 = 45,5$ sm (yelka nuqtasi).
 39. Ye_1 va B_{n10} nuqtalar chizg'ich bilan tutashtiriladi.
 40. $K_3 b_1 = K_3 B_{n3} : 4$ (yordamchi nuqtani aniqlash uchun $K_3 B_{n3}$ ning qiymati chizmadan olinadi).
 41. $Ye_1 b_1$ nuqtalar chizg'ich bilan tutashtiriladi va 2 ga bo'linib ichkariga perpendikulyar o'tkaziladi unga 0,5—1 sm qiymat qo'yiladi.
 42. $K_3 O_1 = 0,2 \times K_2 K_3 = 0,2 \times 2 = (0,2 - 0,4) = 2$ sm (bissektrissa).
 43. $Ye_1 0,5 - 1$ sm, b_1, O_1, K_4 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi va yeng o'mizi egriligi hosil bo'ladi.

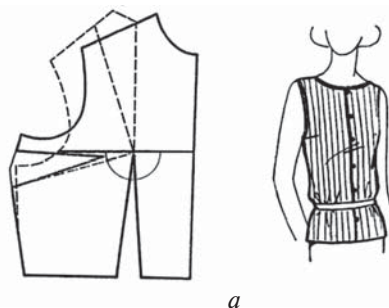
4.3. Ayollar bluzkasini ko'krak vitochkasini joyini o'zgartirish

Ko'krak vitochkasini ko'chirish qoidasi. Ko'ylak fasoniga binoan ko'krak vitochkasi detalning istalgan qirqimida bo'lishi mumkin. Bu vitochkani ko'krak chizig'i bo'ylab old bo'lak o'rtasi, yeng o'mizi qirqimi, yoqa o'mizi qirqimi, yon qirqimi tomon va hokazo yo'naltirish mumkin.

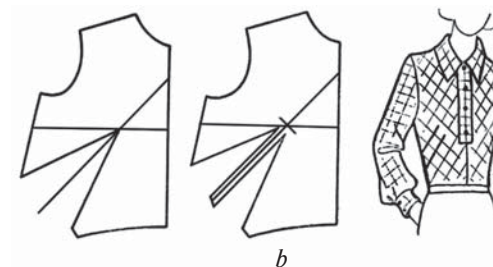
Vitochkani fasonga muvofiq, yangi holatga ko'chirish uchun vitochkaning ko'chirilish chizig'i o'tkazilishi kerak. Bu chiziq doim ko'krak vitochkaning uchidan, ya'ni ko'krak markazi bilan vitochka ko'chiriladigan qirqimdagi nuqtadan o'tishi kerak.

Old bo'lak andazasining shabloni belgi chiziq buylab qirqiladi-da, ko'krak vitochkasi yopiladigan qilib suriladi. Vitochka tomonlarini bir-biriga to'g'rilab to'g'nag'ich bilan to'g'naladi. Qirqilgan chiziq bo'ylab xuddi asosiy vitochka kengligiga teng yangi vitochka hosil bo'ladi. Bu vitochka birmuncha kalta yoki uzun bo'lishi mumkin, lekin bu vitochka xuddi asosiy vitochka hosil qilganidek, hajm hosil qiladi.

Ko'krak vitochkasini yon qirqim chizig'iga ko'chirish. Yon qirqim chizig'ida nuqta belgalab olinadi. Nuqtaning o'rni yon chiziqning belgacha bo'lgan uzunligining taxminan 1/3 qismida belgilanadi. Bu nuqtani ko'krak vitochka uchi bilan birlashtirib, yangi vitochka chizig'i o'tkaziladi (52-rasm, a). Shu belgilangan chiziq bo'ylab qirqma hosil qilinadi. Ko'krak vitochkasini, uning tomonlarini bir-biriga to'g'ri keltirib berkitiladi va yelim surtiladi

52- a rasm.

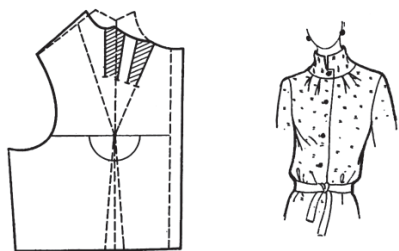
52- b rasm. Ko'krak vitochkasini yon qirqimga ko'chirish.

yoki to'g'nag'ich bilan to'g'nab qo'yiladi. Yangi vitochkaning uchi markazdan 3—5 sm yon tomon suriladi. Bu yangi vitochkaning uchi bo'ladi. Bu uchini vitochkaning qirqimlari bilan tekis qilib tutashtiriladi. Shuningdek, vitochkani yon qirqimning istalgan eriga ham ko'chirish mumkin (52-rasm, b).

Ko'krak vitochkasini bel chizig'iga ko'chirish. Asos chizmasidagi bel vitochkasi qirqib olinadi. Bel vitochkaning uchi ko'krak vitochkasining uchi bilan tutashtiriladi. Shu tutashtirilgan chiziq bo'ylab qirqma hosil qilinadi. Ko'krak vitochkasini, uning tomonlarini bir-biriga to'g'rilab berkitiladi. Model bo'yicha bel vitochkasi

53-rasm. Ko'krak vitochkasini bel chizig'iga ko'chirish.

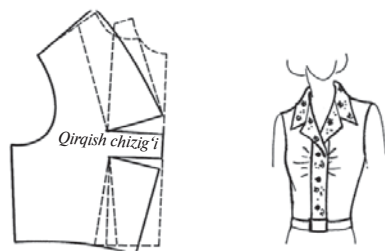

54-rasm. Ko'krak vitochkasini bo'yin o'mizi chizig'iga ko'chirish.

tikiladigan bo'lsa, u holda, vitochkaning uchi 3—5 smga qisqartiriladi (53-rasm).

Ko'krak vitochkasini old bo'lak bo'yin o'mizi chizig'iga ko'chirish. Vitochka bo'yin o'mizi chizig'ining istalgan joyiga ko'chirilishi mumkin. Buning uchun old bo'lak bo'yin o'mizi chizig'ida nuqta belgilab olamiz. Shu nuqta bilan ko'krak vitochkasi uchi tutashtiriladi. Shu chiziq bo'ylab qirqma hosil qilinadi (54-rasm). Ko'krak vitochkasi berkitiladi va yangi vitochka holati ochiladi. Ko'krak vitochkani old bo'lak yoqa o'miziga ikki qismga bo'lib ko'chirsa ham bo'ladi. Bunda vitochkani ko'chirish uchun ikkita chiziq o'tkaziladi. Vitochkani uchigacha, old bo'lak bo'yin o'mizi bo'ylab ochiq mayda taxlama hosil qilish ham mumkin.

Ko'krak vitochkasini yeng o'mizi chizig'iga ko'chirish. Vitochkani boshlanish nuqtasi topiladi. Yeng o'mizi chizig'ida belgilangan nuqta ko'krak vitochkasi uchi bilan birlashtiriladi. Shu chiziq bo'ylab qirqma hosil qilinadi. Ko'krak vitochkasi berkitiladi va yangi vitochka holati ochiladi.

55-rasm. Ko'krak vitochkasini old bo'lak o'rta chizig'iga ko'chirish.

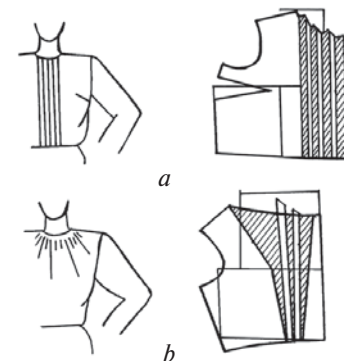
Ko'krak vitochkasini old bo'lak o'rta chizig'iga ko'chirish. Ko'chiriladigan vitochka chizig'i belgilanadi (55-rasm). Birinchi chiziq ko'krak vitochka uchidan, ikkinchisi beldagi vitochka uchidan o'tadi. Ikkala chiziq ham simmetriya chizig'iga perpendikulyar o'tkaziladi. Belgilangan chiziqlar bo'ylab qirqma hosil qilib, ko'krak va beldagi vitochkalar berkitiladi, yangi vitochka ochiladi. Hosil qilingan vitochkalar odatda tikilmaydi. Yangi vitochkalarning kengligi o'rta chiziq bo'ylab burma hosil qilishga yoki mayda taxlamalar hosil qilishga ketadi.

Ko'krak vitochkasini istalgan chiziqlarga ko'chirib modellar hosil qilinadi. (4-ilova).

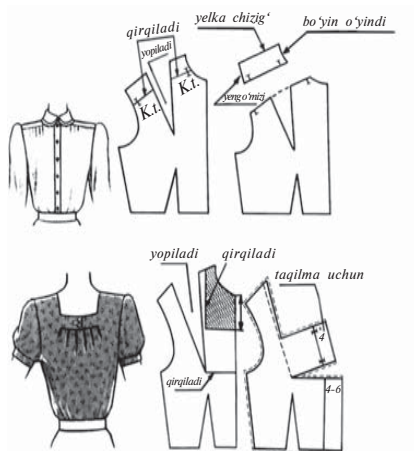
4.4. Murakkab texnik modellashtirish

Detallarni parallel va konussimon kengaytirish. Detallarni parallel kengaytirish buyumning butun uzunasi bo'ylab taxlamalar bo'lgan vaqtda amalga oshirish mumkin. Buning uchun asos chizmasiga taxlama o'tadigan chiziqlar belgilanadi. Bu chiziqlar qirqilib, taxlama sarfiga suriladi. Agar taxlama bir tomonlama bo'lsa, ikkita taxlama miqdoriga, ro'para taxlama bo'lsa, to'rtta taxlama miqdoriga suriladi (56-rasm, a).

Detallarni konussimon kengaytirish kiyim razmerlarini o'zgartirishda ishlatilishi mumkin. Yoki burmalar bo'lsa, bunday kengaytirish usulidan foydalanish mumkin 56-rasm, b).

56-rasm. Detallarni parallel va konussimon kengaytirish.

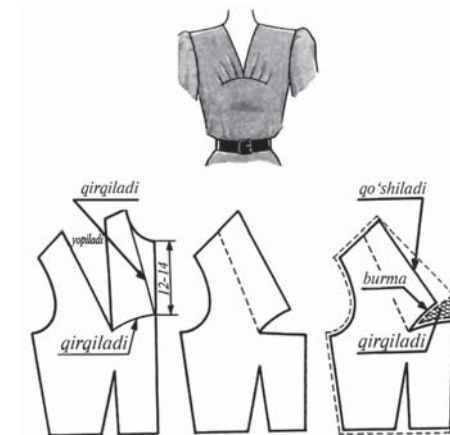

57-rasm. Koketkalar hosil qilish.

Koketkalar hosil qilish. Ko'krak vitachkasi o'rnini turli shakldagi koketkalar bilan ham almashtirish mumkin. Masalan, yelka chizig'iga parallel bo'lgan koketkani hosil qilish uchun ko'krak vitochkasini berkitib, yelka chizig'iga parallel chiziq o'tkaziladi va qirg'iladi. Koketka qismida burmalarning joylashish joyini kertimlar bilan belgilab qo'yish kerak (57-rasm, a). Ayrim hollarda murakkab koketkalar, ya'ni old bo'lak bilan yaxlit bo'lgan qirqimlar ostida ham mayda burmalar hosil qilish mumkin (57-rasm, b).

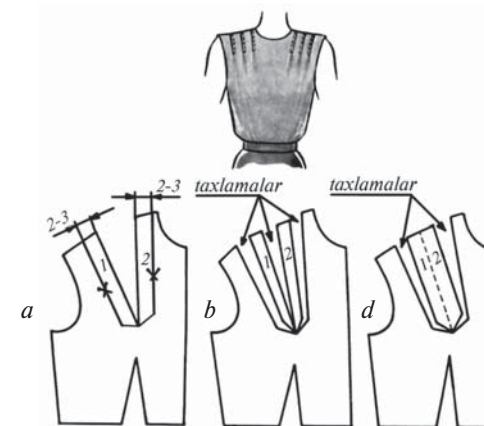
Burmalar. Bluzkaning bo'yin o'yindisi chuqurligini chizib olinadi. Uning uchini vitochka uchi bilan birlashtirilib, so'ngra qirg'iladi. Vitochkaning yangi holati ochilib, yuqori qismida burma qilish uchun bo'yin o'yindisi qirqimi tomonidan burma miqdorini modelga qarab belgilab qo'yiladi (58-rasm).

Taxlama hosil qilish. Ko'krak vitochkasi o'rnida mayda taxlama hosil qilish uchun yelka chizig'ida vitochka tomonlaridan o'ngga va chapga 2—3 sm masofada nuqta belgilanadi. Bu nuqtadan ko'krak uchi tomon vitochka tomonlariga parallel ravishda model chiziqlari kiritiladi va uch qismi rasmdagidek holatda chiziladi (59-rasm, a). Chiziq bo'ylab qirg'iladi va qirg'ilgan vitochka tomonlari bir xil miqdorga suriladi. Yelka qismidan old bo'lak tomon 2 ta yoki 3 ta mayda taxlama hosil qilish mumkin (59-rasm, b, d).

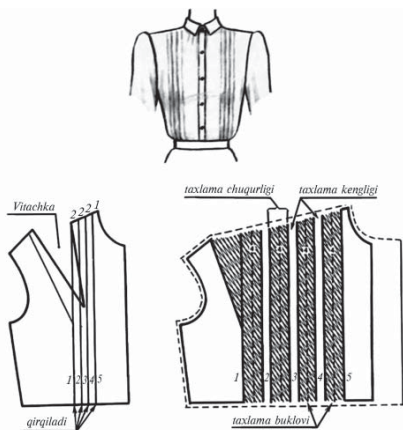

58-rasm. Burmalar hosil qilish.

Parallel vertikal taxlamalar ko'pincha ko'krak nuqtalari ustida joylashtiriladi. Ular old bo'lakni bezab turadi. Bunday taxlamalar-ning har birini asosi bo'yicha butun bo'yi bo'ylab bezak baxyaqator berib mahkamlanadi. Ko'krak vitochkasi oxirigi taxlama bilan birgalikda tikiladi. So'ngra bu taxlamalarni yeng o'mizi tomonga qaratib dazmollanadi va old bo'lakni andoza bo'yicha yana bir karra tekshirib chiqiladi.

59-rasm. Mayda taxlama hosil qilish.

60-rasm. Bezak taxlama hosil qilish.

Mazkur modeldagi buyum andozasini hosil qilish uchun 60-rasmda ko'rsatilgandek model chiziqlarini asos chizmasiga kiritiladi. Yelka chizig'ida bo'yin o'mizidan 1 sm masofa tashlab vertikal chiziq o'tkaziladi. Keyingi model chiziqlari bu nuqtadan taxlama kengligiga qarab belgilanadi. Hozirgi holatimizda u 2 sm ga teng. Ko'krak vitochkasi uchini oxirgi taxlama chizig'iga birlashtirib qo'yiladi. Andaza detallarini nomerlab chiqishni unutmaslik kerak. Chizilgan model chiziqlari bo'ylab qirgiladi va har bir detal taxlama chuqurligi qiymatiga mos ravishda suriladi (bunda taxlama chuqurligi qiymati taxlama kengligidan ikki baravar katta bo'ladi). Andazaning o'rta markaziy chizig'iga taqilma qiymati qo'shiladi (60-rasm).

4.5. O'tkazma yengni loyihalash (62-rasm)

To'g'ri burchak chizib unga O nuqta qo'yiladi.

1. $OU = YeU = 58$ sm (yeng uzunligi).

2. $OO_1 = YelA + Q_{yelA} = 30 + 5 = 35$ sm (yeng kengligi).

3. OO_1UU_1 = to'g'ri to'rtburchak chiziladi.

4. Yeng boshi balandligining o'rtacha uzunligini topish uchun asos chizmasidan (61-rasm) Ye va Ye_1 nuqtalar tutashtirilib uni 2 ga bo'linadi, hosil bo'lgan Ye_2 nuqta va K_4 nuqta bilan birlashtiriladi.

5. $OK = K_4Ye_2 - (1,5 - 2,5) = 17 - (1,5 - 2,5) = 15$ sm (yeng boshi balandligi).

6. $OT = TU = 35$ sm (tirsakkacha bo'lgan uzunlik).

7. $OO_2 = OO_1 : 2 = 35 : 2 + 1 = 18,5$ sm (yeng o'rta chizig'i).

8. $OO_3 = OO_2 : 2$ (yordamchi nuqta).

9. $O_2O_4 = O_2O_1 : 2$ (yordamchi nuqta).

10. O_2, O_3, O_4 nuqtalardan pastga vertikal chiziq o'tkaziladi va yeng boshi balandligi chizig'ida kesigan nuqtalar mos ravishda K_4, K_2, K_3 bilan belgilanadi.

11. K_2b va K_3b_1 qiymatlar bluzka asosiy chizmasi olinadi (61-rasm) va K_2 hamda K_3 nuqtalardan yuqoriga qo'yiladi.

12. $O_3O_5 = O_2O_3 : 2 - 1$ (yordamchi nuqta).

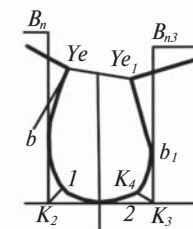
13. $O_2O_6 = O_2O_3 : 2 + 1$ (yordamchi nuqta).

14. $O_51 = 1,5$ sm doimiy kattalik, b O_5O_2 burchak bissektrissasi.

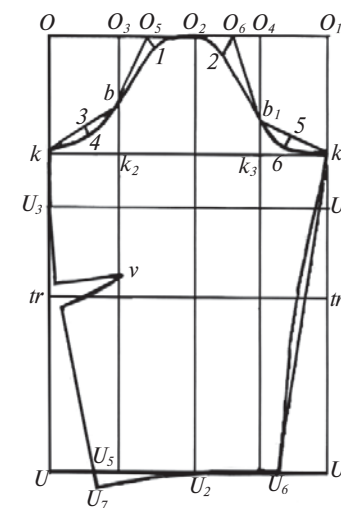
15. $O_62 = 2,5$ sm doimiy kattalik, b_1 O_6O_2 burchak bissektrissasi.

16. K_3 va K_1 yordamchi nuqtalar bo'lib quyidagiga teng:

$$K_3 = Kb : 2$$

61-rasm. Bluzkaning yeng o'mizi egriligi.

62-rasm. O'tkazma yeng chizmasi.

$$K_1 5 = K_1 b_1 : 2$$

17. 3—4 perpendikulyarda doimiy qiymat 1,5 sm ga teng.

18. 5-6 perpendikulyarda doimiy qiymat 2,5 sm ga teng.

19. K , 4, b , 1, O_2 , 2, b_1 , 6, K_1 nuqtalar orqali yeng boshi egriligi ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

20. $O U_3$ kalta yeng uzunligi 25 sm ga teng.

21. $U_2 U_5 = U_2 U_6 = (BA + 4) : 2 = 11$ sm (etak qismidagi kenglik).

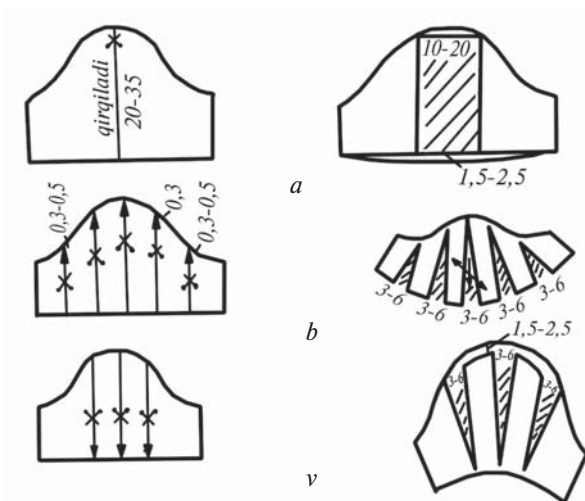
22. Tirsak nuqtasida vitachka o'rnini aniqlash uchun tirsakkacha bo'lgan uzunlik chizig'ida 2 sm yuqorida V nuqta belgilab olinadi va bu nuqtadan tirsak chizig'iga perpendikulyar tushirilib, unda 7 sm belgilanadi. Tirsak vitachkasining chuqurligi 2 sm. Chizmada vitachka tomonlari tenglashtirib olinadi.

23. $U_5 U_7 = 2$ sm. Tirsak va old chiziqlari uzunligini bir-biriga to'g'ri kelishi uchun tirsak chizig'i vitachka chuqurligiga teng miqdorda pastga tushadi.

Old chiziq $K_1 U_6$ nuqtalari orqali tutashtirilib, uning o'rtasi ichkariga 1 sm kiradi.

4.6. Yenglarni texnik modellash

Turli shakldagi yenglarning loyihasi xuddi shunday bichimdagi yeng loyihasi asosini texnik modellash usuli bilan hosil qilinadi. Yuqoriga va etagiga kengaygan (fonarik) yengni modellash quyidagicha bajariladi. Asos yeng chizmasi qog'ozga tushirib olinadi. Unda o'rta chiziq o'tkaziladi. Shu o'rta chiziq bo'ylab 20—35 sm yeng uzunligi o'lchab qo'yiladi. Shu o'rta chiziq bo'ylab qirqma hosil qilinadi. Yeng ikki bo'lakka ajratilib, model bo'yicha 10—20 smga kengaytiriladi. Yengning bosh qismi egriligi o'rtasidan 1,5—2,5 sm ko'tarilib to'g'rilanadi. Yengning etak qismi ham huddi shunday miqdorga tushiriladi va yeng etak egri chizig'i yaxshilab o'tkaziladi (63-rasm, a). Etagiga kengaygan yengni texnik modellashda yeng asosini qog'ozga tushirib olinadi. Yeng o'rta chizig'i o'tkaziladi. Bu o'rta chiziqda yeng uzunligi 20—45 sm qo'yiladi (64-rasm, b) va o'rta chiziqqa parallel qilib 3—7 ta qirqim chiziqlari o'tkaziladi. O'tkazilgan chiziqlardan qirqma hosil qilinadi, bu qirqma yeng boshi egriligiga 0,3—0,5 sm yetmasdan to'xtatiladi. Hosil bo'lgan bo'laklar

63-rasm. Yenglarni modellash.

3—6 smga ochiladi. Yengning etak qismi egriligi tekis ravon egri chiziq qilib tutashtiriladi. Bunday yengning bo'y ipi o'rta chiziqda yoki unga nisbatan 45° burchak ostida tushishi kerak.

Yuqoriga kengaygan yengni modellash uchun yeng asosini va o'rta chiziqni qog'ozga tushirib olinadi. O'rta chiziqqa yeng uzunligi 20-45 sm qo'yiladi. Shu o'rta chiziqqa parallel qilib 2-6 ta chiziq o'tkaziladi va yeng boshi egri chizig'idan boshlab yeng etagiga 0,3-0,5 sm yetkuncha qirqib boriladi. Yeng bo'laklari 3-6 smga ochiladi. Yengning yuqori egriligi ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi (63-rasm, v). Bunda yeng boshi chizig'i 0,5—2,5 smga ko'tariladi.

Yenglarning shakli, ko'rinishi, bezaklari kiyim fasoniga, gazlaning xususiyatlariga bog'liq bo'ladi.

4.7. Ayollar ko'ylagini loyihalash

Ko'ylak asosini hisoblash va uni tuzish uch bosqichdan iborat bo'ladi.

1. Asosning to'r qismi hisoblanadi va tuziladi.

2. Konstruktiv nuqtalar va chiziqlarning joylari hisoblanadi, ya'ni orqa va old bo'laklar chiziladi.

3. Asosning vitochka va yon qirqimlarining tipovoy holatlari belgilanadi.

Chizma asosini chizish uchun quyidagi o'lchovlar kerak bo'ladi:

BnYaA = 18 sm	OrbU = 42 sm
KYaA1 = 44,5 sm	Yeo'U = 21 sm
KYaAII = 48 sm	YelQU = 41,5 sm
BIYaA = 38 sm	KM = 9 5 sm
BkYaA = 52 sm	KB = 27 sm
YelK = 13 sm	OlbU = 44 sm
YeU = 35—58 sm	YuU = 70 sm
YelA = 30—25—17 sm	
OrK = 17,5 sm	
OlK = 20 sm	

Hamma razmerlar uchun kerakli qo'shimchalar:

$Q_k = 4$ sm: shundan $Q_{or}K = 1,5$ sm;

$Q_{ol}K = 1$ sm;

$Q_{yen.o'm.} = 1,5$ sm.

$Q_{Bl} = 4$ sm, $Q_{Bk} = 2$ sm, $Q_{yel}A = 5$ sm.

Ko'ylak asosining to'r qismi

To'r qismi ko'ylak loyihasining bo'yi va eni bo'ylab asosiy o'lchamlarini belgilab beradi.

To'g'ri burchak chizib unga B_n nuqta qo'yiladi (64-rasm).

B_nE — orqa bo'lak simmetrik chizig'i.

1. $B_nE = KU = OrbU + YuU = 42 + 70 = 112$ sm (ko'ylak uzunligi).

2. $B_nB_{n1} = KYaAII + QK = 48 + 4 = 52$ sm (ko'ylak kengligi).

4. $B_nB_{n1}EE_1$ = to'g'ri to'rtburchak chiziladi.

5. $B_nB_1 = OrbU + 1 = 42 + 1 = 43$ sm (bel uzunligi).

6. $B_1B_k = OrbU : 2 - 1 = 42 : 2 - 1 = 20$ sm (bo'ksa chizig'i).

7. $B_nK = Yeo'U + Q_{yen.o'm.} = 21 + 1,5 = 22,5$ sm (ko'krak chizig'i).

8. Ko'krak bel bo'ksa chizig'idan gorizontal o'tkaziladi kesishgan joylariga K_1 , B_{11} , B_{k1} nuqtalar belgilab qo'yiladi.

9. $B_{11}B_{n2} = OlbU + 1 = 44 + 1 = 45$ sm (bel uzunligi).

10. B_{n2} nuqtadan chap tomonga uzun bo'lmagan gorizontal chizig'i o'tkaziladi.

11. $KK_2 = OrK + Q_{or}K = 17,5 + 1,5 = 19$ sm (orqa bo'lak kengligi)

12. $K_1K_3 = OlK + Q_{ol}K = 20 + 1 = 21$ sm (old bo'lak kengligi).

13. $K_2K_3 = YelA : 3 + Q_{yen.o'm.} + 0,5 = 30 : 3 + 1,5 + 0,5 = 12$ sm (yeng o'mizi kengligi), 0,5 hamma razmerlar uchun.

14. $K_2K_4 = K_2K_3 : 2 = 12 : 2 = 6$ sm (yon chiziq).

15. K_2 , K_3 nuqtalardan yuqoriga bo'yin chizig'i bilan kesishguncha K_4 nuqtadan esa pastga etak qism bilan kesishguncha vertikal chiziqlar o'tkaziladi kesishgan joylariga mos ravishda B_{n3} , B_{n4} , E_2 nuqtalar belgilab qo'yiladi.

Orqa bo'lak chizmasi (64-rasm)

16. $B_nB_{n4} = B_nYaA : 3 + 1$ (hamma razmer uchun) = $18 : 3 + 1 = 7$ sm (bo'yin o'mizi kengligi).

17. $B_nB_{n5} = B_nB_{n4} : 3 = 7 : 3 = 2,5$ sm (bo'yin o'mizi chuqurligi).

18. B_{n4} , B_{n5} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

19. $B_1m = 1,5 - 2,5$ sm (orqa bo'lak o'rta chizig'i ko'ylak orqasi ikki bo'lakdan iborat bo'lganda).

20. $K_s = B_nK : 2 + 2 = 23 : 2 + 2 = 13,5$ sm (kurak nuqtasining turtib chiqishini e'tiborga olinishi ko'ylak orqa bo'lagi ikki qismdan iborat bo'lsa).

21. S va m nuqtalar tutashtiriladi va m nuqtadan pastga tomon bo'ksa va etak qismi bilan kesishguncha chiziq o'tkaziladi, mos ravishda B_{k2} , E_3 nuqtalar bilan belgilanadi.

22. Km chiziqqa bel chizig'i perpendikulyar tarzda o'tkaziladi va yon chiziq bilan kesishgan nuqtalar T_2 bilan belgilanadi.

23. $mYe = YeQU + 1 = 41,5 + 1 = 42,5$ sm (yelka nuqtasining holatini aniqlash)

24. B_{n4} , E nuqtalar tutashtiriladi.

25. $B_{n4}Ye_1 = YelK + vitochka$ kengligi = $13 + (1,5 - 3) = 15$ sm (yelka uzunligi).

26. $B_{n4}v = B_{n4}Ye_1 : 3 = 15 : 3 = 5$ sm (vitochkaning boshlanish nuqtasi).

27. v nuqtadan pastga bo'lsa chizig'i bilan kesishguncha vertikal chiziq o'tkaziladi.

28. $vv_1 = 8-10$ sm (vitochka uzunligi).

29. $vv' = 0,5$ sm (yelka chizig'ini to'g'riligini belgilash).

30. $vv_2 = 1,5-3$ (vitochka kengligi).

31. $v_1v_2 = v_1v' = 8,5-10,5$ sm (vitochka tomonlari).

32. $B_{n4}v_1$ va v_2Ye_1 nuqtalar birlashtiriladi.

33. $K_2L = K_2Ye:3+2$ (yordamchi nuqta).

34. $K_2O = 0,2 \times K_2K_3 + 0,5 = 0,2 \times 2 + 0,5 = 3$ sm (bissektrissa).

35. Ye_1, L, O, K_4 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

36. Vitochka miqdori $= mB_{11} - (BLYaA + QBl) = 50,5 - (38 + 4) = 8,5$ sm.

37. $T_{2m1} = 1/5$ vitochka miqdori $= 1/5 \times 8,5 = 1,7$ sm (yon tomon vitochkasi).

38. $BB_1 = (BkYaA + QBk - B_{k2}B_{k1}):2 = (52 + 2 - 50):2 = 2$ sm (bo'ksadagi kengayish). $B_{k2}B_{k1}$ — chizmadan o'lchab olinadi.

39. $E_2E_4 = BB_1 = 2$ sm (etak qismidagi kengayish to'g'ri bichimli ko'ylak uchun. Agar etagiga kengaygan bo'lsa bu qiymat 2-5 smga teng bo'ladi).

40. K_4, m_1 nuqtalar chizg'ich bilan, m_1, B_1 nuqtalar esa turtib chiqqan egri chiziq bilan, B_1, E_4 nuqtalar chizg'ich bilan birlashtiriladi.

41. Etak chizig'i o'rta chiziqqa to'g'ri burchak shaklida chiziladi.

42. $(1/5 \text{ vitochka miqdori} + 1):2 = (1/5 \times 8,5 + 1):2 = 1,4$ (bel qismidagi vitochka).

Old bo'lak chizmasi (64-rasm)

43. $B_{n2}B_{n6} = B_nB_{n4} = 7$ sm (bo'yin o'mizi kengligi).

44. $B_{n2}B_{n7} = B_nYaA:2-1 = 18:2-1 = 8$ sm (bo'yin o'mizi chuqurligi).

45. B_{n6}, B_{n7} nuqtalar tutashtirilib ularning o'rta qismi topiladi perpendikulyar o'tkazilib 1,5 sm qiymati qo'yiladi.

46. $B_{n6}, 1,5$ sm, B_{n7} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

47. $K_1K_5 = KM + 0,5 = 9,5 + 0,5 = 10$ sm (ko'krak mar-kazi).

48. B_{n6}, K_5 nuqtalar chizg'ich bilan tutashtiriladi.

49. $B_{n6}K_{51} = 27$ sm (ko'krak balandligi, K_{51} nuqta ko'krak chizig'ida yotishi undan pastda yoki yuqorida bo'lishi mumkin).

50. $B_{n6}B_{n8} = (KYaAII - KYaAI) \times 2 + 2 = (48 - 44,5) \times 2 + 2 = 9$ sm (ko'krak vitochkasi miqdori)

51. B_{n8} nuqta K_{51} nuqta bilan chizg'ich yordamida tutashtiriladi.

52. $B_{n8}K_{51} = B_{n6}K_{51}$ (vitochka tomonlari).

53. $B_{11}, Ye_2 = OlbU + 1 = 44 + 1 = 45$ sm (yelka nuqtasi).

54. $B_{n8}Ye_2 = YelK = 13$ sm (yelka nuqtasi).

55. Ye_2 va B_{n8} nuqtalar chizg'ich bilan tutashtiriladi.

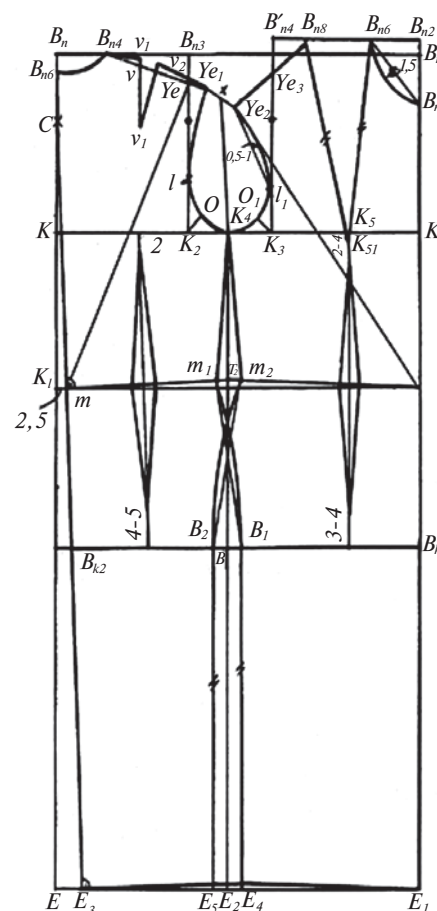
Yelka chizig'i bilan old bo'lak kengligi chizig'i kesishgan nuqtalarni Ye_3 bilan belgilanadi.

56. $K_3L_1 = K_3Ye_3:4$ (chizmadan olinadi).

57. Ye_2, L_1 nuqtalar chizg'ich bilan tutashtiriladi va 2 ga bo'linib ichkariga perpendikulyar o'tkaziladi, unga 0,5—1 sm qiymat qo'yiladi.

58. $K_3O_1 = 0,2 \times K_2K_3 = 0,2 \times 2 = 2,4$ sm (bissektrissa).

59. $Ye_2, 0,5-1$ sm L_1, O_1, K_4 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

64-rasm. Ayollar ovropacha ko'ylagining chizmasi.

60. $T_2m_2 = T_2m_1 = 1,7$ sm (yon tomon vitochkasi).
 61. $BB_2 = BB_1 = 2$ sm (bo'ksadagi kengayish).
 62. $E_2E_5 = BB_2 = 2$ sm (etak qismi kengayishi).
 63. $m_2 b_2 E_5$ nuqtalar xuddi orqa bo'lak yon tomoniga o'xshab tutashtiriladi va uzunliklari tenglashtiriladi hosil bo'lgan nuqta E_1 nuqta bilan chizg'ich yordamida birlashtiriladi.
 64. K_5 nuqtadan bo'ksa chizig'igacha vertikal chiziq o'tkaziladi.
 65. $(2/5 \text{ vitochka miqdori}-1):2 = (2/5 \times 8 \text{ } 5-1):2 = 1 \text{ } 2$ sm (bel qismidagi vitochka).

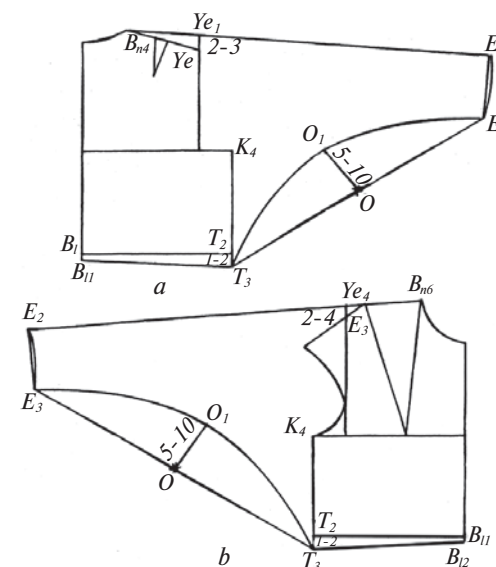
4.8. Yaxlit yengli ko'ylaklarni loyihalash asoslari

Yaxlit yengli ko'ylaklarni loyihalashning o'ziga xos xususiyati shundaki asos chizmasida yengni yeng o'miziga o'tkaziladigan chiziqlar bo'lmaydi ko'krak chiziqlari yeng o'mizida bir oz tushgan va orqa bo'lak yelka chizig'i bir oz ko'tarilgan bo'ladi. Bunday kiyimlarga: yaxlit kalta yengli yaxlit uzun yengli old va orqa bo'laklar bilan bichilgan lif(kiyimning beldan yuqori yengsiz qismi)lar, yenglar bo'yin o'mizidan boshlanadigan liflar ya'ni reglan yengli kiyimlar kiradi.

Uzun yenglari old va orqa bo'laklari bilan yaxlit bichiladigan ko'ylaklarni loyihalash

Orqa bo'lak chizmasi (65-rasm a)

1. Asosiy chizmaning orqa bo'lagini qog'ozga tushirib olinadi
2. Ko'krak chizig'i orqa kengligi chizig'i bel chizig'i yon chizig'i tushurilib B_{n4} , Ye , K_4 , T_2 , B_1 nuqtalar belgilab chiqiladi.
3. $T_2T_3 = 1-2$ sm (yon tomondan tushishi).
4. $B_1B_{11} = 1$ sm (orqa o'rta chizig'idan tushishi).
5. B_{11} , T_3 nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi.
6. $YeYe_1 = 2-3$ sm (yelka nuqtasining ko'tarilishi).
7. $B_{n4}Ye_1$ nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi va davom ettiriladi.
8. $B_{n4}E = Ye_1K + YeU + 2 = 13 + 58 + 2 = 73$ sm (yelka va yeng uzunliklari).

65-rasm. Yaxlit uzun yengli lif chizmasi.

9. E nuqtadan perpendikulyar tushiriladi.
10. $EE_1 = (BA+QB):2 = (17+5):2 = 11$ sm (etak qismi kengligi).
11. E_1 , T_3 nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi va o'rta nuqtasi aniqlanib yuqoriga perpendikulyar chiqariladi.
2. $OO_1 = 5-10$ sm (yeng osti egriligi).
13. E_1 , O_1 , T_3 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.
14. Yengning etak qismi bir oz turtib chiqqan egri chiziq bilan chiziladi.

Old bo'lak chizmasi (65-rasm b):

15. Asosiy chizmaning old bo'lagini qog'ozga tushirib olinadi.
16. Ko'krak chizig'i old kengligi chizig'i, bel yon chiziqlari tushirilib B_{n6} , Ye_3 , K_4 , T_2 , B_{11} nuqtalar belgilab chiqiladi.
17. $T_2T_3 = 1-2$ sm (yon tomonning tushishi).
18. $B_{11}B_{12} = KYaAII - KYaAI = 3$ sm (old bo'lak o'rtasining tushishi).

19. $T_3 B_{12}$ nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi.
20. $Ye_3 Ye_4 = 2-4$ sm (yelka nuqtasining ko'tarilishi).
21. $B_{n6} Ye_4$ nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi va davom ettiriladi.
22. $B_{n6} E_2 = YeU + YeIK = 58 + 13 = 71$ sm (yelka va yeng uzunliklari).
23. E_2 nuqtadan perpendikulyar tushiriladi.
24. $E_2 E_3 = EE_1 = 11$ sm (etak qismi kengligi).
25. Yengning qolgan qismlari huddi orqa bo'lakdagiday yakunlanadi.
26. Yengning etak qismi ichkari kiritilgan egri chiziqli bilan chiziladi.

4.8. Reglan yengli kiyimlarni loyihalash

Reglan yengli kiyimlar XIX asrning oxiriga kelib yevropa kiyimlarida ko'rina boshladi. Angliyaning generali Lord Reglan o'z armiyasi askarlarining kiyimlarida shu yengni qo'llagani uchun yeng uning nomi bilan ataladigan bo'ldi. Avval erkaklar kiyimida ko'p uchraydigan yeng keyinchalik ayollar kiyimiga ham tez kirib keldi.

Reglan bichimning o'ziga xos jihati shuki, uning yeng o'mizi va yeng boshining ko'rinishi (shakli) boshqa kiyimlarnikiga o'xshamaydi: yeng boshi va yeng o'mizining yuqori uchining oldi va orqasi yoqa o'miziga taqalgan bo'ladi. Reglan bichimning hamma variantlarida o'miz chizig'ining shakli o'zgarib turadi.

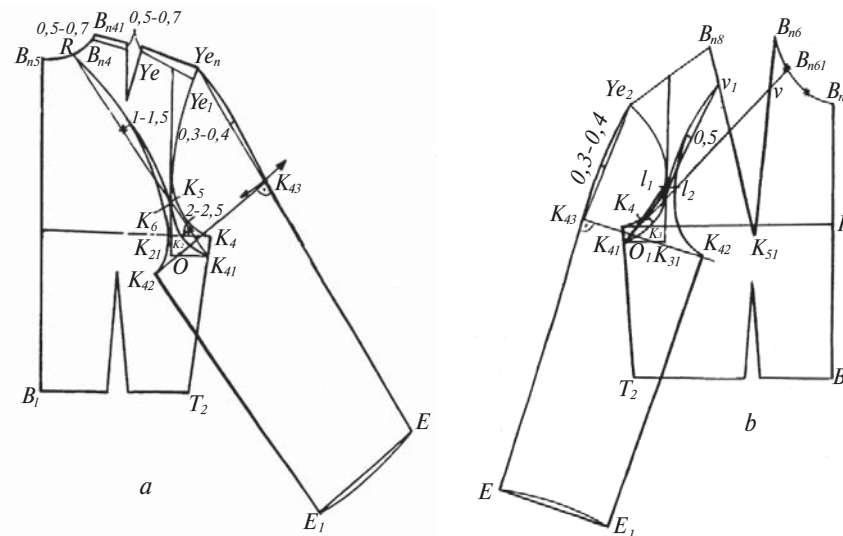
Orqa bo'lak chizmasi (66-rasm, a)

1. O'tkazma yengli ko'ylak asos chizmasining orqa bo'lagini qog'ozga tushirib olinadi.
2. Ko'krak chizig'i, orqa kengligi chizig'i, bel, yon chiziqlari tushirilib B_{n4} , B_{n5} , Ye_1 , K_4 , K_2 nuqtalar belgilab chiqiladi.
3. B_{n4} nuqtadan yuqoriga (B_{n41}) va vitochka tomonlari uchlaridan $0,5-0,7$ sm yuqoriga ko'tariladi.
4. $Ye_1 Ye_{11} = 1-1,5$ sm (yelka nuqtasining ko'tarilishi)

5. B_{n41} , $0,5-0,7$ sm, Ye_{11} nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi.
6. $K_2 K_{21} = K_4 K_{41} = 1-3$ sm (yeng o'mizining tushishi).
7. $B_{n5} R = B_{n5} B_{41} : 2$ (Reglan yeng o'mizi chizig'ining boshlanish nuqtasi).
8. R va K_{41} nuqtalar tutashtiriladi va bu chiziqli bilan orqa kengligi chizig'ining kesishgan nuqtasiga K_5 qo'yiladi.
9. RK_5 chiziqli ikkiga bo'linadi va o'rtasidan yuqoriga perpendikulyarda $1-1,5$ sm qo'yiladi.
10. $K_5 K_{41}$ chiziqli ham ikkiga bo'linib pastga perpendikulyarda $2-2,5$ sm qo'yiladi.
11. $R, 1-1,5$ sm, K_5 , $2-2,5$ sm, K_{41} nuqtalar ravon egri chiziqli bilan tutashtiriladi.

Old bo'lak chizmasi (66-rasm, b):

12. Asosiy chizmaning old bo'lagini qog'ozga tushirib olinadi.
13. Ko'krak chizig'i, old kengligi chizig'i, bel, yon chiziqlar tushirilib, B_{n6} , B_{n7} , Ye_2 , K_3 , L_1 , K_4 , K_{51} , B_{n8} nuqtalar belgilab chiqiladi.

66-rasm. Reglan yengli lif chizmasi, orqa bo'lak, a.
Reglan yengli lif chizmasi, old bo'lak, b.

14. $K_3K_{31} = K_4K_{41} = 1-3$ sm (yeng o'mizining tushishi).
15. $B_{n6}B_{n61} = B_{n6}B_{n7}:3$ (Reglan yeng o'mizi chizig'ining boshlanish nuqtasi).
16. B_{n61} nuqtani K_{41} nuqta bilan chizg'ichda tutashtiriladi.
17. O'ng tomon vitochka chizig'i bilan $B_{n6}B_{n61}$ chizig'ining kesishgan nuqtasi v bilan belgilanadi.
18. $K_{51}v = K_{51}v_1$ (vitochka tomonlari tenglashtiriladi).
19. v_1 nuqta L_1 nuqta bilan, L_1 ni K_{41} nuqta bilan chizg'ich yordamida tutashtiriladi.
20. v_1L_1 chiziq ikkiga bo'linadi va yuqoriga perpendikulyarda 0,5 sm qo'yiladi.
21. L_1K_{41} chiziq ikkiga bo'linadi va pastga perpendikulyarda 2—2,5 sm qo'yiladi.
22. Yeng o'mizini ravon egri chiziq bilan v_1 , 0,5 sm, L_1 , 2—2,5 sm, K_{41} nuqtalardan o'tib birlashtiriladi.

Orqa yeng chizmasi (66-rasm, a)

1. 64-rasm asosiy chizmada $K_4x = 19$ sm, yeng boshi balandligi $-19-(2-2,5) = 17$ sm.
2. $R = 17$ sm (Ye_{11} nuqtadan past tomonga yoy chiziladi).
3. $K_{21}O = 1$ sm (yordamchi nuqta).
4. O nuqtani yoy bilan tutashtiriladi va chap tomonga davom ettiriladi.
5. RK_5 radiusda chap tomonga yoy chiziladi.
6. $K_5K_6 = 1-2$ sm.
7. K_5K_{41} egri chizig'i kalka qog'ozga ko'chiriladi, uni ag'darib K_5 nuqta K_6 nuqtaga, K_{41} nuqta yoyning davomiga tushirib chiziladi va K_{42} nuqta bilan belgilanadi, hosil bo'lgan K_6K_{42} egri chiziq yengning pasti qismi egriligi hisoblanadi.
8. Yeng egriligi R , 1—1,5 cm, K_6 , K_{42} nuqtalar orqali ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.
9. $K_{42}K_{43} = (Ye_1A + Q_{ye_1}):2+1 = [30+(5-2)]:2+1 = 36:2+1 = 19$ sm (yeng kengligi).
10. K_{43} nuqta Ye_{11} nuqta bilan birlashtiriladi va davom ettiriladi.

11. $K_{43}Ye_{11}$ chiziq 2 ga bo'linadi, yuqoriga perpendikulyar chiqarib 0,3—0,4 sm qo'yiladi.

12. $Ye_{11}E = YeU = 58$ sm (yeng uzunligi).
13. E nuqtadan Ye_1E chiziqqa perpendikulyar o'tkaziladi.
14. $EE_1 = K_{42}K_{43} = 19$ sm (etak qismi kengligi).
15. EE_1 chiziq o'rtasidan pastga o'tkazilgan perpendikulyarda 0,5 sm qo'yilib, E va E_1 nuqtalar turtib chiqqan egri chiziq bilan tutashtiriladi.
16. E_1 va K_{42} nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi.

Old yeng chizmasi (66-rasm, b)

1. $R = 17$ sm (Ye_2 nuqtadan past tomonga yoy chiziladi).
2. $K_{31}O_1 = 1$ sm (yordamchi nuqta).
3. O_1 nuqtani yoy bilan tutashtiriladi va o'ng tomonga davom ettiriladi.
4. v_1L_1 yoy chiziladi.
5. $L_1L_2 = 0,7-1,5$ sm.
6. L_1K_{41} egri chiziq kalka qog'ozga ko'chiriladi, uni ag'darib L_1 nuqta L_2 nuqtaga, K_{41} nuqta yoyning davomiga tushirib chiziladi va K_{42} nuqta bilan belgilanadi, hosil bo'lgan L_2K_{42} egri chiziq yengning pastki qismi egriligi hisoblanadi.
7. Yeng egriligi v_1 , 0,5 sm, L_2 , K_{42} nuqtalar orqali ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.
8. $K_{42}K_{43} = (Ye_1A + Q_{ye_1}):2-1 = [30+(52)]:2-1 = 36:2-1 = 17$ sm (eng kengligi).
9. K_{43} nuqta Ye_2 nuqta bilan birlashtiriladi va davom ettiriladi.
10. $K_{43}Ye_2$ chiziq o'rtasidan yuqoriga perpendikulyar o'tkazilib, unda 0,3—0,4 sm qiymat qo'yiladi.
11. $Ye_2E = YeU = 58$ sm (yeng uzunligi).
12. E nuqtadan Ye_2E chiziqqa perpendikulyar o'tkaziladi.
13. $EE_1 = K_{42}K_{43} = 17$ sm (etak qismi kengligi).
14. EE_1 chiziq o'rtasidan yuqoriga o'tkazilgan perpendikulyarda 0,5 sm qo'yib, E va E_1 nuqtalar egri chiziq bilan tutashtiriladi.
15. E_1 va K_{42} nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi.

16. Old va orqa bo‘lak yenglaridagi $E_1 K_{42}$ chiziqlar teng bo‘lishi kerak. (Ayrim hollarda orqa bo‘lakda $E_1 K_{42}$ chiziq 1-1,5 sm orqaiqcha bo‘lishi mumkin, bu qiymat tikish davrida tirsak uchun edirilib yuboriladi).

4.10. Yoqalarni loyihalash

Kiyimning tashqi ko‘rinishida yoqalar muhim rol o‘ynaydi va ko‘pincha moda yo‘nalishini o‘zida aks ettiradi. Yoqalarning turli xil shakllari bo‘ladi. Bulardan eng xarakterlilari: tik yoqa, ko‘tarmali-qaytarma yoqa, yassi yoqalar. Bo‘yin o‘miziga o‘tkazilishiga va loyihalanishiga ko‘ra yoqalarning o‘tkazma va old bo‘lak bilan yaxlit yoqa turlari ko‘p uchraydi. Yoqalarni bo‘yinga yopishib turish darajasiga qarab: bo‘yinga yopishib turadigan va bo‘yindan ancha uzoqda yotuvchi yoqalar turiga bo‘linadi.

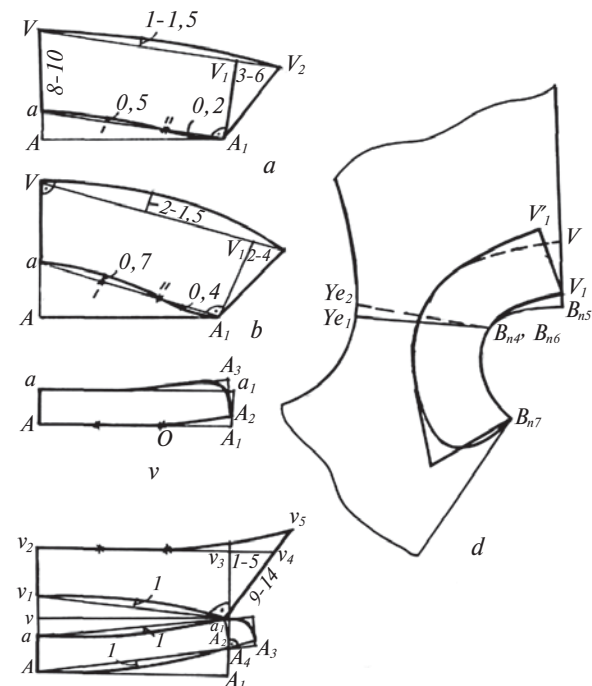
Yoqani loyihalashda shuni e‘tiborga olish kerakki, yoqani bo‘yin o‘miziga o‘tkaziladigan chiziq qancha to‘g‘ri bo‘lsa, yoqaning tikligi shuncha bo‘ladi.

O‘tkazma yoqalar chizmasi

Taqilmasi yuqorigacha bo‘lgan ko‘tarmali qaytarma yoqa chizmasi (67-rasm, a)

$$BnYaA = 18 \text{ sm}$$

1. To‘g‘ri burchak chizib unga A nuqta qo‘yiladi.
2. $AA_1 = BnYaA + 0,5 = 18 + 0,5 = 18,5 \text{ sm}$ (yoqa uzunligi).
3. $Aa = 2-4 \text{ sm}$ (yoqani bo‘yin o‘miziga o‘tkaziladigan nuqta).
4. $aA_1:3$ (yordamchi nuqtalar ularni I va II bilan belgilanadi).
5. I nuqtadan yuqoriga perpendikulyarda 0,5 sm qo‘yiladi.
6. IIA_1 chiziq o‘rtasidan pastga perpendikulyarda 0,2 sm qo‘yiladi.
7. A_1 , 0,2 sm, II, 0,5 sm, a nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi (bo‘yin o‘miziga o‘tkaziladigan chiziq).
8. A_1a chiziqqa A_1V_1 perpendikulyar o‘tkaziladi.
9. $aV = A_1V_1 = 8-10 \text{ sm}$ (yoqa kengligi)
10. V, V_1 nuqtalar birlashtiriladi va 3-6 smga davom ettiriladi. V_2 nuqta bilan belgilanadi.

67-rasm. O‘tkazma yoqalar chizmasi.

11. VV_1 chiziq o‘rtasidan yuqoriga o‘tkazilgan perpendikulyarda 1-1,5 sm ko‘yiladi.

12. V, 1-1,5 sm, V_2 ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

13. V_2 , A_1 nuqtalar chizg‘ich yordamida birlashtiriladi.

Yarim qaytarma yoqa chizmasi (67-rasm, b):

1. To‘g‘ri burchak chizilib, A nuqta bilan belgilanadi.
2. $AA_1 = BnYaA + 0,5 = 18 \text{ sm}$ (yoqa uzunligi).
3. $Aa = 5-7 \text{ sm}$ (yoqani bo‘yin o‘miziga ulanadigan nuqta).
4. $aA_1:3$ (yordamchi nuqtalar, ularni I va II bilan belgilanadi).
5. I nuqtadan yuqoriga perpendikulyarda 0,7 sm qo‘yiladi.
6. IIA_1 chiziq o‘rtasidan pastga perpendikulyarda 0,4 sm qo‘yiladi.
7. A_1 , 0,4 sm, II, 0,7 sm, a nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi (bo‘yin o‘miziga o‘tkaziladigan chiziq).

8. A_1 a chiziqqa A_1 nuqtadan yuqoriga perpendikulyar o'tkaziladi.
9. $aV = A_1V_1 = 8-10$ sm (yoqa kengligi)
10. V, V_1 nuqtalar birlashtiriladi va 2-4 sm ga davom ettiriladi. V_2 nuqta bilan belgilanadi.
11. VV_1 chiziq o'rtasidan yuqoriga o'tkazilgan perpendikulyarda 2-2,5 sm ko'yiladi.
12. $V, 2-2,5$ sm, V_2 ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.
13. V_2, A_1 nuqtalar chizg'ich yordamida birlashtiriladi.

Tik yoqa (67-rasm, v)

1. To'g'ri burchak chizilib, A nuqta bilan belgilanadi.
2. $AA_1 = BnYaA + 0,5 = 18,5$ sm (yoqa uzunligi).
3. $Aa =$ model bo'yicha = 4 sm (yoqa kengligi).
4. $AA_1aa_1 =$ to'rt burchak qilib birlashtiriladi.
5. $A_1O = AA_1:3 = 18,5:3 = 6,1$ sm (yordamchi nuqta).
6. $A_1A_2 = 1,5$ sm (bo'yin chuqurchasi nuqtasi).
7. $OA_2A_3 = 90^\circ$ burchak yasaladi.
8. $A_2A_3 = 4$ sm (yoqa kengligi).
9. A, O, A_2 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.
10. aA_3 chiziq AOA_2 chiziqqa parallel chiziladi.
11. $A_1A_2 = 5$ sm gacha bo'lishi mumkin, u holda yoqa bo'yinga yaxshigina yopishib turadi.

Tik qaytarma yoqa (67-rasm, g):

1. To'g'ri burchak chizilib, A nuqta bilan belgilanadi.
2. $AA_1 = BnYaA + 0,5 = 18$ sm (yoqa uzunligi).
3. A_1 nuqtadan AA_1 chiziqqa o'tkazilgan perpendikulyarda 2—4 sm qo'yiladi, $A_1A_2 = 2—4$ sm.
4. A nuqta A_2 nuqta bilan chizg'ich yordamida birlashtiriladi va 2—2,5 sm ga davom ettiriladi.
5. $A_2A_3 = 2—2,5$ sm (o'tim haqi).
6. AA_2 chiziq o'rtasidan pastga o'tkazilgan perpendikulyarda 1 sm qo'yiladi.
7. $A_3A_4 = 0,5$ sm (yordamchi nuqta).
8. A, 1 sm, A_2, A_4 nuqtalar ravon egri chiziq bilan birlashtiriladi.
9. $Aa = 3—4$ sm (tik yoqa kengligi).

10. AA_2 chiziqqa A_2a_1 perpendikulyar o'tkazilib, unga 2,5—3 sm qiymat qo'yiladi.

11. a, a_1 nuqtalar chizg'ich yordamida birlashtiriladi, o'rtasini aniqlanib, pastga o'tkazilgan perpendikulyarda 1 sm qo'yiladi.

12. a, 1 sm, a_1 nuqtalar ravon egri chiziq bilan, $a_1, 0,5$ sm esa ravon aylana chiziq bilan birlashtiriladi.

13. a_1 nuqtadan Aa yoqaning o'rta chizig'iga perpendikulyar chiziq o'tkaziladi va ularning kesishgan nuqtasiga v qo'yiladi.

14. $av = vv_1$ (yordamchi nuqta).

15. v_1, a_1 nuqtalar chizg'ich yordamida birlashtiriladi, o'rtasidan yuqoriga o'tkazilgan perpendikulyarda 1 sm qo'yiladi.

16. $v_1, 1$ sm, a_1 nuqtalar ravon egri chiziq bilan birlashtiriladi.

17. $v_1v_2 = 4—5$ sm (yoqa kengligi).

18. a_1 nuqtadan perpendikulyar bilan, v_2 nuqtadan chiqqan gorizontal chiziqlarning kesishgan nuqtasiga v_3 qo'yiladi.

19. $v_3v_4 = 1—5$ sm (yoqa uchi).

20. $a_1v_5 = 9-14$ sm (yoqa uchi).

21. $v_2v_3 =$ chiziq 3 ga bo'linib, bir qismi v_5 bilan ravon egri chiziqda birlashtiriladi.

Yassi yotadigan yoqa chizmasi (67-rasm, d):

Yassi yotadigan yoqa chizmasini chizish uchun old va orqa bo'laklar bo'yin o'yindisi aniq belgilangan bo'lishi kerak. Buning uchun old va orqa bo'laklarni shunday joylashtirish kerakki, bunda old va orqa bo'laklarning bo'yin asosi nuqtalari (B_{n4}, B_{n6}) ustma-ust tushsin, yelka nuqtalari (Ye_1, Ye_2) esa bir-biriga 0,5—0,7 sm kirib tursin.

1. $B_{n5}V = 6—7$ sm (yoqa kengligi).

2. Agar yoqada ozgina tiklik kerak bo'lsa, u holda yoqa o'yindisini bo'yin o'mizidan bir oz uzoqlashtirish kerak, ya'ni $B_{n5}V_1 = 1—1,5$ sm, $V_1V_1' = 6—7$ sm.

3. Yoqaning boshqa qismidagi kengliklari shu qiymatda olinadi.

4. Yoqaning old qismidagi chiziqlariga ixtiyoriy shakllar beriladi.

4.11. Yaxlit yoqalar chizmasi

Yaxlit yoqalarning ostki qismi old bo'lak bilan birgalikda, ustki yoqa esa bort adipi bilan birgalikda bichiladi. Yaxlit yoqalar ham

o'tkazma yoqalarga o'xshab: tik yoqa, yarim qaytarma va qaytarmali yoqa bo'lishi mumkin. Yaxlit yoqalar old bo'lak asos chizmasida, yaxlit tik yoqa esa old va orqa bo'lak asos chizmalarida loyihalanadi.

Yaxlit tik yoqa chizmasi

Orqa bo'lakdagi yoqa chizmasi (68-rasm, a):

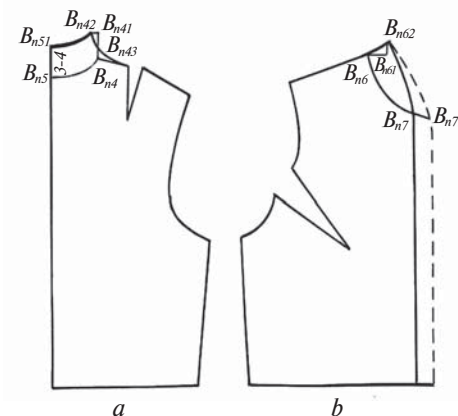
1. Orqa bo'lak andazasi qog'ozga tushirib chizib olinadi va unda B_{n4} , B_{n5} nuqtalar belgilab olinadi.
2. Orqa bo'lakning o'rta chizig'i yuqoriga davom ettiriladi. B_{n5} B_{n51} = 3—4 sm (yoqa tikligi).
3. B_{n4} nuqtadan yuqoriga vertikal chiziq o'tkaziladi. B_{n4} B_{n41} = B_{n5} B_{n51} - 1 = (3—4) - 1 = 2-3 sm.
4. B_{n41} nuqtadan chap tomonga 1 sm qo'yiladi va B_{n42} nuqta bilan belgilanadi.
5. B_{n4} B_{n43} = 1 sm (yordamchi nuqta).
6. B_{n42} nuqta va B_{n43} nuqtalar egri chiziq bilan tutashtirilib, yelka vitochkasigacha davom ettiriladi.

Old bo'lakdagi yoqa chizmasi (68-rasm, b):

7. Yelka vitochkasi ko'chirilgan old bo'lak andazasini qog'ozga tushirib chizib olinadi va unda B_{n6} , B_{n7} nuqtalar belgilab olinadi.
8. B_{n6} B_{n61} = 2—3 sm (gorizontal chiziqda yordamchi nuqta belilanadi). B_{n61} nuqtadan yuqoriga perpendikulyar o'tkaziladi.
9. B_{n61} B_{n62} = (B_{n6} B_{n6} 1:2) = (2-3):2 = 1—1,5 sm.
10. B_{n62} nuqta bilan B_{n6} nuqtalar egri chiziq bilan tutashtiriladi.
11. B_{n62} nuqta bilan B_{n7} nuqta ham egri chiziq bilan tutashtiriladi (agar taqilma o'timsiz bo'lsa).
12. B_{n7} B_{n71} = 2—3 sm (o'tim haqi, agar taqilma o'timli bo'lsa).

Yaxlit ko'tarmali qaytarma yoqa (69-rasm):

1. Yelka vitochkasi yeng o'miziga ko'chirilgan old bo'lak andazasi qog'ozga tushirib chizib olinadi va unda B_{n6} , B_{n7} nuqtalar belgilanadi.
2. B_{n7} B_{n8} = 15—20 sm (1- petlya o'rni).
3. B_{n8} , B_{n6} nuqtalar chizig'ich yordamida tutashtiriladi va yuqoriga davom ettiriladi.

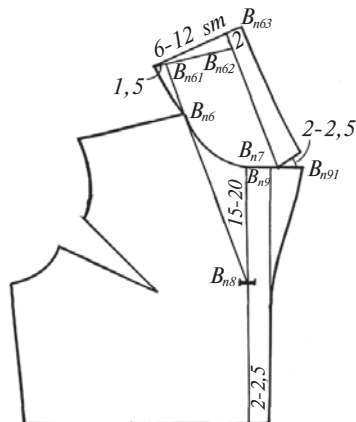

68-rasm. Yaxlit tik yoqa chizmasi.

4. B_{n7} B_{n9} = 2,5 sm (o'tim haqi).
5. B_{n9} B_{n91} = 2—5 sm (yoqaning uchi).
6. O'tim chizig'i B_{n91} nuqtadan 1-chi petlya o'rningacha tutash-tiriladi.
7. B_{n6} B_{n61} = $B_{nY}A:3+1$ = 18:3+1 = 7 sm.
8. B_{n6} B_{n61} chiziqqa B_{n61} nuqtadan perpendikulyar o'tkazilib, chap tomoniga 1,5 sm (ayrim hollarda ko'tarmasi ko'p bo'lishi uchun 2—3 sm) qo'yiladi.
9. 1,5 sm bilan B_{n6} nuqta bir oz egri chiziq bilan tutashtiriladi.
10. B_{n61} B_{n62} = 8 sm (yoqa kengligi).
11. B_{n62} nuqtadan B_{n61} B_{n8} chiziqqa parallel o'tkazilib, yuqoriga davom ettiriladi va unda 2 sm qo'yiladi.
12. B_{n61} va 2 sm nuqtalar tutashtiriladi va yuqoriga davom ettiriladi.
13. B_{n61} B_{n63} = 6—12 sm (yoqa kengligi).
14. Yoqaning uchi 69-rasmdagidek chiziladi.

4.12. Kiyimda bezak elementlarini modellashtirish

Bezakar kiyimni bezash uchun ishlatiladi. Bezaklarning turli tuman xillari mavjud. Bezak sifatida ko'proq furnituralardan

69-rasm. Yaxlit ko'tarmali-qaytarma yoqa chizmasi.

(tugmalar, piston, zamok, ilgak va hokazolar), hamda bezak gazlamalardan (tasma, to'r, lenta va hokazo) foydalaniladi. Bezakning chiroyli turlaridan biri kashta, applikasiya hisoblanadi. Bezaklarni ko'proq asosiy yoki bezak gazlamalardan foydalanib ishlanadi. Bularga: burmalar, ryush, volanlar, adiqlar, mayda taxlamalar, cho'ntaklar, yelkabandlar kiradi.

Gazlama rangida yoki kontrast rangda berilgan bezak bahya qator ham kiyimni bezatadi.

Ryush. Ryush lentasimon gazlama bezagi bo'lib, uning o'rtasidan yig'iladi. Ryush 45° burchak ostida bichiladi. Ryush gazlama rangida yoki boshqa ranglarda bo'lishi mumkin.

Ryush sifatida lentalar va to'rlardan ham foydalanish mumkin. Ryushning uzunligi ryush tikiladigan joy uzunligidan 1,5—2 baravar uzun bo'ladi. Ryushning kengligi 3,5—4 sm bo'ladi. Ryushning ikkala qirgimiga ishlov beriladi (70-rasm, a).

Burmalar. Burmalar lentasimon gazlama bezagi bo'lib uning bir chetidan yig'iladi. Burmaning bir tomoni buyumga tikilsa, ikkinchi tomoniga ishlov beriladi. Burmalar kengligi 15 mm dan — 30 sm gacha bo'ladi. Burmaning uzunligi tikiladigan joy uzunligidan 1,5—2 baravar uzun bo'ladi (70-rasm, b).

Volanlar. Volanlar burmalarga o'xshab ketadi, lekin ular bitta chiziq bo'ylab bichilmaydi, balki aylana bo'ylab bichiladi. Volanning

bir tomoni bo'ylab buyumga tikilsa, ikkinchi tomoniga ishlov beriladi.

Volanni bichish ketma-ketligi quyidagicha:

1. Volan tikiladigan joyning uzunligi o'lchanadi.
2. Aylana radiusi topiladi.

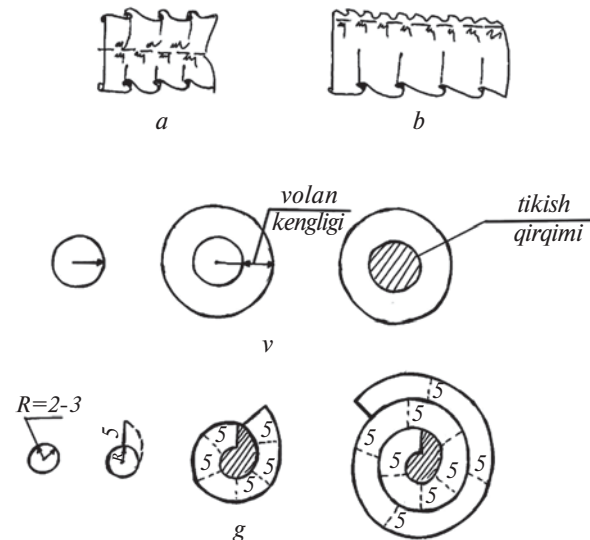
$$R = \frac{\text{tikiladigan joy uzunligi}}{6(\text{doimiy qiymat})}$$

3. Topilgan radiusda aylana chiziladi.
4. Radiusni volan kengligiga oshirib, ikkinchi marta aylana chiziladi.

5. Volan qirg'iladi (70-rasm, v).

Volanni spiral shaklda ham bichish mumkin. *U quyidagi tartibda bajariladi:*

1. 2—3 sm teng bo'lgan radiusda aylana chiziladi.
2. Aylanaga volan kengligidagi perpendikulyar o'tkaziladi (masalan 5 sm).

70-rasm. Bezak elementlarini modellashtirish.

3. Perpendikulyar uchini aylana bilan tutashtiriladi.
4. Aylana atrofida volan kengligida gir aylantirib kerakli uzunligacha qo'yib chiqiladi.
5. Volan qirqiladi (70-rasm, g).

4-bo'lim yuzasidan mustahkamlash uchun savollar:

1. Ayollar kiyimlariga tavsif bering.
2. Bluzka chizmasi uchun kerakli o'lchovlar va ularni gavdadan olinishi.
3. Bluzkani loyihalashda ishlatiladigan qo'shimchalarning turlari va ularni to'r qismida taqsimlanishini izohlang.
4. Bluzkaning orqa va old bo'lak chizmalarini qurish bosqichlari.
5. Nima uchun ko'krak vitochkasi ko'chiriladi?
6. Ko'krak vitochkasini ko'chirish qoidasini aytib bering.
7. Ko'krak vitochkasi yon va bel chiziqlariga qanday ko'chiriladi?
8. Ko'krak vitochkasi bo'yin va yeng o'mizi chiziqlariga hamda old bo'lak o'rta chizig'iga qanday ko'chiriladi?
9. Kiyim detallarini parallel va konussimon qilib qanday kengaytiriladi?
10. Old bo'lak detalida koketkalar qanday hosil qilinadi?
11. Old bo'lak detalida burmalar va taxlamalar qanday hosil qilinadi?
12. O'tkazma yengni loyihalash bosqichlarini izohlab bering.
13. O'tkazma yenglarni qanday usullarda modellashtirish mumkin?
14. Ayollar ko'ylagini loyihalash uchun qanday o'lchovlar kerak bo'ladi va ularni gavdadan qanday qilib o'lchanadi?
15. Kiyimda ishlatiladigan qo'shimchalarning ahamiyatini izohlang.
16. Ayollar ko'ylagi qanday bosqichlarda quriladi?
17. Ko'ylakda bel vitokalari qanday aniqlanadi va u yon, old hamda orqa qismlarga qanday taqsimlanadi?
18. Yaxlit yengli lifni qanday loyihalanadi?
19. Reglan yengli kiyimlar haqida ma'lumot bering.
20. Reglan yengli kiyimlar qanday bosqichlarda loyihalanadi?
21. O'tkazma yoqaning turlari va ularni loyihalash usullarini ayting.
22. Yaxlit yoqa turlari va ularni loyihalash usullarini ayting.
23. Kiyimda bezak elementlari qanday modellashtiriladi?

5. O'ZBEK MILLIY KIYIMLAR TAVSIFI

5. 1. Milliy kiyimlar tarixidan ma'lumot

Kiyim-kechaklar o'zbek xalqi tarixi bilan uzviy bog'liq bo'lib, moddiy-madaniy yodgorliklar ichida xalqlarning milliy o'ziga xosligini aks ettirib, etnik belgilari bilan ajralib turadi.

Kiyimlarda el-elat tarixiga borib taqaladigan an'analar, ijtimoiy munosabatlar, ma'rifiy, din va estetik shakllarning ayrim unsurlari ifodalanadi. Jamiyat turmushi, iqtisodiyoti va siyosatida bo'layotgan o'zgarishlar bilan baravar kiyim shakllari ham o'zgarib boradi, unda xalqning moddiy ahvoli, kishilarning didi, go'zallik to'g'risidagi ideallari, xo'jalik yuritishning o'ziga xos jihatlari hamda oilaviy turmushning ba'zi tomonlari ham ko'zga yaqqol tashlanadi.

Xalqimizning xilma-xil, rang-barang va jozibali liboslari tarixini o'rganishdan maqsad — yoshlarga milliy o'zligini anglatish, o'zbek xalqining qadimdan to hozirgi davrgacha bo'lgan an'anaviy, betakror kiyimlarini ko'rsatish, xalqimiz orasida saqlanib kelayotgan madaniy merosimizni aks ettirish va davomiyligini anglatishdan iboratdir.

Markaziy Osiyo Uyg'onish davrida (IX-XIV asrlar) ayollar ikkita ko'ylak kiyishardi: ich ko'ylak gavdaga juda yopishib turadigan tunukasimon bichimli, uzun, tor yengli, ko'krak qismida vertikal kesimi bor bo'lsa, ust ko'ylak ham gavdaga juda yopishib turadigan, beldan past qismi tugmasiz ochiq, yenglari kalta-kalta bo'lardi. Ko'ylaklar ip gazlamadan va shoyi gazlamadan sernaqsh qilib tikilardi. U davr kiyimi haqidagi ma'lumotni odam rasmini chizish man etilmagan vaqtlarda tuzilib, bizgacha etib kelgan ajoyib kitob miniatyurasidan olishimiz mumkin. U vaqtlarda ayollar yuzlarini bekitmay yoki yuzlarining pastki qisminigina doka ro'mol bilan bekitib yurardilar.

Paranji yopinish XVIII asrda odat bo'ldi. Bu turmushni biqiqlikka olib kelgan, sosial o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lgan. Paranji arabcha „faroji“, erkaklar ust kiyimi — to'n so'zidan kelib chiqqan. To'n

asta-sekin boshga yopilib, gavgani ham yashirib turishga xizmat qiladigan, orqa tomonidan pastki qismi bir-biriga chatilgan ikkita uzun soxta yengi (bandak) bor ayollar kiyimi bo'lib qolgan. Betga esa paranji ostidan chachvon — otning dum qilidan to'qilgan to'r parda tutilgan.

Ayollar kiyimi XIX asr oxirlariga kelib u ko'ylak, lozim, nimcha va ro'moldan iborat bo'lgan. Ko'ylak qizil rangli guldor shoyi matodan tikilgan, to'g'ri bichimli, keng va uzun, etagi biroz kengaygan, yenglari to'g'ri va uzun. Ko'ylakning oldi qirqimli, tik yoqali (bu yoqa „no'g'ay yoqa“ yoki „it yoqa“ deb ham atalgan), old qirqimining yuqorisida bog'ich bilan bog'lanadi. Ustidan nimcha (peshmat) kiyilgan. Nimchaning uzunligi tizzadan pastroqqacha tushib turadi, astarli, avrasi kimxob yoki parcha matodan, astari ip gazlamadan tikilgan. Ro'mol ipak tolali, to'rtburchak shaklida, chetlari popukli — „farang ro'mol“, diagonaliga buklab o'ralgan va ustidan „tillaqosh“ taqilgan. *Tillaqosh* — peshona bezagi bo'lib, yupqa tilla hal yuritilgan kumush plastinkadan yasilib, pastki ziyolari qosh shaklida bo'lgan, pastida xuddi bargakniki singari osilchoqlari bo'lgan, tillaqosh chiroyli naqshlar hamda feruza va boshqa ko'plab rang-barang qimmatbaho toshlar („ko'zlar“) bilan bezatilgan.

Erkaklar kiyimi. Erkaklar milliy kiyimi tarkibiga ko'ra ichki va ustki kiyimlarga bo'linadi. Ichki kiyimlar ko'ylak va ishtondan iborat edi. Erkaklar ko'ylagi asosan bir tusdagi oq matodan tikilgan, to'g'ri bichimli, etagiga qarab biroz kengaygan, uzunligi tizzagacha bo'lgan. Yoqasi ikki turda bichilgan: oldi yopiq, kesimsiz, yelkadan yelkagacha ko'ndalang o'mizli — „mullacha ko'ylak“, ba'zan ularning yoqa o'miziga jiyak ham tikilgan. Ikkinchi tur ko'ylaklar tik yoqali, oldi qirqimli ko'ylaklar bo'lib, qirqimiga ikki buklangan planka tikilgan. Erkaklarning ustki kiyimlari bir necha xil bo'lgan: paxtali qavima to'n yoki chopon, qaviqsiz yaxtak yoki avra to'n, movutdan to'qilgan chakmon, avrasiz po'stin, pocha po'stin va h.k.z. Odatda ko'ylak ustidan oldi ochiq chopon kiyib yurilgan. Choponlar sidirg'a gazlamadan, yo'l-yo'l beqasamdan, guldor nimshoyi gazlamadan va adrasdan tikilgan. Erkaklar kiyim-kechaklari tarkibida belbog' alohida ahamiyatga ega bo'lgan. Mahalliy gazlamalardan tikilgan belbog', kashtalar bilan bezatilgan chorsilar juda rasm

bo'lgan. Bosh kiyimlari — do'ppilar kishilarning yoshiga va mavqeiga qarab turlicha bo'lgan: cho'qqi, yarim qubba va to'rtburchak shakldagi do'ppilar alohida yoki salla bilan birga kiyilgan.

Sallalar ip gazlama, ip aralash jun matolar, doka, ba'zan qimmatbaho matolardan tayyorlangan. Aholining har bir ijtimoiy tabaqasi sallani o'ziga xos o'rashi bilan ajralib turgan. Keksa yoshdagi kishilar odatda oppoq, o'rta yoshdagilar — kulrang, yoshlar esa rangdor salla o'raganlar. Erkaklar poyafzali maxsi-kavush, „amir-kon“ etiklardan iborat bo'lgan.

5.2. Zamonaviy milliy liboslar

XX asrning ikkinchi yarmiga kelib o'zbek ayollari kostyumi zamonga, yangicha turmush tarziga, zamonaviy modaga muvofiq rivojlanishda davom etdi. Uzun yaxlit, koketkali ko'ylak milliy mansublik simvoli bo'lgani uchungina emas, balki, asosan xalq kostyumida iqlim xususiyatlariga, tevarak-atrofdagi tabiatga va turmush tarziga to'g'ri keladigan rasional shakllar, bichimlar bir necha asrlardan beri saralanib kelgani uchun saqlanib qoldi. Ayollar ko'ylagidagi yorqin ranglar mutanosibligi o'lkamiz tabiatiga monand tushgan bo'lib, shaklning bemaolol tushib turishi jazirama quruq iqlim sharoitiga mos keladi (bunda kiyim tagi qatlamidagi tabiiy ventilyasiyasi yaxshi bo'ladi).

Moda „shabadasi“ ayollarning an'anaviy ko'ylagiga hech ayamay zamona o'zgarishlarini kiritib boradi.

Koketkalarining uzunligi va shakli (oval, to'g'ri to'rtburchak, burchak), ko'ylakdagi uzunlik va shakl (to'g'ri to'rtburchak, trapeziyasimon) va shakl hosil qilish prinsiplari (burmalar, taxlamalar, plisse, gofre, qiya bichiq, klyosh, qiyiq bo'laklar), yeng uzunligi, shakli va bichimi (o'tqazma, reglan, yaxlit bichilgan) o'zgarib bormoqda; yoqa turlarining (inglizcha klassik, sholsimon, tik, qaytarma, yaxlit bichilgan va hokazo) va yoqa o'mizining („u“-simon, oval, kare, „qayiqcha“ va boshqalar nihoyatda ko'p xilmaxilligi ko'zga tashlanadi. Ishlatiladigan dekorativ bezak turlari ham turli-tuman: kashta, qo'yma burma, kant va boshqalar. Qiziqarli

71-rasm. O'zbekcha ko'ylak modellari.

yangiliklardan biri — taxlama burma sifatida ko'ylak pastki tomonining yuqori qirqimini ozroq-ozroq terib qo'yilishi (71-rasm).

Ishlatiladigan materiallar turi, ulardagi rang boyligi va naqshlar echimi butunlay moda yo'nalishiga qarab hal qilinadi. Lekin an'anaviy xonatlas hamisha bir xilda mashhur bo'lib keladi. Uning naqsh motivi ham zamon, voqelik, davr ta'sirida o'zgarib turadi.

Xonatlasdan tikilgan liboslarning ustida o'tkazilgan tadqiqotlarning ko'rsatishicha, undagi rapportning kattaligi, rasmlarning aniq-ravshanligi va qat'iyligi bu kiyimni ko'p bo'laklardan tikishga imkon bermaydi, uning shakli aniq, to'g'ri to'rtburchakka yaqin bo'lishi kerak.

Rang tuslarining turlari va naqsh-gul echimlari boy bo'lgani sababli ko'ylak kompozitsiyasiga bezak tariqasida boshqa materiallar, kashta gullar, hatto lyureks (yaltiroq qoplamali ingichka iplar) aralashtirish tavsiya etilmaydi. Xonatlas ko'ylaklarni modellashga material rasmdan qiziqarli qilib foydalanish, detallarning shakli aniqligi, mutanosibligi va yoqalarning xilma-xilligi hisobiga erishiladi.

5.3. Ayollar o'zbekcha ko'ylagini texnik modellash

An'anaviy milliy ko'ylak gavda qismi to'g'ri bichimli, koketka chizig'i bo'ylab burmali bo'ladi. Koketka asosan ko'ylakning gavda qismiga ulanadigan chizig'i bo'ylab dumaloq bo'ladi. Old tomonda koketka bo'laklari bir-birining ustiga o'tib turadi. Yoqasi qirqma, yoqa o'mizi bo'ylab o'tqazma, qaytarma qismining shakli har xil

bo'ladi. Bunday ko'ylakning loyihasini tuzish metodlarining boy tarixi bo'lib, unda xalq an'analari hisobga olinadi. Mazkur qo'llanmada milliy ko'ylak loyihasini beli qirqma bo'lmagan ovropacha ko'ylak loyihasi asosining chizmasida tuzish varianti (72-rasm) taklif etilgan.

Old va orqa bo'laklar chizmasida oldin vitochkani bekitib, tipik koketka chizig'i o'tkaziladi. Koketka chizig'i orqa bo'lakda L nuqtasidan, old bulakda esa L_1 nuqtasida o'tkazilgani ma'qul.

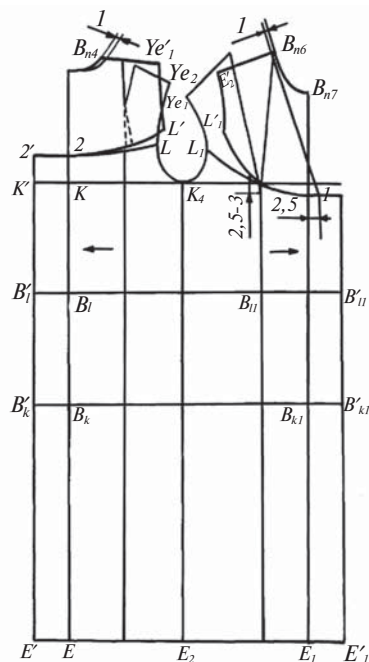
Old bo'lakda koketka chizig'i ko'krakning yuqori nuqtasidan 2,5—3 sm yuqoriroqdan o'tishi kerak, bu chiziq asta-sekin simmetriya chizig'iga tushib, undan 2,5—3 sm ga o'tadi (koketkaning bir-biri ustiga o'tish kengligi). Tipik vitochkani to'g'nag'ich bilan to'g'nab, belgilangan chiziqlar bo'ylab qirqiladi. L_1 nuqta surilib yangi holat L'_1 ga o'tadi. Shunday qilib, ko'krak vitochkasi koketka chizig'iga ko'chiriladi.

Orqa bo'lak yelka vitochkasini o'z o'rnida qoldirish mumkin. Lekin, ba'zan gazlama guli buzilmasligi uchun orqa bo'lak koketka detalining yelka vitochkasini ham koketka chizig'iga ko'chirish mumkin. Buning uchun yelka vitochka uchidan koketka chizig'igacha vertikal chiziq o'tkaziladi. Shu belgi chiziq bo'ylab koketka qirqiladi. Yelkadagi vitochka to'g'nag'ich bilan to'g'naladi-da, bu vitochka koketka chizig'iga va vertikal qirqilgan joyga ko'chiriladi. Hosil qilgan andaza konturlari bo'ylab, orqa bo'lak koketkasining shakli olinadi.

Shunday qilib, old bo'lakdagi koketka chizig'i — L'_1 1, old bo'lakning gavda qismini koketkaga ulash chizig'i — L_1 1; orqa bo'lakning koketka chizig'i — L'_2 , orqa bo'lakning gavda qismini koketkaga ulash qismi L_2 bo'ladi. Koketkaga ulash chizig'i bo'ylab gazlamadan burma hosil qilishga mo'ljallab, ko'ylakning ham old, ham orqa bo'lak gavda qismi kengaytirish qo'yimi istalgancha, ixtiyoriy olinadi. Buning uchun old va orqa bo'laklar simmetriya chiziqlarini gavda qismini kengaytirmoqchi bo'lgan miqdorga suriladi:

$$22' = KK' = BIBI' = EE' = B_{11}B'_{11} = B_{k1}B'_{k1} = E_1E'_1 = 10 \text{ sm}$$

Ko'ylak gavda qismining minimal kengaytirilishi 10 sm ga teng bo'ladi.

72-rasm. O'zbekcha ko'ylakning loyihasi.

ma'lum o'zgarishlar bo'lmoqda, ya'ni ko'ylak gavda qismining bichimi, hajmi va uzunligi qisqarmoqda. Koketka, yoqa, yenglarning katta-kichikligiga va shakliga ko'pgina omillar, shu jumladan moda ham ta'sir etmoqda.

Hozirgi o'zbekcha ko'ylakda turli bezaklar, qo'yma burmalar, aylana burmalar, plisse va hokazolar ishlatiladi. Bu esa ko'ylaklarning gavda qismi bilan koketkaning loyihasi bir xil bo'lsa ham ularning tashqi ko'rinishini o'zgartiradi.

5.4. O'zbekcha milliy lozimni loyihalash

Lozim ayollar kiyimining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Ayollar kiyimining bu turi milod boshlaridagi xotin-qizlar tasvirida uchraydi. Lozimni ham o'z tarixi bor. U shakl, ishlatiladigan material, dekori

Agar bu kengaytirish yetarli bo'lmasa, old va orqa bo'laklar qo'shimcha suriladi. Buning uchun surish chizig'i belgilab olinadi. Bu chiziqlar orqa bo'lakda beldagi vitochka markazidan, old bo'lakda esa beldagi ikkala vitochka markazidan vertikal o'tkaziladi. Old va orqa bo'laklari belgi chiziqlar bo'ylab qirqib, hamma bo'laklarni gorizonttal bo'ylab orqa bo'lakni o'ng tomonga, old bo'lakni chap tomonga suriladi. Yon qirqimlar — K_4E_2 vertikal yo'nalishda belgilanadi. Old va orqa bo'laklarning qo'shimcha surilish kengligi ixtiyoriy bo'ladi. Old va orqa bo'laklar uzil-kesil surilib bo'lgandan keyin ularning yuqori qirqimlari shakli chiziladi.

Ayollarning an'anaviy o'zbekcha ko'ylagida, hozirgi paytda

jiyatidan o'zgarib turgan bo'lsa ham, asl xalq bichimini saqlab qolgan. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, kengligini kamaytirish maqsadida lozim bichimini ayollar shimi loyihasiga yaqinlashtirish boshlangan. Lozimni ko'ylak bilan bir xilda modellash kerak, chunki ular gavdaning idrok etilishida bir butunni tashkil etadi. Bunda shakl jihatidan ham, rang, ishlatiladigan gazlamalar va bezagi jihatidan ham xillilik bo'lishi kerak. Shuning bilan birga gazlama tanlashda gigiyenik talablarni ham hisobga olish muhim hisoblanadi.

Lozim chizmasini tayyorlash uchun quyidagi o'lchovlar kerak bo'ladi.

$$BIYaA = 38 \text{ sm}$$

$$BkYaA = 52 \text{ sm}$$

$$LU = 90 \text{ sm}$$

$$PK = 20 \text{ sm.}$$

$$QBk = 4-6 \text{ sm.}$$

$$1. \text{ To'g'ri burchak chizilib, burchakka } Bl \text{ nuqta qo'yiladi. (73-rasm).}$$

$$2. BIP = LU = 90 \text{ sm (lozim uzunligi).}$$

$$3. BIQ = BkYaA:2 + (10-11) = 52:2 + (10-11) = 36 \text{ sm (qadam chizig'i oralig'i).}$$

$$4. Bl, Q, P \text{ nuqtalardan o'ng va chap tomonga gorizonttal chiziqlar o'tkaziladi.}$$

$$5. BIB_1 = BkYaA + QBk = 52 + (4-6) = 56 \text{ sm (lozim kengligi).}$$

$$6. QQ_1 = BB_1 = 56 \text{ sm (qadam chizig'idagi kenglik).}$$

$$7. Q_1Q_2 = Q_1^1Q_2^1 = BkYaA:4-2 = 52:4-2 = 11 \text{ sm (og' qismi kengligi).}$$

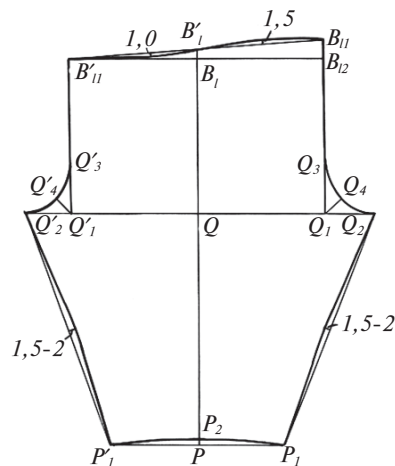
$$8. Q_1Q_3 = Q_1^1Q_3^1 = Q_1Q_2 = 11 \text{ sm (yordamchi nuqta).}$$

$$9. Q_1Q_4 = Q_1^1Q_4^1 = 4-8 \text{ sm } (Q_3Q_1Q_2 \text{ va } Q_3^1Q_1^1Q_2^1 \text{ burchak bissektrissalari}).$$

$$10. Q_3, Q_4, Q_2 \text{ va } Q_3^1, Q_4^1, Q_2^1 \text{ nuqtalar ravon egri chiziq bilan hamda } Bl_1, Q_3 \text{ va } Bl_1^1, Q_3^1 \text{ nuqtalar to'g'ri chiziq bilan tutashtiriladi va yuqoriga davom ettiriladi.}$$

$$11. PP_1 = PP_1^1 = PK = 20 \text{ sm.}$$

$$12. P_1 \text{ nuqta } Q_2 \text{ nuqta hamda } P_1^1 \text{ nuqta } Q_2^1 \text{ nuqta bilan chizg'ich yordamida tutashtiriladi, ularning o'rtasidan o'tkazilgan perpendikulyarda } 1,5 \text{ sm qo'yiladi.}$$

73-rasm. Lozim chizmasi.

13. $PP_2 = 1,5$ sm (pocha qismining ko'tarilishi).
14. Q_2 , 1,5—2 sm, P_1 nuqtalar, Q_2^1 , 1,5—2 sm, P_1^1 va P_2 , P_1^1 , P_1 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.
15. $Bl_1Bl_2 = BkYaA:10-1 = 52:10-1 = 4,2$ sm (orqa bo'lak chizig'ining ko'tarilish nuqtasi).
16. Bl_1^1 va Bl_2 nuqtani chizg'ich yordamida tutashtiriladi, 73-rasmda ko'rsatilganidek qilib perpendikulyarlar o'tkaziladi va pendikulyar o'rtalarida 1,0 va 1,5 sm qo'yiladi.
17. Bl_1^1 , 1,0, Bl_1^1 , 1,5 sm, Bl_2 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

5-bo'lim yuzasidan mustahkamlash uchun savollar:

1. Milliy kiyimlar o'zining qanday tarixiga ega?
2. Parangi qanday kiyim va uni kiyish qachon urf bo'lgan?
4. Ayollar va erkaklar milliy kiyimlarining qanday turlari bo'lgan?
5. Hozirgi zamonaviy liboslarning qanday turlarini bilasiz?
6. Ayollar milliy ko'ylagini qanday modellashtiriladi?
7. Ayollar milliy lozimini qanday loyihalaniadi?

6. ERKAKLAR KO'YLAGINI LOYIHALASH

Ko'ylakni loyihalash uchun gavdadan kerakli o'lchovlar olinadi.

$BnYaA = 20,5$ sm $YelK = 15,5$ sm $KYaA = 50,0$ sm
 $OrbU = 45,5$ sm $OrK = 20,4$ sm $YelQ = 48,5$ sm
 $OIK = 19,2$ sm $KU = 75,0$ sm $YelA = 32,2$ sm
 $YeU = 62$ sm $YeO'Ch = 21,4$ sm $BA = 18,4$ sm
 $YelQ$ (old bo'lak) = 45,4 sm

Quyidagi qo'shimchalar kerak bo'ladi:

$Q_{yen.o'm.} = 3,5-4,5$ sm, $Q_{bn} = 1,5$ sm, $Q_{yelA} = 8-9$ sm
 $QK = 7,5$ sm — ko'krak uchun qo'shimcha quyidagicha taqsimlanadi:
 — orqa bo'lak uchun — 30% = 2,25 sm
 — old bo'lak uchun — 30% = 2,25 sm
 — yeng o'mizi uchun — 40% = 3 sm.

So'ngra quyidagi 7-jadval to'ldiriladi:

7-jadval

Bo'laklar	Belgilanishi	O'lchamni bo'laklar bo'yicha bo'linishi	Ko'krak qo'shimchasini bo'linishi	Bo'laklardagi kenglik
Orqabo'lak	KK_2	20,4	2,25	22,65
Yeng o'mizi	K_2K_3	10,4	3	13,40
Old bo'lak	K_3K_1	19,2	2,25	21,45
Jami		50,0	7,5	57,5

Ko'ylakning to'r qismi (74-rasm)

1. To'g'ri burchak chizilib burchakni B_n bilan belgilaymiz.
2. $B_nE = KU = 75$ sm (ko'ylak uzunligi).

3. $B_n K = YeO'Ch + Q_{yen.o'm.} = 21,4 + 3,5 = 24,9$ sm (ko'krak chizig'i oralig'i).

4. $B_n B_1 = OrbU = 45,5$ sm (bel chizig'i oralig'i).

5. $B_1 B_k = OrbU : 2 = 45,5 : 2 = 22,7$ sm (bo'ksa chizig'i oralig'i).

6. $KK_1 = KYaA + QK = 50 + 7,5 = 57,5$ sm (ko'ylak kengligi).

7. K_1 nuqtadan yuqoriga va pastga vertikal chiziq o'tkaziladi — old bo'lak o'rta chizig'i.

8. B_n, K, B_1, B_k, E nuqtalardan o'ng tomonga gorizontal chiziq o'tkaziladi va old bo'lak o'rta chizig'i bilan kesishgan nuqtalarni mos ravishda $B_{n1}, K_1, B_{11}, B_{k1}, E_1$ bilan belgilanadi.

9. $KK_2 = OrK + Q_{or}K = 20,4 + 2,25 = 22,65$ sm (orqa kenglik).

10. $K_2 K_3 = YeO'K + Q_{yen.o'm.}K = 10,4 + 3 = 13,4$ sm (yeng o'mizi kengligi).

11. $K_3 K_1 = OIK + Q_{ol}K = 19,2 + 2,25 = 21,45$ sm (old kenglik).

12. $K_2 K_3$ nuqtadan yuqoriga bo'yin chizig'i bilan kesishguncha vertikal chiziq o'tkaziladi.

13. $K_2 K_4 = K_2 K_3 : 2 = 13,4 : 2 = 6,7$ sm (yon chiziq).

14. K_4 nuqtadan pastga etak qismi bilan kesishguncha vertikal chiziq o'tkaziladi va bel bo'ksa etak qismi bilan kesishgan nuqtalarni mos ravishda B_{l2}, B_{k2}, E_2 bilan belgilanadi.

Orqa bo'lakni loyihalash (74-rasm)

15. $B_n B_{n2} = BnYaA : 3 + Q_{bn} = 20,5 : 3 + 1,5 = 8,2$ sm (bo'yin o'mizi kengligi).

16. B_{n2} nuqtadan yuqoriga vertikal chiziq o'tkaziladi va unda bo'yin o'mizi balandligi qiymati qo'yiladi.

$B_{n2} B_{n3} = BnB_{n2} : 2 = 8,2 : 2 = 4,1$ sm.

17. B_n, B_{n3} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

18. Yelka nuqtani topish uchun ikkita yoyning kesishish nuqtasi aniqlanadi.

19. $R_1 = BIYe = YelQ + 2,5 = 48,5 + 2,5 = 51,0$ sm (yelka nuqtasi bu yerda 2,5 sm vitochka miqdori).

20. $R_2 = YelK + 0,9 = 15,5 + 0,9 = 16,4$ sm (yelka nuqtasi).

21. B_{n3} va Ye nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi.

22. $K_4 K_5 = K_2 K_4 = 6,7$ sm (markaz nuqtasi)

23. K_5 nuqtadan orqa kenglik chizig'iga perpendikulyar tushiramiz va b nuqta bilan belgilaymiz.

24. K_5 nuqtadan sirkul yordamida b, K_4 nuqtalar tutashtiriladi.

25. b, Ye nuqtalar esa ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

26. $B_n T = 5,5$ sm (koketka uzunligi modelga qarab olinadi).

27. T nuqtadan yeng o'mizi egriligi chizig'i bilan kesishguncha gorizontal chiziq o'tkaziladi va T_1 bilan belgilanadi.

28. $T_1 T_2 = 2,5$ sm (vitochka chuqurligi).

29. T_2, T nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

Old bo'lakni loyihalash (74-rasm)

30. $B_{n1} B_{n4} = 1,5 - 2,5$ sm (bo'yin o'mizi nuqtasini aniqlash).

31. B_{n4} nuqtadan chap tomonga gorizontal chiziq o'tkaziladi va unda bo'yin o'mizi kengligi belgilanadi.

$B_{n4} B_{n5} = B_n B_{n2} - 1,7 = 8,2 - 1,7 = 6,5$ sm (bo'yin o'mizi kengligi).

32. $B_{n4} B_{n6} = B_{n4} B_{n5} + 0,5 = 6,5 + 0,5 = 7,0$ sm (bo'yin o'mizi chuqurligi).

33. B_{n5}, B_{n6} nuqtalar tutashtirilib o'rtasidan pastga o'tkazilgan perpendikulyarda 1,5 sm qo'yiladi.

34. $B_{n5}, 1,5$ sm, B_{n6} nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi. Yelka nuqtasini topish uchun ikki yoyni kesishish nuqtasi topiladi.

35. $R_3 = YelQ$ (old bo'lak) = 45,4 sm (yelka nuqtasi).

36. $R_4 = YelK + 0,9 = 15,5 + 0,9 = 16,4$ sm (yelka nuqtasi).

37. B_{n5}, Ye_1 nuqtalar chizg'ich yordamida tutashtiriladi.

38. K_5 nuqtadan old kengligi chizig'iga perpendikulyar tushirilib b_1 bilan belgilanadi.

39. K_5 nuqtadan sirkul yordamida b_1, K_4 nuqtadan tutashtiriladi.

40. b_1, Ye_1 nuqta esa ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

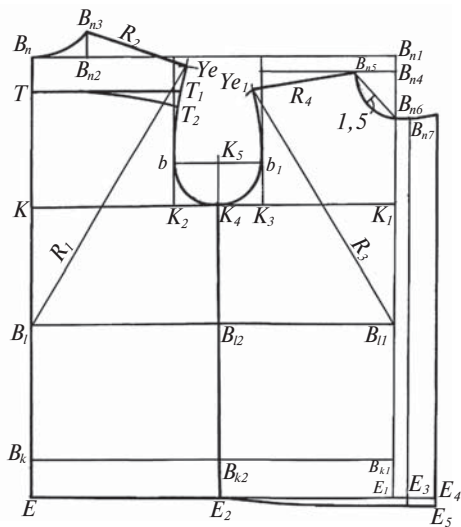
41. $E_1 E_3 = 2 - 2,5$ sm (o'tim haqi).

42. $E_3 E_4 = 4 - 4,5$ sm (bort adipi).

43. E_3, E_4 nuqtalaridan yuqoriga bo'yin o'yindisi chizig'ining davomi bilan kesishguncha vertikal chiziqlar o'tkaziladi.

44. $E_4 E_5 = 1 - 1,5$ sm (etak qismining tushishi).

45. E_5, E_2 nuqtalar ravon egri bilan tutashtiriladi.

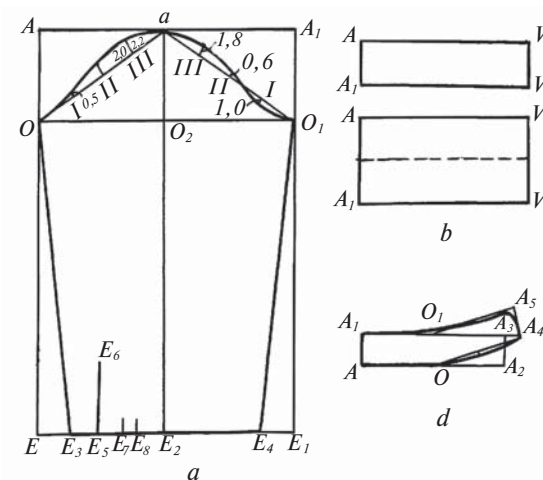
74-rasm. Erkaklar ko'ylagining chizmasi.

O'tkazma yeng chizmasi (75-rasm, a)

1. To'g'ri burchak chizilib burchak A nuqta bilan belgilanadi.
2. $AE = YeU - (5-6) = 62 - (5-6) = 57$ sm (yeng uzunligi bu yerda 5-6 manjet kengligi).
3. $AO = 0,15 KYaA + QYeO'Ch + 1,5 = 0,15 \times 50 + 3,5 + 1,5 = 12,5$ sm (yeng boshi balandligi).
4. A, O, E nuqtalardan gorizontaal chiziqlar o'tkaziladi.
5. $AA_1 = YeIA + QYeIA = 32,2 + 9 = 41,2$ sm (yeng kengligi).
6. A_1 nuqtadan pastga vertikal tushiriladi va yeng boshi balandligi chizig'i bilan kesishgan nuqta O_1 , etak qismi bilan kesishgan nuqta E_1 bilan belgilanadi.
7. $Aa = AA_1 : 2 = 41,2 : 2 = 20,6$ sm (yeng o'rtasi).
8. a nuqtadan pastga vertikal chiziq o'tkaziladi va etak chizig'i bilan kesishgan nuqta E_2 bilan belgilanadi.
9. O, O_1 nuqtalar a bilan chizg'ich yordamida tutashtiriladi.
10. Oa va aO_1 chiziqlar 4 bo'lakka bo'linadi va ular I, II, III bilan belgilanadi.

Manjet chizmasi (75-rasm, b)

Buning uchun tomonlari quyidagilarga teng bo'lgan to'g'ri to'rtburchak chiziladi.

75-rasm. O'tkazma yeng manjet va tik yoqa chizmasi.

11. Yengning orqa qismidagi bu bo'laklarda mos ravishda 0,5 sm, 2,0 sm, 2,2 sm yuqoriga perpendikulyarda qo'yiladi.
12. Orqa bo'lak yeng boshi egriligi O, 0,5 sm, 2,0 sm, 2,2 sm, a nuqtalar orqali ravon egri chiziq bilan birlashtiriladi.
13. Yengning old bo'lagida har bir bo'lakda mos ravishda 1,0 sm pastga 0,6 sm, 1,8 sm yuqoriga perpendikulyarda qo'yiladi.
14. Old bo'lak yeng boshi egriligi a, 1,8 sm, 0,6 sm, 1 sm, O nuqtalar orqali ravon egri chiziq bilan birlashtiriladi.
15. $E_2E_3 = E_2E_4 = (BA + QBI + 2) : 2 = (18,4 + 10 + 2) : 2 = 15,2$ sm (etak qismi kengligi).
16. E_3 nuqta O nuqta bilan, E_4 nuqta O_1 nuqta bilan chizg'ich yordamida tutashtiriladi.
17. $E_3E_5 = 4$ sm (taqilma o'rni).
18. $E_5E_6 = 10$ sm (taqilma uzunligi).
19. $E_5E_7 = 4$ sm (taxlama o'rni).
20. $E_7E_8 = 2$ sm (taxlama miqdori).

1. $AV = 0,25 KYaA + 14 = 0,25 \times 50 + 14 = 26,5$ sm (manjet uzunligi).

2. $AA_1 = VV_1 = 5-6$ sm (manjet kengligi).

3. Agar manjet 2 qavatli bo'lsa: $AA_1 = VV_1 = 10-12$ sm.

Tik yoqa chizmasi (75-rasm, v)

1. To'g'ri burchak chizilib burchak A nuqta bilan belgilanadi.

2. $AA_1 = 2,5-3,5$ sm (yoqa tikligi).

3. $AA_2 = BnYaA + (2-2,5) + 0,5 = 23$ sm (yoqa uzunligi bu erda $2-2,5$ o'tim haqi $0,5$ sm erkin turishi uchun).

4. $AO = AA_2 : 2 = 23 : 2 = 11,5$ sm (yarim yoqaning o'rtasi).

5. O nuqtadan yuqoriga perpendikulyar chiqarib kesishgan nuqtasini O_1 bilan belgilanadi.

6. $A_2A_3 = 2-2,5$ sm (yordamchi nuqtalar).

7. A_3 nuqtadan gorizontaal chiziq davom ettiriladi.

$A_3A_4 = 1,8-2$ sm (bo'yin chuqurchasi nuqtasi).

8. A_4 nuqta O nuqta bilan chizg'ich yordamida tutashtiriladi.

9. A_4O chiziqqa A_4 nuqtadan perpendikulyar chiqariladi.

10. $A_4A_5 = 2,5-3,5$ sm (yoqa tikligi).

11. A_5 nuqta O_1 nuqta bilan chizg'ich yordamida tutashtiriladi.

12. A_5O_1 va A_4O chiziqlar o'rtasidan pastga tushirilgan perpendikulyarda $0,5$ sm qo'yiladi.

13. Yoqaning yuqori qismi A_1 , O_1 , $0,5$ sm, A_4 nuqtalar orqali ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

14. Yoqaning buyumga o'tkaziladigan qismi A, O, A_4 nuqtalar ravon egri chiziq bilan tutashtiriladi.

6- bo'lim yuzasidan mustahkamlash uchun savollar:

1. Erkaklar ko'ylaklarini loyihalash uchun kerakli o'lchovlar va qo'shimchalar turlari, ularni gavdadan va jadvaldan olish yo'llari.

2. Erkaklar ko'ylagini qanday bosqichlarda quriladi?

3. Ko'ylakning yengi, yoqasi va manjeti qanday quriladi?

7. ANDAZALARNI GAZLAMA USTIGA QO'YISH VA BICHISH

Andazalarni gazlama ustiga qo'yish hamda kiyimni bichish texnik talablarga muvofiq bajarilishi lozim.

Tukli gazlamalar, shuningdek, har xil tusdagi gazlamalardan kiyim bichish vaqtida asosiy gazlamadan tikiladigan detallarning barcha andazalari (adip va ostki yoqalar bundan mustasno) bir tomonga qaratilishi kerak. Kiyim duxoba, baxmal, nimbaxmal, chiyduxobadan bichilayotganda andazani gazlama tuki pastdan yuqoriga qarab turadigan qilib joylash kerak. Shunda tayyor kiyimning materiali yaltirab turmaydi. Gullari har tomonga qaratilgan gazlamalarda andazalarni gazlama gullari pastdan yuqoriga yoki aksincha, yuqoridan pastga qarab turadigan qilib joylash tavsiya etiladi.

Tuklari ko'zga arang chalinadigan materialdan tikiladigan kiyimni bichganda hamma detallarda material tuklarining bir yo'nalishda joylashgan bo'lishiga e'tibor berish kerak. Agar gazlama ustiga ikkita kiyimning andazalarini bir yo'la joylashtirishga to'g'ri kelsa u holda bir kiyimning jami detallarida gazlama tuklari bir tomonga ikkinchi komplektda esa boshqa tomonga qaratilishi lozim.

Sidirg'a rang yo'l-yo'l yoki katak (tuksiz) gazlamadan kiyim bichishda (agar kataklar gullar simmetrik joylashgan bo'lsa) detallarning andazalarini qarama-qarshi yo'nalishda joylashga yo'l qo'yiladi. Gullari nosimmetrik, shuningdek, ma'lum yo'nalishda joylashgan gazlamada bir kiyimning hamma detallari andazasi bir tomonga qaratib qo'yiladi.

Xol-xol gulli (xollar yirik bo'lsa) yoki yo'l-yo'l gazlamadan kiyim bichishda va tikishda kiyim orqasi va oldining o'rta chizig'i gulning qoq o'rtasiga to'g'ri keltirilishi lozim.

Yo'l-yo'l va katak gazlama ustiga andazalarni joylayotganda ayrim detallarning chetlaridagi chunonchi: kiyimning oldida — bortlar

chetidagi, kiyim orqasida — oʻrta chiziqdagi bort adiplarida — yoqa qaytarmalarining tashqi zihlaridagi choʻntaklar, choʻntak qopqoqlari yoqa old va orqa koketkalaridagi (skladka yoki vitochkagacha) yoʻllarining yoxud kataklarning bir-biriga mos holda toʻgʻri keltirilishiga alohida eʼtibor berish kerak.

Kiyimning mazkur detallarini bichayotganda gazlamaning gullarini bir-biriga toʻgʻri keltirish uchun undagi takrorlanadigan gulning kattaligida yoki toʻla kattaligida chok haqi tashlab ketiladi. Kiyimning orqasi (chokli boʻlgan hollarda) va borqa adiplarini bichayotganda chok haqi tashlab ketilmaydi balki bu detallar gazlamaning chetiga yaqinroq joylashtiriladi. Gazlamaning takrorlanadigan gullari yirik boʻlganda ham shunday talablar qoʻyiladi.

Andazalarni gazlama ustiga joylashning bir necha varianti mavjud. Lekin asosiy qoida quyidagidan iborat. Yirik detallarning andazalarini joylashda ularning toʻgʻri chiziqli (yoki shunga yaqin) chetlari joylash ramkasining chetiga taqab qoʻyiladi egri chiziqli chetlari esa maydonchaning oʻrtasiga toʻgʻri keltiriladi. Yirik andazalar orasiga maydaroqlari joylanadi, bunda yondosh andazalar chetlari bir-biriga tegib turishi lozim.

Yirik va oʻrtacha kattalikdagi andazalarning chetlarini shunday juftlashtirish kerakki, ularning oʻyiqlaridan hosil boʻlgan ochiq joylarga mayda andazalar sigʻadigan boʻlsin.

Materialning qiymati tayyor kiyim tannarxining 80—90% ni tashkil etadi; shunga koʻra kiyim bichishda materialni tejashning katta ahamiyati bor.

Material ustiga andazalarni joylashdagi tejamkorlik qiyqim chiqishiga qarab belgilanadi. Shu narsa maʼlumki kiyimning asosiy detallari birin-ketin boʻyiga joylashtirilsa yoki qiya zihlari boʻyicha juftlashtirilsa andazalar oraligʻidan juda oz qiyqim chiqadi.

7-boʻlim yuzasidan mustahkamlash uchun savollar:

1. Andozalarni gazlamaning ustiga qoʻyishning qanday texnik talablari bor?
2. Bichish jarayonida nima uchun materialni tejash lozim?

8. KIIYIMLARNI MODELASHTIRISH VA BADIY BEZASH ASOSLARI

8.1. Modellastirishning maqsad va bosqichlari

Kiyim insonning ijtimoiy hayotida eng zaruriy ehtiyoji hisoblanadi. Kiyimni modellastirish tikuvchilik sanoatining eng muhim va murakkab bosqichidir. Model vazifasi keng ommaning kiyim-kechakka boʻlgan va uning tashqi koʻrinishiga ega boʻlgan ehtiyojini qondirishdan iboratdir. Modellastirish keng assortimentda maqsadga muvofiq qulay zamonaviy kiyimlar yaratishni oʻz oldiga vazifa qilib qoʻyiladi.

Modellastirishning maqsadi — oʻz sanʼati qudrati bilan jamiyatni estetik tarbiyalash madaniyatni yuqori pogʻonalarga koʻtarishdir. Shuningdek, oʻz zamonasining turmush tarzi fan va texnika yutuqlari milliy urf-odatlarini iqlimi sharoitini aks ettirishdir.

Yangi modellarni ijod etish bilan modalar uyi ishlab chiqarish korxonalari yakka buyurtma korxonalari va yakka tartibda ishlaydigan rassom modelerlar muxandis loyihachilar shugʻullanadilar.

Modellastirish ikki xil yoʻnalishda olib boriladi:

1. Ijodiy — istiqbol uchun model.
2. Ishlab chiqish korxonalari uchun model.

Ijodiy model. Rassom modelerlar istiqbol uchun bir qancha modellar toʻplamini mavsumiy kiyinish oʻrniga qarab eskizlarni tayyorlaydi, bu eskizlar toʻplami avval modalar uyi kengashida koʻrib tanlanadi va tasdiqlanadi. *Modalar uyi kengashining aʼzolari:*

- a) modalar uyi bosh muhandisi;
- b) bosh loyihachi muhandisi;
- v) bosh muhandis texnolog;
- g) xom ashyo bilan taʼminlovchi korxona vakili;
- e) savdo xodimlaridan vakil qatnashadi.

Tasdiqlangan eskizlar boʻyicha modeler loyihachi texnolog ishtirokida namuna modellar standart gavdalar uchun tayyorlanadi. Tayyorlangan modellar modalar uyi kengashining yangi hal

qiluvchi kengashida ta'minlab tasdiqlanadi va ularni modalar uyining kichik seriyali ishlab chiqarishiga beriladi.

Modalar uyida ishlab chiqarishi kiyimni mehnat taqsimotiga asoslangan bo'lib 100 dan 300 gacha aholi talabini o'rganish uchun kiyim tayyorlanadi va bu yangi modeldagi kiyimlar modalar uyi qoshidagi „yangilik“ nomli do'konda savdoga qo'yib aholi talabi o'rganiladi. Har bir model uchun savdo xodimi iste'molchilarning taklif muloxazalarini yozib boradi.

Bundan tashqari tasdiqlangan modellar namunalari modalar uyi qoshidagi teatrlari namoyishi zalida namoyish qilinadi va moda jurnallari orqali fotosuratlarini targ'ib qilinadi. Shuningdek, savdo markazlarida, televizorda modellarning mavsumi namoyish etib targ'ib qilinadi.

Ishlab chiqarish uchun model shu ishlab chiqarish korxonasi buyurtmasi asosida eskizlar to'plami chizib tayyorlanadi. Bunda shu korxonaning hohishi, xomashyosi, jihozlari va shart-sharoitlari hisobga olinadi. Bu eskiz va modellarni tasdiqlash vaqtida shu korxonaning ma'sul vakili qatnashadi. So'ng kichik seriyada ishlab chiqarish korxonaning o'zida ishlab chiqarilib o'ziga tegishli savdo do'konida aholi talabi o'rganiladi.

Ikki xil yo'nalishda olib boriladigan ishlar 3 xil bosqichda bajariladi:

1. Badiiy modellash.
2. Loyihalash bosqichi.
3. Texnik modellash.

Har qanday buyumni tikishga, ya'ni uni bichishga, unga texnologik ishlov berishga kirishishdan oldin birinchidan uning badiiy loyihasini, sodda qilib aytilganda, eskizini yaratish kerak — bu bosqichga badiiy modellash deyiladi. Ikkinchidan asosiy loyihalashni, ya'ni asosini hisoblash va chizish kerak, buni loyihalashlash deyiladi. Uchinchidan hisoblashlar va maket yasash yo'li bilan tahlamlarni, burmalar, koketkalar, cho'ntaklar qirqmalarni va hokazolarni ishlab chiqish kerak — bunga texnik modellash deyiladi.

Bu ishlarning birinchi qismini odatda modeler rassomlar bajaradilar. Ular modelning rangli eskizini gazlamaning xususiyati, gavda turi, faslga, kishining yoshiga, kiyimning bezaklariga e'tibor

berib chizadilar. Shuningdek, kerakli ma'lumotlar eskiz tagiga yozib qo'yiladi.

So'nggi ikkitasini esa loyihachilar bajaradilar (ularni ko'pincha loyihachi-rassomlar deyishadi). Ular bir-birlarining ishini yaxshi bilishlari va tushunishlari kerak, chunki modelerlar, konstruktorlar va texnologlarning mehnati o'zaro bog'liq va umumiy ishning pirovard natijasi uchun birdek muhim.

Ateleda bichiqchining o'zi modeler-rassom bilan konstruktorning ishini bajaraveradi u texnologik jarayonning hammasini ham biladi, lekin texnologik jarayonni ko'klovchi, qo'l ishlarni bajaruvchi, motorchi, dazmolchi degan maxsus ustalar bajaradilar. Uy sharoitida rassom ham, konstruktor ham, texnolog ham bir odamning o'zi bo'ladi. Shuning uchun ishning barcha bosqichlariga — model tanlash va yaratishga, hisoblashga, bichishga va ishlov berishga — to'la ma'lumot bilan qarash kerak.

8.2. Uslub va moda

Kiyimning tarixiy rivojlanishiga uning o'zgarishiga uslub va moda sabab bo'ladi.

Uslub — bu jamiyat moddiy va ma'naviy madaniyatidagi muhim va xarakterli belgilar obrazli sistemasi ijodiy prinsiplarning tarixan tarkib topgan bir qadar barqaror mushtarakligidir.

Uslub — bu davrning badiiy tili, uning badiiy tavsifidir. Uslub katta tarixiy davrga bog'liq bo'lib u san'at sohasidagi badiiy didning birligini ko'rsatadi: ya'ni arxitektura, haykaltaroshlik, rassomlik, muzika, adabiyot va dekorativ amaliy san'at orasidagi birlikni ko'rsatadi.

Har bir davrning o'ziga xos badiiy uslubi bo'ladi. U jamiyat hayotidagi muhim omillarni aks ettiradi. Har qaysi tarixiy davr o'zi uchun xarakterli shakllarni tanlagan inson ma'lum darajada kostyumda o'z ifodasini topgan muayyan estetik idealini o'ziga bo'ysundirar edi.

Har qanday tarixiy davrdagi kostyum shaklining zaminida odamning muayyan darajada plastik nafis obrazi va gavdasi (qad-qomati) yotadi. Muayyan ijtimoiy-iqtisodiy formasiya tikuvchilik

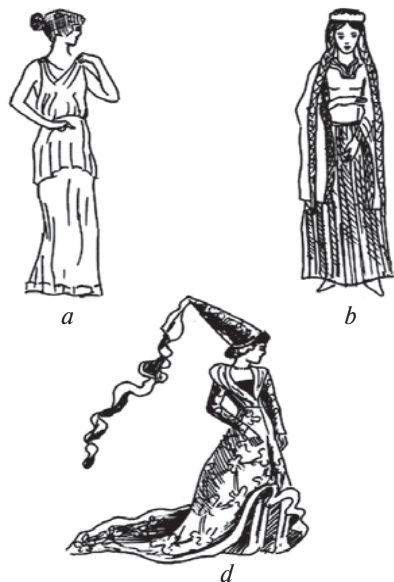
rassomlarining qanchalik me'yor, estetik ideal bilan yondoshganligi moddiy muhit predmetlari uslubining, ko'p turlilikdagi birligining xarakterini belgilab beradi.

Qadimiy yunon kostyumining uslubi (eramizgacha bo'lgan VII-IV asrlar) gazlama bilan inson shakli va tabiiy mutanosibligining garmonik birga qo'shilganligi bo'lib bu yelkadan pastga tomon bemalol osilib turadigan kiyimdagi bexisob xilma-xil taxlamalarda, drapirovkalarda o'z ifodasini topgan edi (76-rasm a). Kiyim to'g'ri to'rtburchak gazlamadan iborat bo'lib uni yelka ustidan bog'lab yoki yelkaga tashlab qo'yib gavdaning tabiiy go'zalligi va harakat bemaloliligini ko'rsatadigan va unga halaqit bermaydigan nafis taxlamalar tushirilib drapirovka qilib qo'yilgan.

Romantika uslubi Yevropada X-XII asrlarga tug'ri keladi. Inson moddiy va ma'naviy madaniyatining hamma sohalarida cherkov xukmronlik qilgan Ovrova mamlakatlarida, feodalizm mustahkam qaror topgan o'rta asrlar davrida maxsus estetik ideal va shunga mos kostyum xakteri tarkib topdi (76-rasm, b). Odamzot gav-

dasining go'zalligidan zavqlanish nomunosib va gunoh ish hisoblanar, shuning uchun gavdani qo'poldan-qo'pol og'ir kiyimlarga o'rab tashlar edilar.

Gotika uslubi XI-XIII asrlarga to'g'ri kelib kiyimda cho'ziq shakllarga intilish ko'zga tashlanib turardi. Tor yuqori qismi qator-qator murakkab taxlamalardan iborat (76-rasm, v), orqa etagi juda uzun ko'ylak juda baland konussimon bosh kiyim va nihoyatda cho'ziq poyabzal bilan birga qo'shilib qad-qomat ko'rinishini o'zgartirib yuborgan. Ayol kishining ideal obraziga, ya'ni ona madonna obraziga

76-rasm. Kiyim uslublari.

murojaat qilish ana shu vaziyatning in'ikosi edi. Kostyumning yon tomondan ko'rinishida homilador ayol gavdasiga taqlid qilingan edi. Kostyumning murakkab bichim chiziqlari gavdaning egri chiziq plastikasiga muvofiq kelardi. Kostyumda bir tomondan nazokatni, onalikni ta'kidlashga intilish aks etgan bo'lsa, ikkinchi tomondan cherkov ko'rsatmalariga binoan gavdani yashirishga uni taxlamalarga ko'mib tashlashga intilish aks etgan edi. Bu davrda erkak va ayollar kiyimlari o'rtasida farq bo'la boshladi, shuningdek, tor lif, o'tkazma yeng, quyosh yubkalar paydo bo'ldi.

Uyg'onish davri uslubida (XIV-XVI asrlar) estetik dunyoqarashlarni qayta baholash yuz beradi: yangi gumanistik ideologiya shakllanadi. Bu davrda savdo-sotiq keng rivojlanadi. Ovrovaga katta boyliklar barcha mamlakatlardan oqib kela boshlanadi. Odam gavdasining go'zalligidan bahramand bo'lishga e'tibor qaratiladi. Bu davrda parcha, barxat, atlas gazlamalardan kiyimlar tikish boshlanadi (77-rasm a).

Uyg'onish davridagi vazmin garmonik shakllarning aksi tariqasida absolyutizm dvoryanlar madaniyati va dunyoni bo'lib olish maqsadidagi urushlar ta'sirida tarkib topgan Barokko uslubidagi (XVI-XVIII asr) san'at kelib chiqadi. Gavdaning plastikasi o'zgaradi, chunki podsho saroylarida oyoq uchida yurish lozim bo'lib, bu poshnali poyabzal paydo bo'lishiga olib keladi. Gavdani munosib qilib ko'rsatish uchun kostyumning yelkasi,

77-rasm. Kiyim uslublari.

qorin qismi tagiga har xil tagliklar qo'yadi. Ayollar kiyimi qimmatbaho gazlamalardan (parcha, atlas, duxobadan) ko'p qavatli qilib tikilib, naqsh, jimjimalar, bantlar va to'qilgan to'rlar bilan bezatiladi (77-rasm b).

Erkaklar modasida bant boylangan, to'r tikilgan, qimmatbaho toshlar taqilgan harbiy kostyum (mushketyorlar kostyumi) xukmronlik qiladi. Parik modaga kiradi.

XVIII asrda Barokko uslubi o'rniga nozik, nafis Rokoko uslubi yuzaga keladi (78-rasm, a). Bu uslub o'zidan oldingi uslubning bevosita davomi bo'lib, undan shakllarining nazokatlilik, murakabligi bilan va g'aroyib jimjimadorligi bilan farq qiladi. Bu uslub uchun mavjud voqelikdan kechib orzu-umidlar, sevgi-muxabbat olamiga intilish xarakterlidir. Bu uslub ta'sirida manfaatdorlik vazifasiga aloqador bo'lmagan kostyum qaror topadi. Bunday kostyumda gavdaning bel qismi, ko'krak, bo'ksa ko'zga tashlanib turadi. Kostyum yengil nozik bo'lib boshdan-oyoq gul tikilgan tyuldan „gazsimon“ gazlamadan to'qima to'rdan „ko'pchitib“ qo'ygandek tikib bezatiladi. Kostyumda va arxitekturada xashamatlilik yaqqol ko'zga tashlanadi. Ayollar kiyimida juda keng yubkalarga karkaslarda shakl berib turilsa, XVIII asrning oxirgi XIX asr boshlarida Ampir uslubida bu karkaslar echib tashlanadi. XIX asrdagi ovropacha kostyum tarixi 1789-yildagi fransuz burjua revolyusiya-sining bo'ronli voqealaridan boshlanadi.

Yangi davrda kapitalizmning fan va texnikaning gurkirab taraqqiy etishi, yangi-yangi materiallar, tikuv mashinasi paydo bo'lishi xarakterli edi. Bu cheksiz izlanishlar asri bir-biridan keskin farq qiladigan ikki yo'nalish: hunarmandlarning ter to'kib qilgan mehnati yaratgan eski an'anaviy san'at bilan yangi san'atning to'qnashuv asri edi.

Kostyumda qator-qator shakllar, bichimlar, karkaslardan (klassisizm davridagi korset va krinolindan) xalos bo'lish, ayrim materiallarni, bezaklarni va kostyumni manzarali tikishni afzal ko'rish (78-rasm, b) ko'zga tashlanadi. Kiyimdagi erkinlik va soddalik bu uslubning asosiy elementi hisoblanadi. Ayollar kiyimida bo'yin qismlarini yechish urf bo'lgan bo'lsa, erkaklar kostyumi

ishchanlikka, amaliy faoliyatga moslanib uzil-kesil va batamom ayollar modasiga birinchilikni berib qo'yadi.

XX asr shakl va materiallar tanlashda qat'iy xizmatboplikni, soddalikni, bemalollikni o'z prinsipi deb e'lon qiladi. Bu asr — fan-texnika taraqqiyoti asri, sanoat ishlab chiqarishning gurkirab o'sish asri, ayol kishining mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotida va ijtimoiy ishlab chiqarishda faol qatnashuvi asri, kosmos asridir.

Kostyum korset, krinolin, turnyur va shunga o'xshash sun'iy narsalardan batamom halos qiladi, ayol gavdasini ozod etadi, bashanglik haqidagi eskicha tasavvur o'zgaradi.

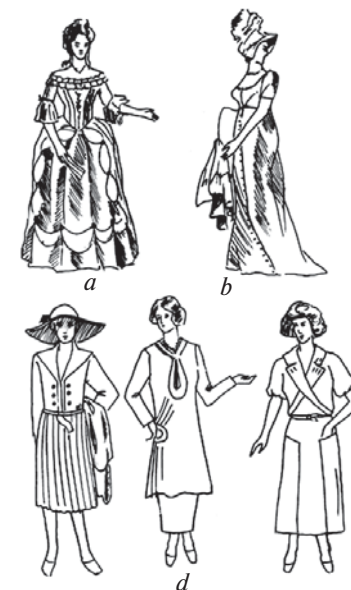
Kostyumning asosiy intilishi odam harakatlariga maksimal darajada mos bo'lishidan, odamni ezmaslik, uni o'ziga bo'ysundirmaslikdan balki uning hayotiy manfaatlarini izidan borishdan, yakkalikni ro'yobga chiqarishdan iborat bo'ladi (78-rasm, v).

XX asr kostyumlarining rivojlanishi natijasida kiyimda bir necha uslublarni tashkil toptirdi: klassik sport va fantaziya.

Klassik uslubdagi kiyimlar sipoligi, formasining ixchamligi, detallari juda kamligi, kiyim mutanosibliklari kishi gavdasining tabiiy mutanosibliklariga mosligi bilan ajralib turadi. Bunday kiyimning asosiy qismlari gavdaning tegishli qismlari ustiga aniq to'g'ri keladi. Klassik uslubda tikilgan kiyimda bezaklar deyarli uchramaydi.

Sport uslubida tikilgan kiyim shaklining erkinligi ying bichimining har xilligi ustidan qoplangan cho'ntaklari, cho'ntak qopqoqlari, belbandlar, koketkalar, baxyalar, to'qa, ilgak, piston, tugma kabi furnituralar mavjudligi bilan ajralib turadi.

Fantaziya uslubida tikilgan kiyim detallar shaklining har xilligi va savlatlilik bilan farq qiladi. Uning qismlari g'ayri oddiy

78-rasm. Kiyim uslublari.

konstruktiv chiziqlari e'tiborni jalb qilmaydi ko'pincha xalq motivlaridan foydalanilgan bo'ladi.

Kiyimning uslubini birinchi navbatda uning bichimi belgilaydi. Bichim birinchidan elka chizig'i bilan engning shakli o'rtasidagi nisbat bilan va ikkinchidan kiyimning belgacha uzunligi yubkaning shakli hamda uzunligi bilan ifodalanadi.

Hamma buyumlarning uslub jihatdan yagonaligini saqlash juda muhim. Bir kiyimning o'zida har xil uslubning aralash-quralash bo'lib ketishi ko'zga yaqqol tashlanadi bunda puxta o'ylab yaratilgan kompozisiyalar ham buziladi.

Moda turmushning tashqi ko'rinishida ko'proq kiyimda namoyon bo'ladigan biron didning muayyan ijtimoiy muhitda ozroq vaqt xukmron bo'lib turishidir (V.Dal).

Moda paydo bo'lgan davrdan boshlab qaror topmoqda, ko'paymoqda, takomillashmoqda va o'zgarmoqda. Parij, London va Rimdagi mashhur kiyim modellar uylarida va boshqa mamlakatlarda paydo bo'lgan modellar yaratuvchi firmalarda istiqboldagi yangi modellar namoyish qilinmoqda. Eng istiqbolli modellar mashhur moda jurnallarida e'lon qilinadi.

Moda jurnallari birinchi bo'lib XVII asrda Fransiyaning Lion shahrida bosib chiqarilgan bo'lib unda yangi kiyimlar, ularni kiyish yo'llari haqida ma'lumotlar berilgan. Shuning uchun, ham Fransiyaning modalar vatani deb atashadi. Moda jurnallari kishining va kiyimning yangi estetik qiyofasi va ko'rinishini tashviqot qiladigan, iste'molchilar talab-ehtiyojini qondiradigan va kuchaytiradigan vosita hisoblanadi. Hozirgi kundagi konstruktorlar o'zlarining kundalik ishlarida duch kelinadigan ko'p sonli moda jurnallari, kataloglar, moda albomlaridan ishning ko'zini bilib foydalana olishlari lozim.

Moda bilan uslub o'rtasidagi farq zamirida ularning ijtimoiy vazifalari yotadi. Uslubda jamiyatning o'tmishiga va tevarak-atrofdagi dunyoga munosabati umuman ifoda topsa modada ana shu jamiyat ichidagi zamondoshlarning o'zaro bog'liqligi aks etadi.

„Umuman modaga hayratlanib va xayrihohlik bilan qaraydilar. Undan zavqlanadilar, unga ergashadilar. Lekin hamma emas. Modani yoqtirmaydiganlar ham bo'lib, ular o'zining yetuk bo'lmagan yoki ochiqdan-ochiq konservativ didlarini boshqalarga o'tkazish mumkin

deb hisoblaydilar. Modelerlarning har bir yangi taklifiga ashaddiy qarshilik ko'rsatadilar. Ular zamonaviy kiyingan kishi ketidan hayriqib kulgi ko'taradilar. Biroq hali hech kim vaqtini to'xtata olgan emas!“. (V.Zaysev. „Takaya izmenchevaya moda“).

Almashib turish modaning eng muhim xususiyati. Moda vaqtinchalik va o'tib ketadigan tushuncha-ku, lekin unda go'zallik tushunchasi sifatida saqlanib qoladigan estetik topilmalar ham bo'ladi.

Moda — bu zamonaviy degani. Moda insonning yangilanib turishdek tabiiy intilishiga mos bo'ladi. Moda turmush madaniyati va estetikasini olg'a tomon yetaklab boradi. U zamonaviylik nuqtai nazaridan eng ma'qul yechimlarni tanlab oladi. „*Moda — bu yangilanish! Bu tabiat rioya qiladigan prinsip! Daraxt eski bargini odam esa jonga tekkan kiyimini tashlaydi. Narsalar haddan tashqari o'rganish bo'lib ketsa odam ulardan tez charchaydigan bo'lib qoladi. Moda zerikarli bir xillikdan xalos qiladi. Odamlar bir-biriga yoqishni xohlaydi: chiroyli kiyinsam, yaxshi kiyinsam deydi — bu tabiiy extiyoj*“ (Per Karden).

Yangi modali kiyimlarni rassom — modelerlar yaratadilar va targ'ibot qiladilar. Bunday kiyimlarni baholovchisi esa aholi hisoblanadi. Modali kiyimlar sekin-asta kirib keladi, ko'payadi va so'nadi, ya'ni sikl yuzaga keladi. Bunday sikllar 6-10 yilgacha cho'zilishi mumkin. 3—6 yillik sikllarga ko'zga ko'proq tashlanib unda kostyumning tashqi ko'rinishi o'zgaradi, ya'ni gazlamaning rangi va sirti kiyimdagi chiziqlari bezaklari o'z ko'rinishini o'zgartiradi.

Moda jamiyat bilan birgalikda o'sadi va taraqqiy topadi, u — zamona farzandi-yu lekin o'zining qat'iyatli xarakteri bor. U o'sib, semirib boradi-da nihoyat chegarasiga etganda buzilib ketadi. *Shuning uchun ham modali kiyim 3 bosqichda yashaydi:*

1-bosqich. Modaning kirib kelishi.

2-bosqich. Modaning rivojlanishi.

3-bosqich. Modaning so'nishi.

Modaning kelib chiqishida yoshlar modasi avangard bo'lib hisoblanadi. Yoshlar moda ijodkorlari bo'ladi. Kattalar modasi bir muncha konservativ bo'lib yoshlar modasidan tasdiqlangan,

isbotlangan elementlarni qabul qilib oladi va bir oz oddiy, bosiq, vazmin tarzda o'zida qo'llaydi. Bolalar modasi esa yoshlar modasidan ancha sho'x, quvnoq ko'zga tashlangan elementlarni olib, oddiylashtirib, yanada jo'shqin ranglardan foydalanib quvnoq qilib o'zida aks ettiradi.

Ijtimoiy-iqtisodiy formasiya iqlim tevarak, atrofdagi tabiat xalq an'analari, turmush tarzi, yirik ijtimoiy-siyosiy voqealar fan texnika sporqaga ommaviy qiziqishi, yangi materiallar paydo bo'lishi kosmik davr kabi turli tuman omillar modani shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi.

8.3. Kiyim kompozitsiyasi asoslari

Kompozitsiya — badiiy asar shaklining barcha elementlarini mazkur asarning obrazli, g'oyaviy-badiiy mazmunini ifoda etuvchi uzviy bir butunlikka birlashtirish.

Kiyim kompozitsiyasi — kiyim shakli barcha elementlarini uning mazmunini ifoda etadigan birlikni barpo etish vositalari yordamida tuzib chiqish. Kiyimning mazmuni uning nimaga mo'ljallanganiga qarab belgilanadi. Kiyim shaklining kompozitsiyasi uning mazmunini ochib berishga olib kelishi kerak.

Har qanday badiiy asarda uni tashkil etgan barcha elementlar o'rinli bo'lishi kerak. Ortiqcha yoki muallif fikrini etarlicha yaxshi ifoda etmaydigan nimaiki bo'lsa hammasi olib tashlanishi kerak. Kompozitsiya maxsus badiiy tildan iborat bo'lib, uning yordamida san'atkor borliqni aks ettiruvchi g'oya va tuyg'ularni tasvirlab beradi. Badiiy obraz borliq in'ikosining estetik shakli hisoblanadi. Kiyimning badiiy obrazi bu kiyimning konkret vazifasini va borliqni aks ettiruvchi asosiy g'oyani ifodalovchi modelning umumiy qiyofasi. San'atkor yaratgan har bir modelning obrazi insonga ta'sir etishga qodir emosional va ta'sirchan bo'lishi kerak. Kiyim har erda va hamma vaqt odam bilan birga bo'lib, unga ishonch, qadr-qimmat, optimizm tuyg'ularini baxsh etishi yoki aksincha, uni tushkunlik va xafalik holatiga duchor qilishi mumkin.

Shunday qilib, kiyimning obrazli ifodaviyligiga kompozitsiya san'ati vositasida, ya'ni kiyimni tashkil etuvchi hajmlar, ranglar,

chiziqlar, detallar va bezak elementlarini yagona uzviy bir butun qilib birlashtirish vositasida erishiladi.

Biroq modelning kiyim va butun kostyum obrazi ustidagi ishi eng muhim jihatga ya'ni vazifa nuqtai nazaridan qulay hayotda o'rinli kiyim yaratishga bo'ysundirilgan bo'libgina qolmay balki ifodali bo'lishi ham kerak.

Kompozitsiya san'ati san'atkorning qiziq va muhim jihatlarni ko'ra bilish va alohida tarqoq komponentlarni bir butunlikka uyushtira bilish mahoratidan iborat.

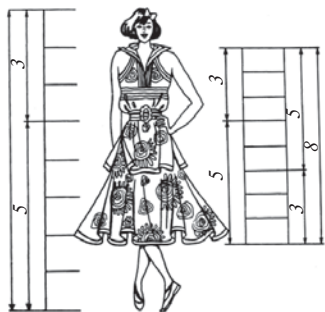
Modeler-rassom o'z ishida uning tasavvuri va fantaziyasini ozuqa berib boyitadigan turli ijodiy manbalarga murojaat etadi. Xalqning tarixiy o'tmishi va hozirgi jamiyat hayoti atrof-tabiatning xilma-xilligi tarixiy kiyimlar va xalq kiyimlarining boyligi badiiy adabiyot musiqa kino, teatr va hokazolar hozirgi zamon rassomi ijodining manbalari bo'lib xizmat qiladi. Rassom o'ylarini aniqlashtirishga yordam beradigan ayrim motivlardan foydalanib ana shu manbalardan o'z g'oyalari va obrazlarini to'plab boradi.

Demak, kiyim kompozitsiyasi — kiyimning tuzilishi hamda bichimni hosil qiluvchi detallarning birlashmasi bo'lib, uning mazmunini ifodalaydi. Kompozitsiyadan maqsad — funksional texnik va texnologik jihatdan takomillashtirilgan zamonaviy forma hosil qilish bilan birga, chiroyli, uyg'un, hamma qismlari o'zaro mutanosib majoziy, atrof-muhitga uslubiy jihatdan bog'liq bichim hosil qilishdir.

Kiyimning kompozitsiyasi ustida ishlovchi mutaxassisning asosiy vazifasi kompozitsiya elementlarini kompozision vositalar yordamida uyg'unlashtirib kiyimning aniq vazifasi va maqsadini ifodalaydigan birikma hosil qilishdir.

Kiyim kompozitsiyasining asosiy belgilari: mutanosiblik, bichim chiziqlar, ritm, material va bezak, rang, illyuziya, simmetriya va asimmetriya.

Mutanosiblik — bu kiyim qismlarining o'lchamlariga binoan bir-biriga va odam gavdasiga taqqoslangan nisbatlari. Kiyimning bo'yi, eni, ko'krak qismi bilan, yubkasining, yenglarining, yoqasining bosh kiyimining detallarining hajmi uzunligi kiyim kiyilgan qad-qomatni ko'rib idrok etishga, uning o'lchamlari monandligini fikran

79-rasm. Odam gavdasi va kostyum mutanosibligi.

chasinini uchramiz. Bu tushuncha matematik yoʻlda 3:5, 5:8, 8:13, 13:21 va hokazo sonlar nisbati tarzida ifoda etiladi. Bunda kichik qism katta qismga xuddi katta qism butun qismga nisbati kabi boʻladi. „Oltin kesim“ mutanosibliklari eng yaxshi arxitektura asarlarida takrorlanadi, jonli tabiatda koʻp marta uchraydi — yaʼni qonuniy doimiy hisoblanadi. Odam figurasi orasida ham mana shu mutanosibliklar takrorlangani eng mutanosib hisoblanadi. Kostyumda ham xuddi shunday (79-rasm).

Kostyumda tabiiy mutanosibliklarni ham, ataylab buzilgan mutanosibliklarni ham ishlatish mumkin. Bu yerda turli variantlarni batafsil koʻrib chiqishning iloji yoʻq, chunki buning uchun kompozitsiya qonunlarini jiddiy oʻrganish kerak. Tabiiy mutanosibliklar odatda har qanday figura uchun „foydali“ ekanini yodda saqlash kerak; ayni vaqtda kiydirib koʻrish vaqtida biron chiziqli sal nariberi surib „izlab koʻrib“ (masalan bel chizigʻini ozroq koʻtarish yoki tushirish, yelkalarni toraytirish yoki kengaytirish, koʻylak yeng uzunligini, yoqa, choʻntaklar, belbogʻ oʻlchamini sal oʻzgartirish mumkin) gavda tuzilishi kamchiliklarini tuzatish mumkin.

Moda jurnallaridagi maqolalarni, rasmlar izohini koʻrayotganda, avvalo „siluet“ (bichim) tushunchasiga duch kelamiz. Kiyim shaklining tekislikka tushirilgan eng ifodali proyeksiyasi kostyumning silueti (bichimi) deb ataladi (80-rasm). Bu fransuzcha soʻz boʻlib, har qanday predmetning tashqi chiziqlari, uning soyasi shunday ataladi. Old yoki yon tomondan qaragandagi bichim

koʻrinishidan oʻtgan asrlardagi va asrimizning oʻtgan yillaridagi kostyumlarni qiynalmay farq qilamiz. Oʻziga xosligi va betakrorligiga qaramay ularni, shuningdek, hozirgi kostyumlarni ham boʻyi va eni odam qomatining mutanosibliklariga yaqin oddiy geometrik shakllardan biri — toʻrtburchakli trapesiya, uchburchak, oval ichiga „sigʻdirsa“ boʻladi. Bunda masalan toʻgʻri bichim deyilganda, toʻgʻri burchaklikning xuddi oʻziga oʻxshashlik — chiziqlari burchaklari toʻppa-toʻgʻri boʻlishi nazarda tutilmaydi.

80-rasm. Kiyimda bichimlar.

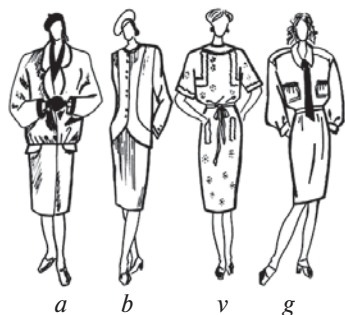
Odam kostyum kiyganda hosil boʻladigan umumiy taassurotgina nazarda tutiladi.

Toʻgʻri bichim — eng „universal“ bichim buni, shuningdek trapesiya shaklidagi pastga tomon sal kengaya borgan bichimni har qanday yoshli va har qanday qomatli odamlarga tavsiya etsa boʻladi. Kiyimning pastki tomon yoki aksincha, yelkalari tomon anchagina kengaya borganligi uchburchak tasavvurini hosil qiladi va bunday kiyim odatda nisbatan daroz qotma gavdalilarga koʻproq yarashadi.

Beli qisqich bichimni qisqaroq tomoni bir-biriga qaratib qoʻyilgan ikkita trapesiyaga yoki uchma-uch qoʻyilgan ikkita uchburchakka oʻxshatsa boʻladi. Bunday bichim kiyimning yuqori tomoni va etagining yengilgina bemalol formasi yoki haykaldagidek aniq formasi bilan ingichka beli oʻrtasida kontrast boʻlgandagina koʻzga yaxshi koʻrinadi.

Oval bichimni moda kamdan kam taklif etadi va u koʻp umr koʻrmaydi, chunki gavda tuzilishining tabiiy mutanosibliklariga zid boʻlib koʻzga yaxshi tashlanmaydi (80-rasm).

Kiyimning ayrim qismlari va detallarining konturlariga *chiziq* deb qarash mumkin. Kiyim kompozitsiyasi toʻgʻri, egri va sinq chiziqlardan tuziladi.

81-rasm. Kiyimdagi chiziqlar turlari.

Kiyimda quyidagi asosiy chiziqlar guruhlarini bo'ldi:

a) *Bichim chiziqlari* — shaklning tashqi konturlarini chegaralovchi chiziqlar (81-rasm, a).

b) *Konstruktiv chiziqlar* — kiyim shaklini hosil qilishdagina qatnashadigan chiziqlar: yelka choklari, yon choklar, vitochkalar, yeng o'tkazish choklari va hokazo (81-rasm, b).

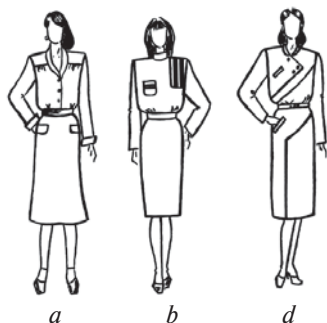
v) *Konstruktiv* — dekorativ chiziqlar ham shakl hosil qiluvchi ham dekorativ vazifalarni bajaruvchi chiziqlar: bo'rtmalar, koketkalar, ulash choklari, qirg'malar, mayda taxlamalar, taxlamalar, bo'rtma burmalar, drapirovkalar burmalar va hokazo (81-rasm v).

g) *Dekorativ chiziqlar* — dekorativ vazifalarnigina bajaruvchi chiziqlar: qo'yma burmalar, ikki tomonlama qo'yma burmalar tasmlar, to'rlar, bezak detallar, furnitura, kashtalar, bantlar va hokazo.

Aytib o'tilgan chiziqlar kostyum kiygan qad-qomatni ko'rib idrok qilinishini o'zgartirish xususiyatiga ega. Masalan, bo'ylama tushgan choklar gavdaning ortiqcha kengligini o'g'irlab „bo'lib tashlab“ uni uzaytiradi (82-rasm, a). Gorizontall qirg'imlar, koketkalar, qo'yma burmalar massivroq vazminroq ko'rinish taassurotini beradi, ular bochkadagi gardish singari o'z turgan joyini „kengaytirganday“ bo'ladi

(82-rasm b). Diagonal qiya chiziqlar ayniqsa assimetrik bo'lsa harakat hissini hosil qiladi (82-rasm, v). Bunda odamni ko'z qarashi chiziqlarning yaqinlashuvi va uzoqlashuviga ergashib ularning yo'nalishiga itoat eta borishi natijasida shunday bo'lib chiqadi.

Bu ko'rib chiqilgandan shunday hulosalar kelib chiqadi — yo'l-yo'l gazlamani to'la gavalilar uchun „uzunasiga“, qotma gavalilar uchun esa „ko'ndalangiga“ bichish kerak.

82-rasm. Kiyimdagi chiziqlarning joylashishi.

Chiziqlar kiyimda katta rol o'ynaydi, chunki ular nazarimizni shaklning konstruktiv yuzasi bo'ylab etaklab harakat hosil qiladi, bu kishi gavalasini ma'lum ko'rinishda idrok etilishiga ta'sir qiladi (gavdani uzaytirib yoki pasaytirib, gavda hajmini kengaytirib yoki kichraytirib ko'rsatadi). Bundan tashqari nazarimiz harakatini chiziqlar yordamida gavdaning ma'lum qismida (belda bo'ksada ko'krakda) to'xtatib turish imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Ritm tushunchasi umumiy ko'rinishda bu shakl elementlarining navbatma-navbat qonuniy almashinib turishi.

Kostyum kompozitsiyasidagi ritm kostyumini tashkil etgan shaklning hamma qismlarini bir-biriga bog'lovchi vositalardan biri hisoblanadi. Ritm har qanday asarga musiqiylik baxsh etadi, uni harakatga soladi. Ritm sababli bosh kompozitsion g'oyaning jarangdorligi ortadi, muayyan tartib va ravonlik kiritiladi.

Shakl elementlarining va ular o'rtasidagi intervalning takroriylik ritmning xarakterli alomati hisoblanadi. Shakllarning va ular o'rtasidagi intervallarning birin-ketin qonuniy o'zgara borishi (kattalashishi yoki kichraya borishi) shakllar joylanishining ritmik tartibi deyiladi. Ritmik tartiblar quyidagi sxemalarda bo'lishi mumkin (83-rasm):

a) teng elementlar takrorlanib turadi-yu, ular o'rtasidagi intervallar o'zgara boradi;

b) shakl elementlari kattalashib yoki kichkinalashib boradi-yu interval o'zgarmaydi;

v) shakl elementlari ham ular o'rtasidagi intervallar ham kattalasha yoki kichraya boradi.

Ritm kamayib boradigan yoki orta boradigan bo'ladi. Bundagi sur'at sekin, o'rtacha, tez bo'lishi mumkin. Kostyum kompozitsiyasida ritmik tuzilishning birgina turidan foydalanish kamdan-kam uchraydi. Shaklning hamma elementlari — hajm, chiziqlar, faktura, detallar, bezak va hokazolar ritmik tuzilishi mumkin.

83-rasm. Kiyimdagi ritmik tartib.

84-rasm. Kiyim simmetriyasi.

85-rasm. Simmetriya ichidagi asimmetrik yechim.

Kostyum elementlarining birlashish sxemasiga binoan ritmik tuzilish vertikal, gorizontal, diogonal, spiral, nursimon, radial, bir tomonli, qarama-qarshi va aralash yo'nalishli bo'ladi (83-rasm). Elementlarning rivojlana borishida o'z qonuniyat borligi kompozitsiyani ritmik hal qilishning xarakterli xususiyatidir.

Simmetriya va assimetriya. Simmetriya — kompozitsiyaning eng yorqin va ko'zga tashlanib turadigan xususiyatlaridan biri.

Kiyim kompozitsiyasida simmetriya masalalari muhim rol o'ynaydi. Bu ikki jihatda: materialdagi rasm kompozitsiyasida va kostyumning o'zini shakllantirishda o'z aksini topadi. Kostyumlarda kiyimning alohida qismlari uning detallari, rangi, bezagi, furniturasini va shu kabilarni simmetrik joylashtirilishi mumkin (84- rasm).

Tabiatda absolyut simmetriya bo'lmaydi. Kostyumda ham ko'pincha simmetriyadan chetga chiqishlar bo'lib, bu uning nimaga mo'ljallanganiga ishlatish sharoitining xarakteriga, ishlab chiqarishdagi texnologik sharoitiga, badiiy obrazlilik vazifalariga bog'liq bo'ladi.

Asimmetrik kompozitsiya ham simmetrik kompozitsiya singari funksional vazifani hal etishning ob'ektiv natijasi bo'ladi. Lekin asimmetrik shakl ustida ishlash murakkabroq, lekin kompozitsion muvozanatni nozik his etishni, badiiy butunlikni ta'minlash darajasida taraqqiy topgan intuisiyani talab qiladi.

Asimmetriyaning kundalik kostyum kompozitsiyasida yorqin ko'zga tashlanadigan emasligi undan shakl xususiyatlarining ozgina qismida foydalanishni bildiradi. Amalda bunday kompozitsiyalar simmetriya ichida asimmetriyani ko'rsatish maqsadida hal qilinadi (85-rasm). Bashang kiyimdagi yorqin ifoda etilgan asimmetriya kiyimni odatdagidan boshqacha yorqin ko'rinishli dinamik qilib turadi (86-rasm).

Kiyim gazlamasi. Kiyimga hajmiy forma deb qarab, uni qanday materialdan (gazlama, trikotaj charm, sun'iy va tabiiy mo'yna, to'qilmay tayyorlangan material va hokazolardan) tikish maqsadga muvofiqiligini bilish kerak. Har bir materialning faqat o'ziga xos xususiyatlari bo'ladi: gigiyenik xususiyatlar (nam havo o'tkazuvchanlik, gigroskopiklik, issiqdan himoyalash va boshqalar), va fizik-mexanik xususiyatlar (dag'allik, qoliplanuvchanlik, g'ijimlanish, elastiklik, kirishish, cho'ziluvchanlik va boshqalar) shular jumlasidandir. Bu xususiyatlar mazkur materialdan qanday maqsadlarga mo'ljallangan va qanday formadagi kiyimlar tikish mumkinligini aniqlab beradi.

Modellashtirish vaqtida gazlamaning struktura xossalariidan foydalaniladi. Gazlama strukturasining xilma-xilligiga iplarni turlicha o'rinishda to'qish har xil iplar (ipak, paxta ipi, jun ip sintetik va sun'iy tola)dan foydalanish yo'li bilan erishiladi; shunday iplardan to'qilgan gazlamadagi xususiyatlar trikotajda hamda noto'qima materiallarda bo'lmaydi.

Krep to'qilishidagi yupqa mayin shoyi va jun gazlamalar har xil yuzali hajmiy formalar hosil qilishga imkon beradi. Cho'ziladigan mayin gazlamalardan ko'ndalang va qiya yo'nalishda chiroyli burmalar hosil qilib bo'ladi. Qattiq va hurpaygan yupqa gazlamalar faqat qiya yo'nalishda burmalanadi. Gazlamadagi tanda va arqoq iplarining bir-biriga nisbatan siljish hamda elastik cho'zilish xossasidan kiyim detallarini qiya bichishda foydalaniladi.

Gazlamaning fakturasi uning muhim ko'rsatkichi bo'lib, kiyimning tashqi ko'rinishini belgilab beradi. Faktura material sirti (yuzasi)ning ishlanish sifati (turi)dir. Gazlamani sirti tekis va g'adir-budir, xira va yaltiroq, shaffof va xira va hokazo fakturali bo'lishi mumkin. Gazlamaning fakturasi uning yuza birligiga to'g'ri keladigan tuklar, tugunchalar bo'rtma yo'llar va hokazolarning ko'p-ozligiga bog'liq. Kiyimning hajmiyligi, zichligi, massasini belgilashda gazlamaning fakturasi muhim rol o'ynaydi. Gazlamaning fakturasi kuchayishi (ya'ni, gazlama sirtining g'adir-budirliigi, tuklilik ortishi)

86-rasm. Kiyim asimmetriyasi

bilan kiyimning hajmi zichligi va vazni oshadi. Sirti tekis gazlamadan tikilgan kiyim aksincha, yengil va ko'rinishidan ixcham bo'ladi.

Gazlamaning gullari deganda uni to'qigan vaqtda hosil qilingan yoki gazlamani pardozlash jarayonida bosilgan naqshlar yoxud kiyimni tikish vaqtida solingan gul va bezaklar tushuniladi.

Gullarni tashkil etuvchi elementlar abstrakt, geometrik shaklda bo'lishi, shuningdek, hayvonot yoki o'simliklar dunyosiga xos bo'lishi mumkin.

Kostyumdagi dekorativ bezak. Bezak kompozisiyaning mustaqil elementi emas — bu qo'shimcha ziyrat bo'lib kiyimda u yo'q bo'lishi ham mumkin.

Kiyim tarixining har qaysi bosqichiga o'z bezak turlari va ularni ishlatish usullari xos bo'ladi.

Kiyimni modellash tajribasida ishlatiladigan bezak turlari xilma-xil bo'lib, ular kompozisiyadagi asosiy g'oya bo'lishi yoki kostyumdagi mo'ljallangan badiiy-obrazli niyatni kuchaytiradigan va boyitadigan bo'lishi mumkin. Bezakdan kiyim shaklini yoki uning bir qismini bo'rttirib, shaklni bo'laklarga ajratib ko'rsatish uchun foydalaniladi. Dekorativ bezakning dekorativ va konstruktiv ahamiyati (drapirovka, bo'rtma burma, mayda taxlama, gofre, plisse va hokazo) dekorativ va utilitar ahamiyati (belbog'lar, qoplama cho'ntaklar, tugmalar, furnitura va shu kabilar) va faqat dekorativ ahamiyati (kashtalar, qo'yma burmalar, applikasiya va boshqalar) bo'lishi mumkin.

Hozirgi son-sanoqsiz bezaklarni materialli va shakliga binoan quyidagi gruppalariga ajratsa bo'ladi:

1. Barcha turdagi bo'rttirma choklarni taxlamalar bo'rtma burmalar, drapirovkalar, plisse, gofre, bezak baxya qatorlarni tikish natijasida hosil bo'ladigan bezaklar.

2. Kiyimni o'z materialidan yoki bezak gazlamadan yasalgan detallar yordamida bezash (qo'yma burmalar, ikki tomonlama qo'yma burmalar, aylana burmalar, beykalar, mag'izlar, bo'rtma mag'izlar, bantlar, galstuklar, xlyastiklar, fatalar, pagonlar va hokazo).

3. Maxsus bezakli materiallar (to'r, tasma, popuk, lentalar, gullar va boshqalar) yordamida bezash.

4. Furnitura (tugmalar, to'qilar, dekorativ pistonlar, blokcha-pistonlar, „molniyalar“ va boshqalar).

5. Kashta, qoplama bezak emblemalar.

6. Boshqa materiallar (mo'yna, teri, trikotaj, zamsha, to'r polotnoo va hokazolar) yordamida bezash.

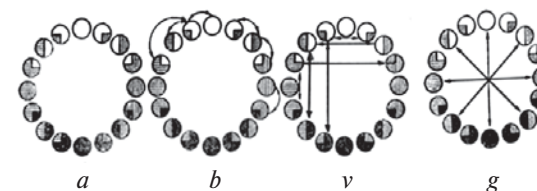
Bezash turini uning joyini tanlash kiyimning turi va nimaga mo'ljallanganiga, kiyim shakliga, materialning fakturasiga, jins-yosh omiliga, odam gavdasining turiga, gavdaning shaxsiy xususiyatlariga xarakteriga bog'liq.

Kiyimning kompozision yechimiga putur etkazmaslik uchun bir yo'la ishlatiladigan bir necha xil bezakning bir-biriga mos tushishiga alohida e'tibor berish kerak.

Kiyimda ranglarning roli. Rang kompozisiyaning eng jonli ifodali elementlaridan biridir. Ranglar yoshdagi farqni bildiradigan vosita bo'lib ham hisoblanadi. Ranglar his-tuyg'uga juda katta va har xil ta'sir ko'rsatadi. Ba'zi ranglar kishiga taskin beradi (tinchlantiradi), ko'ngilni ko'taradi, ko'zni quvontiradi; boshqalari — hayajonlantiradi, ma'yuslantiradi va tashvishlantiradi. To'q yoki nafis ranglar, yoqimli va xira ranglar farq qilinadi.

Jami ranglar *xromatik* (bo'yalgan) va *noxromatik* (bo'yalmagan ya'ni tussiz) ranglarga ajratiladi (oq, kul rang va qora rang noxromatik rang hisoblanadi).

Asosiy xromatik ranglar to'rtta: sariq, ko'k (zangori), qizil va yashil. Ular boshqa ranglarning hammasidan shunisi bilan ajraladiki ko'zimizga toza juda „sof“ bo'lib ko'rinadi; boshqacha aytganda ranglarga bo'lingan doiradagi qo'shni ranglarga oid tuslar go'yo sariq, ko'k, qizil va yashil ranglar tarkibida yo'qdek tuyuladi. Boshqa ranglar ana shu to'rtta asosiy rangning *aralashuvidan* hosil bo'ladi va oraliq ranglar deb yuritiladi.

87-rasm. Ranglar doirasi.

Kiyimni loyihalashda ikki-uch (kamdan-kam hollarda to'rt) rangga murojaat qilinadi, chunki ranglar ko'payib ketsa ularning uyg'unligi va birligi buziladi. Ranglar birligiga bo'yoqlar tusining xilma-xilligi, yorqinligi va to'yinganligi xosdir.

To'rtta asosiy rang yordamida ranglar doirasini tuzish mumkin, modellashtirish jarayonida bu doiradan osonlikcha foydalanish mumkin (87-rasm a). Ranglar doirasida ranglarni yaqin (bir-biriga xil tushadigan o'xshash) yaqin-kontrast va kontrast (bir-biriga xil tushmaydigan) turlarga ajratish mumkin.

Yaqin ranglar bir-biriga yaqin joylashib, doiraning chorak qismini egallaydi. Asosiy ranglardan biri ularni o'zaro bog'laydi; bu ranglar tarkibida qo'shimcha ranglarga xos tuslar bo'lmaydi (86-rasm, b). Yaqin ranglar birligi garmonik bo'lsa-da ta'sirchan bo'lmaydi.

Yaqin-kontrast ranglar doiraning yon tarafdagi chorak qismini egallaydi: ko'kimtir-qizil va ko'kimtir-yashil; sarg'ish-qizil va sarg'ish-yashil; sarg'ish-qizil va ko'kimtir-qizil; sarg'ish-yashil va ko'kimtir-yashil (87-rasm, v). *Yaqin-kontrast* ranglar yaqin ranglarga nisbatan aktivroq va ko'rkamroqdir.

Kontrast ranglar doiraning qarama-qarshi tomondagi chorak qismini egallaydi (sarg'ish-qizil va ko'kimtir-yashil, sarg'ish-yashil va ko'kimtir-qizil); ularning bir-biriga hech qanday o'xshashligi yo'q ya'ni bir-biriga xil kelmaydi (87-rasm g). *Kontrast qo'shimcha ranglar* — toza sariq bilan toza ko'k ranglar, toza qizil bilan toza yashil ranglar. Kontrast va qo'shimcha ranglardan ancha yorqin va his-tuyg'uga aktivroq ta'sir etadigan qo'shimcha ranglar hosil etish mumkin.

Barcha ranglar o'zaro bog'liq bo'lib bir-biriga ta'sir etadi. Qora fonda barcha ranglar ochilib, ravshan ko'rinadi; yorug' fonda aksincha, odmilashadi (ravshanlik kontrasti).

Biror rangga qandaydir xromatik rang qo'shilgandagina emas balki unga qora yoki oq rang aralashtirilganda ham uning xarakteri o'zgaradi.

Ko'zning aldanishi (illyuziya) deganda buyumni ko'rishdan hosil bo'lgan taassurot tushuniladi, lekin bu taassurot buyumning boshqa sezgi organlari orqali idrok qilinishidan boshqacha bo'ladi va mazkur buyum to'g'risidagi bilimimizga mos kelmaydi.

Ko'z bilan chamalashdagi normal aldanish ham ba'zan ko'zning aldanishi deb ataladi. Biz haqiqatan ham to'g'ri chiziq o'rniga egri chiziqni past bo'yli odam o'rniga novcha odamni ko'ramiz va hokazo. Ko'zning aldanishi fizik fiziologik va psixologik sabablarga bog'liq.

Gavdaning tuzilishidagi nuqsonlarni niqoblash (ko'zga chalinmaydigan qilish): bo'yi pastroq yoki balandroq, jussasi semizroq yoki ozg'inroq, tananing ayrim qismlarini yo'g'onroq yoki ingichkaroq qilib ko'rsatish maqsadida kiyimda ayni ko'zning aldanish xususiyatidan foydalaniladi (88-rasm).

Ranglarni chiziqlar va burchaklar yo'nalishini o'lchov shakl sath masofa oraliq va hokazolarni idrok qilishda ko'zning aldanishidan ham kiyimda foydalaniladi. Idrok qilishdagi aldanish quyidagi turlarga ajratiladi: shaklni ikki o'lchovda idrok qilishdagi aldanish uchinchi o'lchovni idrok qilishdagi aldanish va rangni idrok qilishdagi aldanish (bu holda shakl o'zgaradi) va hokazo.

Kiyimni loyihalashda ko'zning yuqorida aytib o'tilgan aldanishlaridan ya'ni illyuziyalar guruhidan turlicha foydalaniladi.

Demak, odam gavdasidagi ayrim nuqsonlarni: to'lalikni, ozg'inlikni, novcha bo'ylilikni, past bo'ylilikni va hokazolarni kiyimni ko'rish illyuziyalari orqali chalg'itish mumkin, ya'ni kiyimdagi mutanosiblik, chiziqlar, gazlama, rangi, fakturasi, gullari orqali gavda ko'rinishini o'zgartirib ko'rsatish mumkin.

88-rasm. Kostyumdagi yirik yo'llar:
a — gorizontal; b — vertikal.

8.4. Zamonaviy kiyimlar turlari va tavsifi

Uy kiyimi. Qulay, yaxshilab o'ylab tikilgan uy kostyumi odamga va xonadonga yarashibgina qolmay, balki kishi kayfiyat yaxshi bo'lishiga, uni ish yuritishiga ko'mak bo'ladi, atrofdagilarni ham mamnun etadi.

Uy kiyimi umuman xonadonning ichki ko'rinishiga muvofiq keladigan, odam atrofidagi narsalarga mos tushgan, monand bo'lishi kerak. Uy kiyimi — bu interer umumiy ansamblining bir qismi.

Uy kiyimi ham moda ta'sirida bo'ladi va kiyimning aynan shu vaqtga xarakterli bo'lgan silueti, uzunligi, dekori, assortimenti uy kiyimida ham aks etadi.

Konkret shakllarni, materialar, dekorativ bezaklar, uslub echimlarini tanlashda odam shaxsiyati namoyon bo'lishi uchun uy kiyimi katta imkoniyatlar beradi. Lekin uy kiyimining umumiy tuzilishi uyda odamlarning batartib, ko'rkam va bardam ko'rinishiga yordam beradigan bo'lishi kerak.

Uy kiyimi nimaga mo'ljallanganligiga, yil fasliga va sutka vaqtiga qarab quyidagi guruhlariga bo'linadi:

1. Uxlash kiyimi, ertalabki va kechki yuvinish-taranish kiyimi.
2. Uyda ishlash kiyimi.
3. Mehmon kutish kiyimi.

Uxlash kiyimi — tungi ko'ylaklar, pijama poetik obraz vazifasini o'taydi. Harir, ochiq rangli, yumshoq gazlamalar, to'rlar, kashtalar, qo'yma burmalar ayol kishi qiyofasiga noziklik tiniqlik

baxsh etadi. Bichimi sodda, choklari minimal darajada kam, odatda bo'yi uzun, uni ancha yengillashtirib, ixcham qilib ko'rsatadi. Kiyim assortimenti, bo'yining uzunligi odamning yoshiga, gavda tuzilishi xususiyatlari, turmush tarzi va sharoitiga qarab tanlanadi.

Uxlash kiyimi o'simlik yoki geometrik xarakterdagi siyrak, mayda gullari bor ochiq mayin tusli bo'lishi kerak, bu uning massasi kam bo'lishi talabiga to'g'ri keladi. Bezaklar-kashta, qo'yma burmalar, ikki tomonlama qo'yma burmalar, to'rlar, mag'izlar, beykalar, tasmalar, bantlar, tikma to'rlar, pechak tasmalar va boshqalar asosan kiyim rangida bo'lib, ularning hammasi uy kiyimini chiroyli va qulay qiladi.

89-rasm. Ayollarning uy kiyimlari (pijama, ertalabki va kechki yuvinish-taranish xalati, tungi ko'ylak).

Taqilma minimal miqdorda tugmalar yoki bog'ichlar chatib, yechimi qulay qilib hal etiladi. Yoqalar kichik o'lchamli bo'ladi.

Ertalabki va kechki yuvinish-taranish kiyimi — bu tungi kiyim ustidan kiyiladigan xalat. Bu kiyim tungi ko'ylak yoki pijama bilan komplektda hal etiladi, shuning uchun ularning hajmi, uzunligi, yenglarinig bichig'i, yoqa o'mizining o'yig'i va yoqasining xarakteri, bezaklari, rangi bir-biriga moslangan bo'lishi kerak. Taqilmasi bir bortli yoki ikki bortli, minimal miqdorda tugma chatilgan yoki belbog'li bo'ladi. Xalatlar turli shakldagi yoqali yoki yoqasiz, cho'ntaklari chokda yoki qoplama bo'lishi mumkin. Bu kiyim tungi kiyim materialidan yoki shunga monand gazlamadan tikilishi mumkin.

Ko'pincha qalpoqcha yoki durracha zarur qo'shimcha bo'lib, bular soch turmagini avaylashga yoki yoyilgan sochni yig'ishtirib turishga xizmat qiladi.

Uyda ishlash kiyimi asosan shim, yubka, bluzka, sarafan, peshband kabilardan iborat komplektda hal qilinadi. U rasmiyat va ishchanlik xususiyatlarisiz, shakli, ko'shimchalari va ziynatlari hisobiga o'ng'aylik, bemalollik tuyg'usi hosil qiladigan bo'lishi kerak.

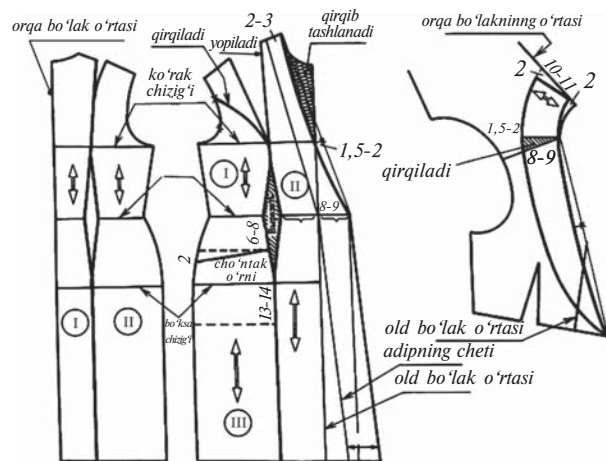
Uyda ishlash kiyimi komplektlari nihoyatda bemalol harakat qilishga xalaqit bermaydigan bo'lishi kerak. Buning uchun trikotaj maykalar, sviterlar bilan shim kiyiladi yoki gavdaga yopishib turmasligi uchun qo'yimi ko'paytirilgan bluzkalar kiyiladi.

Shakl, rang, material va dekorativ bezakning monandligi hisobiga uy kiyimi bilan peshbandning komplekt bo'lishiga erishiladi. Peshband vositasida gavdaning ko'ngildagidek idrok yetilishiga erishsa bo'ladi. Masalan, yelka bog'larini bo'yinga yaqin bog'lab, yelkalarni toraytirib ko'rsatsa bo'ladi, burmalar bo'ksani kengroq, taxlamalar esa torroq qilib ko'rsatadi, ko'krakpechning kengi ko'kraklar hajmini kattalashtirsa, ensiz, cho'zig'i kichiklashtiradi.

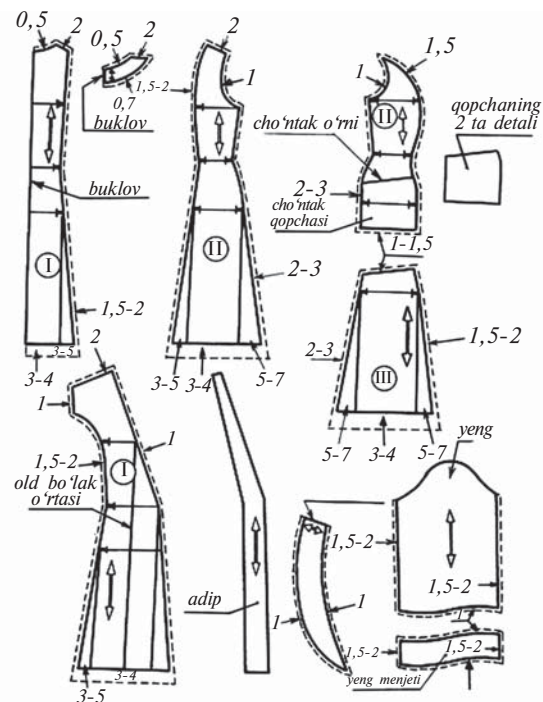
Uy kiyimlarini modellashtirish. Uy kiyimlari uchun xalatlar juda qulay hisoblanadi. Xalatlar bir yoqlamali va ikki yoqlamali taqilmali bo'lishi mumkin.

90-rasm. Ayollarning o'timli xalati

91-rasm. Asos chizmasiga eskizga mos ravishda model chiziqlarini kiritish.

92-rasm. Ikki yoqlamali taqilmali xalatning andozasi.

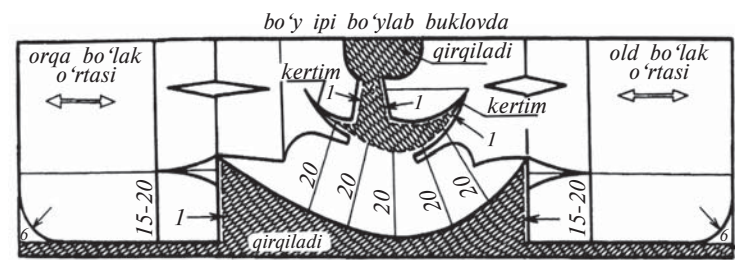
90-rasmda keltirilgan xalat yeng o'mi-zidan relief chiziqlari o'tgan, ikki yoqlamali bo'lib, bel qismida ikkita tugmachali orqali xalatning old bo'lagi bir-biriga o'tib taqiladi. Yon qismi detallarida qirqma cho'ntaklari bor. Orqa bo'lakdagi relief choklari yelka chizig'idan boshlangan. 91-rasmda ko'rsatilganidek model chiziqlari kiritiladi. 92-rasmda esa ikki yoqlamali taqilmali xalatning andozasi keltirilgan.

93-rasm. Xalat-fartuk modeli.

93-rasmda xalat-fartuk modeli keltirilgan bo'lib, u bel qismida old va orqa bo'laklarida belbog' bilan bog'lanadi. Bu modelda old va orqa bo'yin o'yindilaridan 94-rasmda ko'rsatilganidek kesib tashlanadi. Kurak va ko'krak vitochkalari yelkadan boshlangan ovalsimon kesilgan chiziqlar orasiga olinadi. Xalat-fartuk andozasi shunday hosil qilinadiki, bunda xalatning yeng qismi 94-rasmda ko'rsatilgandek yaxlit olinadi. Rasmda gazlama buklangan holda modelning andozasini gazlamaga joylashtirish ko'rsatib berilgan. Orqa va old bo'lakda vitochkalar uzunligi 16 sm dan olingan. Yelka chizig'idan o'tkazilgan oval yarim koketka shu 16 sm ga keltiriladi. Bel qismida 15—20 sm dan berilgan o'tim xalat-fartukni old va orqa tomonda belbog' bilan bog'lanishiga qulaylik yaratadi.

Kundalik kiyim. Odamning tashqi ko'rinishi, unint sanoat korxonasidagi, qishloq. xo'jaligidagi, muassasalardagi, savdo,

94-rasm. Xalat-fartuk modeli andozasini gazlamag joylashtirish.

transport, maishiy xizmat sohasidagi va boshqa yerlardagi kiyimi qandayligi katta ahamiyatga ega. Kundalik kiyim — bu ham ish, ham xizmat kostyumi. Bir qancha kasbdagi kishilar ish xususiyatlari yoki ishlab chiqarish sharoiti sababli maxsus kiyim kiyadi (metallurqlar, o't o'chiruvchilar, baliqchilar va boshqalar) yoxud boshqalardan farq qilish vositasi sifatida forma kiyim kiyadi (harbiylar va mahkamalar formasi).

Hozirgi turmush tarzi amaliy ish kiyimiga uning qulayligini, rasionalligini, ishbopligini ko'rsatadigan qator talablaridir. *Bu quyidagilardan iborat:*

- hajmi o'rtachaligi, bichimi oddiyligi;
- prolorsiyalarining aniq, qat'iyligi;
- ranglarining bosiqqligi, yorqinmasligi;
- dekorativ vositalarning minimum darajaligi;
- modaning aks etgani me'yordan oshmaganligi.

Turli kasblardagi xizmat sharoiti talablarida kiyim assortimentini, uning umumiy shaklini, detallarini, rang yechimlarini dekorativ aksentlar joyi va xarakterini belgilab beradigan umumiy xususiyatlar ham, spesifik xususiyatlar ham bo'ladi. Kiyimning turi, shakli, silueti, proporsiyalari, bo'linishlari, cho'ntaklarining qanday joylanishi, ularning turi, taqilmaning turi kasb belgilab beradigan ergonomik talablarga muvofiq tanlanadi.

Shuning bilan birga kundalik kostyum yechimi kasblar farqiga binoangina emas, balki odamlarning bir-biriga munosabatlarini ham

hisobga olib hal etilishi kerak. Bu turli kasb-hunar kishilari o'rtasidagi, masalan, o'qituvchi bilan o'quvchi, injener bilan ishchi, ofisanka bilan xo'randa, sotunchi bilan xaridor va boshqalar o'rtasidagi munosabat bo'lishi mumkin. Bu munosabatlar kostyumning ishbop (masalan, injenerda), bashang (televideniye diktorida), ommadan ajratib turadigan (sotuvchida), rasmiy (direktorda) va hokazolar bo'lishiga ta'sir ko'rsatadi.

95-rasm. Kundalik kiyimlar.

Odam faolayatining kun mobaynidagi xilma-xilligi ko'pincha kostyumga qo'shimcha talablar qo'yadi. Shuning uchun u ko'p funksiyali va ko'p variantli, ya'ni konkret sharoitga oson moslab olinadigan bo'lishi kerak. Bunga kostyumni komplekt qilib tuzish yo'li bilan erishiladi.

Kundalik kostyumning rang echimi uning nimaga mo'ljallanganligi va uni qanday ishlatilishi xarakteriga qarab tanlanadi. Odatda, bunday echim mo'taddil, bosiq, o'xshash va o'xshash-kontrast ranglarni birga qo'shib hal qilinadi, kontrastlar asosan rang tuslarining oqishliklari yoki ikkita yaqin ranglar o'rtasida bo'ladi.

Materialni kiyim nimaga mo'ljallanganiga, estetika talablariga (plastik xususiyatlar, rang, rasmga) qarabgina emas, balki mehnatning xususiyati belgilab beradigan gigiyenik talablariga ham qarab tanlanadi.

Dekorativ bezaklar, kompozision markaz qayerda bo'lishi kiyimning funksional vazifasiga bog'lab hal etiladi.

Qo'shimchalar xarakterining qandayligi shu ko'shimchalar nimaga mo'ljallanganiga qarab belgilanib, u ham ishbop kostyumning umumiy xarakteriga bo'ysundirilgan bo'ladi.

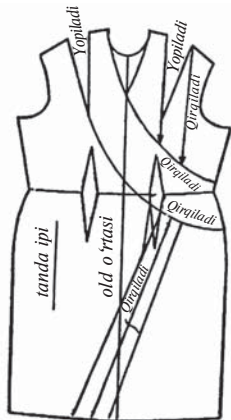
Kundalik kiyimlarni modellashtirish.

96-rasmda ko'rsatilgan kundalik ko'ylakni bo'lajak onalarga ham tavsiya qilish mumkin. Ko'ylak etak qismiga kengayib borgan, old bo'lakda qo'yim taqilmasi bor. Yoqasi, qo'yimi va yeng manjetini boshqa ranglarda tikilsa, modelni yanada quvnoq qilib ko'rsatadi. Bu ko'ylak andozasini hosil qilish uchun 97-rasmda ko'rsatilganidek, asos chizmasiga o'zgartirish kerak. 98-99 rasmlarda esa ko'ylakning andozalari komplekti to'liq ko'rsatilgan. 100 va 101-rasmlarda yana bitta kundalik ko'ylakni modellashtirish jarayoni ko'rsatilgan.

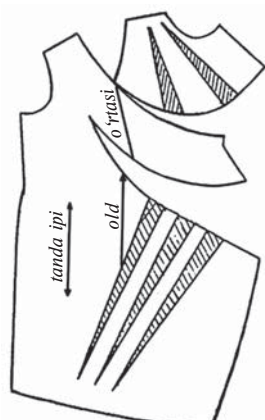

96-rasm. Kundalik ko'ylak.

103-rasm. Bashang kiyim eskizi va model chiziqlarini aso chizmasiga kiritish.

104-rasm. Ko'ylak andozasini hosil qilish.

2. Aktiv hilpirab turadigan, „biqiq“ shakllar bezaklarning dekorativligi hisobiga va butun o'zining tuzilishi yordamida odam bilan hamkorlikda buladi. Ular odam aktiv harakatlar qiladigan raqs kechalarida, yangi yil ballarida, maktab bitiruvchilari oqshomlarida kiyiladi. Bashang kostyum nimaga mo'ljallanganiga qarab uning materiali chitdan to duxobagacha, ziynatlar yog'ochdan to brilliantgacha, dekorativ bezagi oddiy merejkadan to zardo'zi buyumlargacha bo'lishi mumkin. Bashang kiyim modellarini ishlab chiqishda ko'pincha materiallar birga qo'shib ishlatilib, monandlikka erishish uchun albatta bironta etakchi alomat bo'lishi kerak. Materiallar rangi bir xil bo'lib, fakturalar kontrasti prinsipida, faktura bir xil bo'lib, ranglar kontrasti prinsplari va ayrim vaqtda faktura bilan nisbatlari kontrasti birga qo'shilishi mumkin. Bashang kostyum badiiy-obrazli hal etilishi uning barcha qismlari o'zaro bog'lik bo'lishini va odam shaxsiyati bilan, shuningdek kiyib yuriladigan muhiti bilan albatta aloqador bo'lishini talab qiladi.

Bashang kiyimlarni modellashtirish. Bunday kiyimlarni modellashtirish 103—104-rasmlarda keltirilgan.

8-bo'lim yuzasidan mustahkamlash uchun savollar:

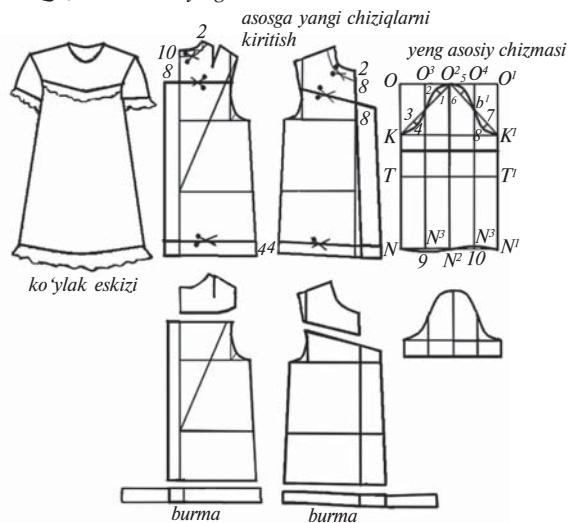
1. Kiyimlarni modellashtirishning qanday maqsad va bosqichlari mavjud?
2. Modellashtirish necha xil va qanday yo'nalishda olib boriladi?
3. Uslub deb nimaga aytiladi?
4. Qanday uslub turlarini bilasiz?
5. Gotika uslubida kostyum ko'rinishlari qanday bo'lgan?
6. Uyg'onish davri uslubining o'ziga xos tomonlari nimada ko'rinadi?
7. 20-yillar kostyumlarida qanday uslublar ko'rindi?
8. Klassik, sport va fantaziya uslublariga ta'rif bering.
9. Moda deb nimaga aytiladi?
10. Moda jurnallari qachon paydo bo'lgan va hozirgi davrda qanday moda jurnallari bor?
11. Moda to'g'risida mashhur rassom-modelerlar fikrlarini ayting.
12. Modali kiyimning qanday davom etish bosqichlari mavjud?
13. Kompozisiya deb nimaga aytiladi?
14. Kiyim kompozisiyasining belgilariga nimalar kiradi?
15. Mutanosiblik deganda nimani tushunasiz va uning kiyimlarda aks etishini tushuntirib bering?
16. Kiyim bichimlarining turlar va ularni kostyumda namoyon bo'lishini izohlab bering.
17. Kiyim modellarida qanday chiziqlar uchraydi?
18. Kiyimdagi chiziqlar qanday holatlarda joylashishi mumkin?
19. Ritm deb nimaga aytiladi?
20. Kiyimdagi ritmik tartibga misollar keltiring.
21. Kiyim kompozisiyasida simmetriya va assimetriyaning qanday roli bor va ular kiyimda qanday namoyon bo'ladi?
22. Kiyimni qanday gazlamalardan tikish mumkin?
23. Gazlamalarning fakturasini tushuntirib bering.
24. Gazlamalarning gullari qanday bo'lishi mumkin?
25. Kostyumdagi dekorativ bezaklar haqida ma'lumot bering.
26. Kiyimda ranglarning rolini izohlab bering.
27. Ranglarning qanday turlarini bilasiz?
28. Ranglar doirasini tushuntirib bering.
29. Kiyimda illyuziyaning namoyon bo'lishini tushuntirib bering.
30. Uy kiyimi turlari va ularga ta'rif bering.
31. Kundalik va bashang kiyimi turlari va ularga ta'rif bering.

Ayollar tipaviy figuralarining o'lchamlari

№	O'lchamlar nomi	Rost	Shartli belgisi	O'lchamlarning qiymati, sm								
				44	46	48	50	52	54	56	58	60
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Bo'yin yarim aylanasi		B _n YaA	17,5	17,8	18,1	18,4	18,7	19	19,3	19,6	19,9
2	I ko'krak yarim aylanasi		KYaA _I	42,8	44,3	45,8	47,3	48,8	50,3	51,6	52,9	54,3
3	II ko'krak yarim aylanasi		KYaA _{II}	46,4	48,4	50,4	52,4	54,4	56,2	58,2	60,2	62,2
4	III ko'krak yarim aylanasi		KYaA _{III}	44	46	48	50	52	54	56	58	60
5	Belning yarim aylanasi		B _n YaA	34	36	38	40	42	44	46	48	50
6	Bo'ksayrim aylanasi		B _n YaA	49	51	53	55	57	59	61,5	64	66,5
7	Ko'krak kengligi I		KK _I	16,1	16,6	17,1	17,6	18,1	18,6	19,1	19,6	20,1
8	Ko'krak kengligi II		KK _{II}	19,3	20,3	21,3	22,3	23,3	24,3	25,3	26,3	27,3
9	Ko'krak markazi		KM	9,6	9,9	10,2	10,5	10,8	11,1	11,4	11,7	12
10	Orqa kengligi		OK	17,2	17,6	18	18,4	18,8	19,2	19,6	20	20,4
11	Orqaning belgacha uzunligi	I	O _{bel} Y	39,1	39,2	39,2	39,3	39,3	39,4	39,4	39,5	39,5
		II		40,2	40,3	40,4	40,4	40,5	40,5	40,5	40,6	40,6
		III		41,3	41,4	41,5	41,5	41,6	41,6	41,6	41,7	41,7
		IV		42,4	42,5	42,5	42,6	42,6	42,7	42,7	42,8	42,8
		V		43,5	43,6	43,6	43,7	43,7	43,8	43,8	43,9	43,9
12	Ko'krak balandligi	I	KB	24,6	25,5	26,4	27,3	28,2	29,1	30	30,9	31,8
		II		24,9	25,8	26,7	27,6	28,5	29,4	30,3	31,2	32,1
		III		25,2	26,1	27,0	27,9	28,8	29,7	30,6	31,5	32,4
		IV		25,2	26,4	27,3	28,2	29,1	30	30,9	31,8	32,7
		V		25,8	26,7	27,6	28,5	29,4	30,3	31,2	32,1	33
13	Oldning belgacha uzunligi	I	O _{bel} Y	40	40,5	41	41,5	42	42,5	43	43,5	44
		II		41,1	41,6	42,1	42,6	43,1	43,6	44,1	44,6	45,1
		III		42,2	42,7	43,2	43,7	44,2	44,7	45,2	45,7	46,2
		IV		43,3	43,8	44,3	44,8	45,3	45,8	46,3	46,8	47,3
		V		44,4	44,9	45,4	45,9	46,4	46,9	47,4	47,9	48,4

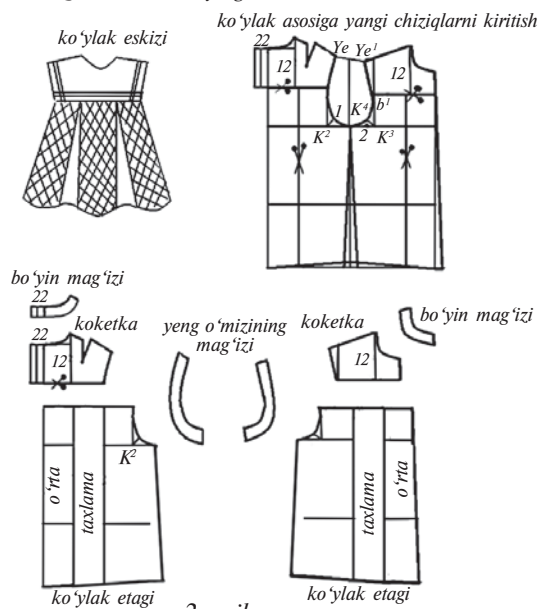
№	O'lchamlar nomi	Rost	Shartli	O'lchamlarning qiymati, sm										
				44	46	48	50	52	54	56	58	60		
1	Bo'yin yarim aylanasi	3	B _{YaA}	17,5	17,8	18,1	18,4	18,7	19	19,3	19,6	19,9		
2	I ko'krak yarim aylanasi		K _{YaA}	42,8	44,3	45,8	47,3	48,8	50,3	51,6	52,9	54,3		
3	II ko'krak yarim aylanasi		K _{YaA}	46,4	48,4	50,4	52,4	54,4	56,2	58,2	60,2	62,2		
4	III ko'krak yarim aylanasi		K _{YaA}	44	46	48	50	52	54	56	58	60		
5	Belning yarim aylanasi		B _{YaA}	34	36	38	40	42	44	46	48	50		
6	Bo'ksayarim aylanasi		B _{YaA}	49	51	53	55	57	59	61,5	64	66,5		
7	Ko'krak kengligi I		KK _I	16,1	16,6	17,1	17,6	18,1	18,6	19,1	19,6	20,1		
8	Ko'krak kengligi II		KK _{II}	19,3	20,3	21,3	22,3	23,3	24,3	25,3	26,3	27,3		
9	Ko'krak markazi		KM	9,6	9,9	10,2	10,5	10,8	11,1	11,4	11,7	12		
10	Orqaning belgacha uzunligi	I	O _{orq}	39,1	39,2	39,2	39,3	39,3	39,4	39,4	39,5	39,5		
		II		40,2	40,3	40,4	40,4	40,5	40,5	40,5	40,6	40,6		
		III		41,3	41,4	41,5	41,5	41,6	41,6	41,6	41,7	41,7		
		IV		42,4	42,5	42,5	42,6	42,6	42,7	42,7	42,8	42,8		
		V		43,5	43,6	43,6	43,7	43,7	43,8	43,8	43,9	43,9		
12	Ko'krak balandligi	I	KB	24,6	25,5	26,4	27,3	28,2	29,1	30	30,9	31,8		
		II		24,9	25,8	26,7	27,6	28,5	29,4	30,3	31,2	32,1		
		III		25,2	26,1	27,0	27,9	28,8	29,7	30,6	31,5	32,4		
		IV		25,2	26,4	27,3	28,2	29,1	30	30,9	31,8	32,7		
		V		25,8	26,7	27,6	28,5	29,4	30,3	31,2	32,1	33		
13	Oldning belgacha uzunligi	I	O _{old}	40	40,5	41	41,5	42	42,5	43	43,5	44		
		II		41,1	41,6	42,1	42,6	43,1	43,6	44,1	44,6	45,1		
		III		42,2	42,7	43,2	43,7	44,2	44,7	45,2	45,7	46,2		
		IV		43,3	43,8	44,3	44,8	45,3	45,8	46,3	46,8	47,3		
		V		44,4	44,9	45,4	45,9	46,4	46,9	47,4	47,9	48,4		
14	Orqa o'miz balandligi	I	O _{o'miz}	20,3	20,8	21,3	21,8	22,3	22,8	23,3	23,8	24,3		
		II		20,9	21,2	21,6	21,9	22,3	22,6	23	23,3	23,7		
		III		21,3	21,6	22	22,3	22,7	23	23,3	23,7	24,1		
		IV		21,7	22	22,4	22,7	23,1	23,4	23,8	24,1	24,5		
		V		22,1	22,4	22,7	23,1	23,4	23,8	24,1	24,5	24,8		
15	Yelkaning qiy balandligi	I	Ye _{qiy}	38,4	38,7	39	39,6	39,6	40,2	40,2	40,5	40,8		
		II		40,1	40,6	41	41,6	42,1	42,6	43,1	43,6	44,1		
		III		42,2	42,7	43,2	43,7	44,2	44,7	45,2	45,7	46,2		
		IV		43,3	43,8	44,3	44,8	45,3	45,8	46,3	46,8	47,3		
		V		44,4	44,9	45,4	45,9	46,4	46,9	47,4	47,9	48,4		
16	Yelka kengligi	I	Ye _k	12,9	13,2	13,5	13,8	14,1	14,4	14,7	15	15,3		
17	O'rtacha yelka aylanasi chiziqligacha uzunligi	I	O _{uz}	29,9	30,2	30,5	30,8	31,1	31,4	31,7	32	32,3		
		II		30,9	31,2	31,5	31,8	32,1	32,4	32,7	33	33,3		
		III		31,9	32,2	32,5	32,8	33,1	33,4	33,7	34	34,3		
		IV		32,9	33,2	33,5	33,8	34,1	34,4	34,7	35	35,3		
		V		33,9	34,2	34,5	34,8	35,1	35,4	35,7	36	36,3		
		VI		34,9	35,2	35,5	35,8	36,1	36,4	36,7	37	37,3		
		VII		35,9	36,2	36,5	36,8	37,1	37,4	37,7	38	38,3		
		VIII		36,9	37,2	37,5	37,8	38,1	38,4	38,7	39	39,3		
		IX		37,9	38,2	38,5	38,8	39,1	39,4	39,7	40	40,3		
		X		38,9	39,2	39,5	39,8	40,1	40,4	40,7	41	41,3		
		XI		39,9	40,2	40,5	40,8	41,1	41,4	41,7	42	42,3		
		XII		40,9	41,2	41,5	41,8	42,1	42,4	42,7	43	43,3		
		XIII		41,9	42,2	42,5	42,8	43,1	43,4	43,7	44	44,3		
		XIV		42,9	43,2	43,5	43,8	44,1	44,4	44,7	45	45,3		
		XV		43,9	44,2	44,5	44,8	45,1	45,4	45,7	46	46,3		
		XVI		44,9	45,2	45,5	45,8	46,1	46,4	46,7	47	47,3		
		XVII		45,9	46,2	46,5	46,8	47,1	47,4	47,7	48	48,3		
		XVIII		46,9	47,2	47,5	47,8	48,1	48,4	48,7	49	49,3		
		XIX		47,9	48,2	48,5	48,8	49,1	49,4	49,7	50	50,3		
		XX		48,9	49,2	49,5	49,8	50,1	50,4	50,7	51	51,3		
		XXI		49,9	50,2	50,5	50,8	51,1	51,4	51,7	52	52,3		
		XXII		50,9	51,2	51,5	51,8	52,1	52,4	52,7	53	53,3		
		XXIII		51,9	52,2	52,5	52,8	53,1	53,4	53,7	54	54,3		
		XXIV		52,9	53,2	53,5	53,8	54,1	54,4	54,7	55	55,3		
		XXV		53,9	54,2	54,5	54,8	55,1	55,4	55,7	56	56,3		
		XXVI		54,9	55,2	55,5	55,8	56,1	56,4	56,7	57	57,3		
		XXVII		55,9	56,2	56,5	56,8	57,1	57,4	57,7	58	58,3		
		XXVIII		56,9	57,2	57,5	57,8	58,1	58,4	58,7	59	59,3		
		XXIX		57,9	58,2	58,5	58,8	59,1	59,4	59,7	60	60,3		
		XXX		58,9	59,2	59,5	59,8	60,1	60,4	60,7	61	61,3		
		XXXI		59,9	60,2	60,5	60,8	61,1	61,4	61,7	62	62,3		
		XXXII		60,9	61,2	61,5	61,8	62,1	62,4	62,7	63	63,3		
		XXXIII		61,9	62,2	62,5	62,8	63,1	63,4	63,7	64	64,3		
		XXXIV		62,9	63,2	63,5	63,8	64,1	64,4	64,7	65	65,3		
		XXXV		63,9	64,2	64,5	64,8	65,1	65,4	65,7	66	66,3		
		XXXVI		64,9	65,2	65,5	65,8	66,1	66,4	66,7	67	67,3		
		XXXVII		65,9	66,2	66,5	66,8	67,1	67,4	67,7	68	68,3		
		XXXVIII		66,9	67,2	67,5	67,8	68,1	68,4	68,7	69	69,3		
		XXXIX		67,9	68,2	68,5	68,8	69,1	69,4	69,7	70	70,3		
		XXXX		68,9	69,2	69,5	69,8	70,1	70,4	70,7	71	71,3		
		XXXXI		69,9	70,2	70,5	70,8	71,1	71,4	71,7	72	72,3		
		XXXXII		70,9	71,2	71,5	71,8	72,1	72,4	72,7	73	73,3		
		XXXXIII		71,9	72,2	72,5	72,8	73,1	73,4	73,7	74	74,3		
		XXXXIV		72,9	73,2	73,5	73,8	74,1	74,4	74,7	75	75,3		
		XXXXV		73,9	74,2	74,5	74,8	75,1	75,4	75,7	76	76,3		
		XXXXVI		74,9	75,2	75,5	75,8	76,1	76,4	76,7	77	77,3		
		XXXXVII		75,9	76,2	76,5	76,8	77,1	77,4	77,7	78	78,3		
		XXXXVIII		76,9	77,2	77,5	77,8	78,1	78,4	78,7	79	79,3		
		XXXXIX		77,9	78,2	78,5	78,8	79,1	79,4	79,7	80	80,3		
		XXXXX		78,9	79,2	79,5	79,8	80,1	80,4	80,7	81	81,3		
		XXXXXI		79,9	80,2	80,5	80,8	81,1	81,4	81,7	82	82,3		
		XXXXXII		80,9	81,2	81,5	81,8	82,1	82,4	82,7	83	83,3		
		XXXXXIII		81,9	82,2	82,5	82,8	83,1	83,4	83,7	84	84,3		
		XXXXXIV		82,9	83,2	83,5	83,8	84,1	84,4	84,7	85	85,3		
		XXXXXV		83,9	84,2	84,5	84,8	85,1	85,4	85,7	86	86,3		
		XXXXXVI		84,9	85,2	85,5	85,8	86,1	86,4	86,7	87	87,3		
		XXXXXVII		85,9	86,2	86,5	86,8	87,1	87,4	87,7	88	88,3		
		XXXXXVIII		86,9	87,2	87,5	87,8	88,1	88,4	88,7	89	89,3		
		XXXXXIX		87,9	88,2	88,5	88,8	89,1	89,4	89,7	90	90,3		
		XXXXXX		88,9	89,2	89,5	89,8	90,1	90,4	90,7	91	91,3		
		XXXXXXI		89,9	90,2	90,5	90,8	91,1	91,4	91,7	92	92,3		
		XXXXXXII		90,9	91,2	91,5	91,8	92,1	92,4	92,7	93	93,3		
		XXXXXXIII		91,9	92,2	92,5	92,8	93,1	93,4	93,7	94	94,3		
		XXXXXXIV		92,9	93,2	93,5	93,8	94,1	94,4	94,7	95	95,3		
		XXXXXXV		93,9	94,2	94,5	94,8	95,1	95,4	95,7	96	96,3		
		XXXXXXVI		94,9	95,2	95,5	95,8	96,1	96,4	96,7	97	97,3		
		XXXXXXVII		95,9	96,2	96,5	96,8	97,1	97,4	97,7	98	98,3		
		XXXXXXVIII		96,9	97,2	97,5	97,8	98,1	98,4	98,7	99	99,3		
		XXXXXXIX		97,9	98,2	98,5	98,8	99,1	99,4	99,7	100	100,3		
		XXXXXXX		98,9	99,2	99,5	99,8	100,1	100,4	100,7	101	101,3		
		XXXXXXXI		99,9	100,2	100,5	100,8	101,1	101,4	101,7	102	102,3		
		XXXXXXXII		100,9	101,2	101,5	101,8	102,1	102,4	102,7	103	103,3		
		XXXXXXXIII		101,9	102,2	102,5	102,8	103,1	103,4	103,7	104	104,3		
		XXXXXXXIV		102,9	103,2	103,5	103,8	104,1	104,4	104,7	105	105,3		
		XXXXXXXV		103,9	104,2	104,5	104,8	105,1	105,4	105,7	106	106,3		
		XXXXXXXVI		104,9	105,2	105,5	105,8	106,1	106,4	106,7	107	107,3		
		XXXXXXXVII		105,9	106,2	106,5	106,8	107,1	107,4	107,7	108	108,3		
		XXXXXXXVIII		106,9	107,2	107,5	107,8	108,1	108,4	108,7	109	109,3		
		XXXXXXXIX		107,9	108,2	108,5	108,8	109,1	109,4	109,7	110	110,3		
		XXXXXXXI		108,9	109,2	109,5	109,8	110,1	110,4	110,7	111	111,3		
		XXXXXXXII		109,9	110,2	110,5	110,8	111,1	111,4	111,7	112	112,3		
		XXXXXXXIII		110,9	111,2	111,5	111,8	112,1						

Qiz bolalar ko'ylagini modellashtirish

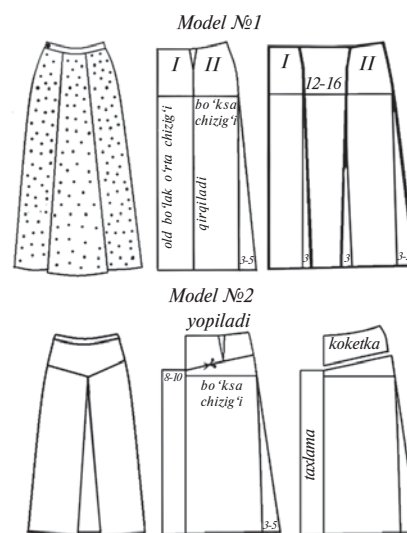
2-ilova

Qiz bolalar ko'ylagini modellashtirish

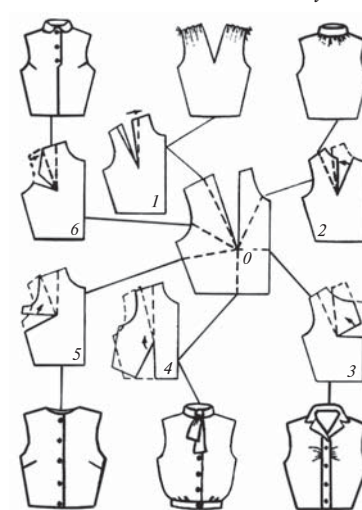
2- a ilova

Yubkalarni modellashtirish

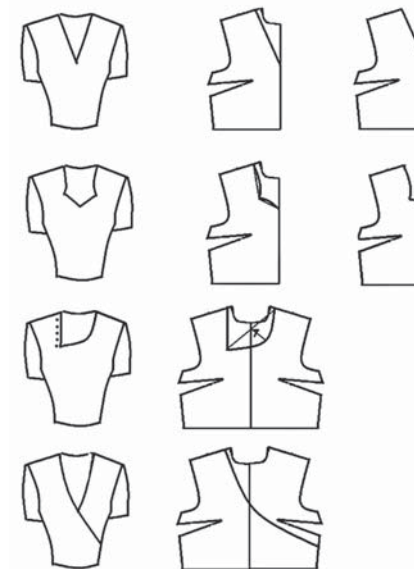
3-ilova. Yubkalarni modellashtirish

Ko'krak vitochkasini ko'chirish yo'llari

4-ilova Ko'krak vitochkasini ko'chirish yo'llari

5-ilova. Bo'yin o'yindilarni modellashtirish yo'llari

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *Karimov I.A.* Barkamol avlod — O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. — T.: O‘zbekiston. 1997.
2. *Karimov I.A.* Yuksak m a’naviyat — engilmas kuch. — T.: O‘zbekiston. 2008.
3. Maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar tashkil etish Nizomi, Toshkent, 1999-yil.
4. Maktabdan tashqari ta’limga qo‘yilgan Davlat talablari. Toshkent 1999 yil.
5. *Boboxonova H.Sh., Mannopova I.A., Abdullayeva Q.M.* va boshqalar. Maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar /Kasb-hunar kollejlari uchun tarmoq standarti va o‘quv dasturlari. Kod 3141620/ — T.: „ARNAPRINT“ MChJ, 2003-yil — 208 b
6. *Abdullayeva Q.M.* Maxsus fanlarni o‘qitishda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishning metodik asoslari: Dis. ... ped. fan. nom. — T.: 2006. — 182 b.
7. *Abdullayeva Q.M.* Tikuvchilik buyumlarini loyihalash va model-lashtirish asoslari. Toshkent. Yozuvchilar uyushmasi. 2006-yil.
8. *Abdullayeva Q.M.* Tikuvchilik buyumlari asos konstruksiyasini chizish bosqichlari //J. Pedagogik ta’lim. — T.: 2003. — №1. 35—39 b.
9. *Abdullayeva Q.M.* Kasbiy fanlar orqali talabalarda ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish //J. Pedagogik ta’lim. -T.: 2004. -№6. 53-55b.
10. *Abdullayeva Q.M., Majidova D.* Liboslar davr ruhini ifodalaydi / /J. Pedagogik mahorat. — T.: 2003. — №1. 92—93 b.
11. *Abdullayeva Q.M., Nigmatova F.U., Gaipova N.S.* Tikuvchilik buyumlarini loyihalash va texnologiya asoslari. Oliy o‘quv yurtlari uchun o‘quv qo‘llanma. Toshkent, TDPU. 2007-yil, 240 b.
12. *G.K.Hasanbayeva.* „Kiyim modelini ishlash va loyihalashini tayyorlash“. Toshkent. O‘qituvchi. 1990-yil.
13. *A.P.Rogova.* „Erkaklar va bolalar ustki kiyimini loyihalash asoslari“. Toshkent. O‘qituvchi. 1988 yil.
14. *A.P.Шершинева.* „Основы конструирования женской и детской одежды“. Москва. Легпромбытиздат. 1982 г.

15. *Г.В.Скачкова, Л.В.Мартопляс.* Школа кройки и шитья на дому. Минск. „ХЭЛТОН“ 2000 г.
16. *Х.Х.Комилова, Н.К.Хамроева.* Tikuv buyumlarini konstruksiyalash. Toshkent — Moliya. 2003 yil.
17. *Е.В.Киреева.* „История костюма“. Москва. „Просвещение“. 1976 г.
18. *Е.Б.Коблякова.* „Основы конструирования одежды“. Москва. „Легкая индустрия“. 1980 г.
19. *Т.А.Абдуллаев, С.А.Хасанова.* „Одежда узбеков (XIX начало XX в.)“. Издательство „Фан“. Узбекской ССР. Ташкент. 1978 г.
20. *Л.П.Чижикова.* „Кружок конструирования и моделирования одежды“. Москва „Просвещение“. 1990 год.
21. *Г.Г.Мозговая, Г.Б.Картушина.* „Швейное дело“. 7—8 класс. Москва. „Просвещение“. 1990 год.
22. *Musayeva Sh.* Tabiiy ipakdan tayyorlanadigan milliy gazlamalarni KHK da o‘qitishning ilmiy — metodik asoslari. Magistrlik dissertatsiyasi. — T.: 2009. -84 b.
23. *Aripova M.* Kasb ta’limi (servis) yo‘nalishi bakalavrlarida kasbiy mahoratni pedagogik o‘yinlar asosida shakllantirish yo‘llari Magistrlik dissertatsiyasi. — T.: 2009. — 93 b.
24. *Saidova K.* Tikuvchilik buyumlarini loyihalash va texnologiya asoslari darslarida yangi axborot texnologiyalarini qo‘llashning pedagogik shart-sharoitlari. Magistrlik dissertatsiyasi. — T.: 2007. — 98 b.
25. *Mo‘ydinova S.* Kasb ta’limi yo‘nalishi talabalariga dizaynerlik asoslarini o‘rgatish (Kostyum dizayni misolida). Magistrlik dissertatsiyasi. - T.: 2007. — 89 b.
26. „Uy-ro‘zg‘or ensiklopediyasi“. O‘zbek sovet ensiklopediyasi bosh redaksiyasi. Toshkent. 1982-yil.
27. *Т.В.Козлова, Л.Б.Рытвинская, З.М.Тимашева.* „Моделирование и художественное оформление женской и детской одежды“. Москва. Легпромбытиздат. 1990 год.
28. *Н.В.Ерзенкова.* „Блузки“. Минск. „Польмя“. 1994 год.
29. *Г.Н.Александрова.* „100 моделей женских юбок“. Минск. „Польмя“. 1992 год.
30. *Т.Н.Екшурская, Е.Н.Юдина, И.А.Белова.* „Модное платье“. Санк-Петербург. Лениздат. 1992 год.
31. *Т.И.Ермогенка.* „Sehrli igna“. Toshkent. O‘qituvchi. 1990-yil.
32. *П.П.Кокеткина.* „Справочник по конструированию одежды“. Москва. „Легкая и пищевая промышленность“. 1982 г.

MUNDARIJA

Kirish	3
„Tikuv buyumlarini loyihalash, modellash va badiiy bezash“ fanining maqsad va vazifalari.....	5
Kiyim haqida ma'lumot.....	6
Zamonaviy kiyimlar assortimenti.....	11
Kiyimga qo'yiladigan talablar.....	13
1. Kiyimni loyihalash asoslari. Odam gavdasi haqida ma'lumot	
1.1. Odam gavdasining tuzilishi va turlari.....	15
1.2. Gavdaning antropometrik nuqtalari va chiziqlari.....	19
1.3. Kiyimlarni loyihalash usullari.....	21
1.4. Kiyimni loyihalashda ishlatiladigan o'lchov turlari va ularni gavdadan olish yo'llari.....	24
1.5. Kiyimni loyihalashda ishlatiladigan qo'shimchalar.....	27
2. Bolalar kiyimlarini loyihalash va texnik modellash	
2.1. Bolalar gavdasining o'ziga xos xususiyatlari va kiyimlarining ta'rifi.....	32
2.2. Chaqaloqlar kiyimi.....	41
2.3. Bolalar bosh kiyimlarini loyihalash.....	44
2.4. Bolalar fartugi va ko'krakpesht qismi yaxlit bo'lgan fartuk chizmalarini qurish.....	47
2.5. Tungi ko'ylakni loyihalash.....	49
2.6. Qiz bolalar ko'ylagini loyihalash.....	51
2.7. Texnik modellash jarayoni haqida ma'lumot.....	56
2.8. Maktabgacha yoshdagi qiz bolalar ko'ylagini modellashtirish.....	57
2.9. O'g'il bolalar ko'ylagini loyihalash.....	59
3. Ayollar belli kiyimlarini loyihalash va texnik modellash	
3.1. To'g'ri bichimli yubka chizmasi.....	65
3.2. Bo'lakli yubkalarni loyihalash.....	67

3.3. Quyosh yubkalarni loyihalash.....	68
3.4. Ayollar shimlarini loyihalash.....	69
3.5. Yubkalarni texnik modellash. Etak tomoni kengaytirilgan yubka.....	74

4. Ayollar yelkali yengil kiyimlarini loyihalash va texnik modellashtirish

4.1. Ayollar kiyimlarining tavsifi.....	77
4.2. Ayollar bluzkasini loyihalash.....	78
4.3. Ayollar bluzkasini ko'krak vitochkasini joyini o'zgartirish.....	82
4.4. Murakkab texnik modellashtirish.....	85
4.5. O'tkazma yengni loyihalash.....	88
4.6. Yenglarni texnik modellash.....	90
4.7. Ayollar ko'ylagini loyihalash.....	91
4.8. Yaxlit yengli ko'ylaklarni loyihalash asoslari.....	96
4.9. Reglan yengli kiyimlarni loyihalash.....	98
4.10. Yoqalarni loyihalash.....	102
4.11. Yaxlit yoqalar chizmasi.....	105
4.12. Kiyimda bezak elementlarini modellashtirish.....	107

5. O'zbek milliy kiyimlar tavsifi

5.1. Milliy kiyimlar tarixidan ma'lumot	111
5.2. Zamonaviy milliy liboslar.....	113
5.3. Ayollar o'zbekcha ko'ylagini texnik modellash.....	114
5.4. O'zbekcha milliy lozimni loyihalash.....	116

6. Erkaklar ko'ylagini loyihalash.....119

7. Andazalarni gazlama ustiga qo'yish va bichish.....125

8. Kiyimlarni modellashtirish va badiiy bezash asoslari

8.1. Modellashtirishning maqsad va bosqichlari.....	127
8.2. Uslub va moda.....	129
8.3. Kiyim kompozitsiyasi asoslari.....	136
8.4. Zamonaviy kiyimlar turlari va tavsifi.....	147

Ilovalar	160
Foydalanilgan adabiyotlar	164

**ABDULLAYEVA QUMRI MADJITOVNA
GAIPOVA NASIBA SULTONMURODOVNA
GAFUROVA MADINA ALIMDJANOVICH**

**TIKUV BUYUMLARINI LOYIHALASH,
MODELLASH VA BADIY BEZASH**

Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma

Toshkent — „Noshir“ — 2010

Muharrir S. Mirzaxo'jayev

Badiiy muharrir Sh. Adilov

Texnik muharrir M. Hamidullayev

Musahhah

Bosishga ruhsat etildi 17. 07. 2010. Bichimi 60x84¹/₁₆. Tayms Tad garniturası.

Ofset bosma usulida bosildi. Shartli bosma tabog' Nashr b.t.

Adadi Buyurtma № 42

MChJ „Noshir“ nashriyoti,
Toshkent sh., Navoiy ko'chasi, pastki savdo rastalari

MChJ „Noshir“ O'zbekiston-Germaniya qo'shma korxonasining
bosmaxonasida chop etildi.

Toshkent sh., Navoiy ko'chasi, pastki savdo rastalari